

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**Karlštejn. Stavební proměny hradu během puristické
rekonstrukce architektem Josefem Mockerem.**

Tomáš Řehoř

**Bakalářská práce
2012**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tomáš Řehoř**
Osobní číslo: **H09573**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obory: **Historie (dvouoborové)**
Ochrana hmotných památek (dvouoborové)
Název tématu: **Karlštejn. Stavební proměny hradu během puristické rekonstrukce architektem Josefem Mockerem.**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se bude zabývat stavebními proměnami hradu Karlštejna během jeho puristické rekonstrukce architektem Josefem Mockerem. Po stručném nastínění historie hradu a jeho stavebního vývoje bude zpracovatel věnovat pozornost počátkům zájmu o opravu a zachování hradu na počátku 19. století a především vylíčení všech podstatných aspektů (příprava a financování stavby) a samotnému průběhu rekonstrukce objektu v letech 1886-1899 (statické zajištění, sanace i asanace hradních budov ad.). Zpracovatel si dále povšimne a pokusí se zhodnotit spolupráci architekta J. Mockera s dalšími umělci (architekt F. Schmidt, restaurátor F. Sequens ad.) a okolností následného dokončení rekonstrukce hradu architektem Kamilem Hilbertem po Mockerově úmrtí v roce 1899. V závěrečné části práce bude pozornost zpracovatele zaměřena na zhodnocení dobové i současné odborné a kritické reflexe rekonstrukčního zásahu Josefa Mockera optikou - minulé i aktuální - památkové teorie a praxe. Jako pramenná základna zpracovateli poslouží spisové a plánové materiály z mobiliárního fondu a archivu SH Karlštej (deníky, skicáře, stavební deníky, korespondence a plánová dokumentace J. Mockera; plánová dokumentace F. von Schmidta; historická fotodokumentace průběhu stavby i stavu objektu před a po rekonstrukci; stavebně historický průzkum hradu Karlštejn).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Menclová, D. Hrad Karlštejn. Praha 1946. Menclová, D. České hrady I.-II. 1972. Praha 1972, 1976. Pavel, J. Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století. Od osvícenství do první světové války. Sborník archivních prací XXV. 1975, s. 143-293. Petrasová, T. Josef Mocker 1835-1899: stavitel katedrály. Správa Pražského hradu 1999. Kol. autorů, Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890. III/1-2. Praha 2001.

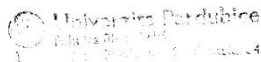
Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2012**



prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

Tomáš Jiránek
doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

Prohlášení autora

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

Ve Žlebech dne 28. 3. 2012

Tomáš Řehoř

Poděkování:

Tímto bych rád poděkoval především svému vedoucímu práce Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D. za jeho odbornou pomoc i cenné rady. Současně děkuji svým kolegům z NPÚ – ÚOPSČ v Praze, Ing. Jaromíru Kubů, kastelánovi SH Karlštejn a zejména PhDr. Dagmar Martinové za konzultace a poskytnuté materiály, které mi pomohly při zpracování bakalářské práce. Na závěr také děkuji své rodině a přátelům, kteří mě po celou dobu podporovali.

Anotace

Tato práce se zabývá komplikovaným stavebně historickým vývojem hradu Karlštejn s důrazem položeným na stavební proměnu celého objektu v průběhu jeho dlouhodobě připravované a v závěru 19. století realizované puristické restaurace, pod vedením významných architektů té doby, prof. Fridricha von Schmidta a zejména jeho žáka, architekta Josefa Mockera.

Klíčová slova

restaurace hradu, purismus, projektová dokumentace, stavební plány

Title

Karlštejn castle. Construction changes of the castle during the puristic reconstruction done by architect Josef Mocker.

Annotation

This thesis is focused on complicated historical building development of the Karlštejn castle with emphasis on building change of the whole object in process of its long-term planned and in the 19th century realized purist renaissance, led by significant architects of that time, prof. Fridrich von Schmidt and especially his pupil, Josef Mocker.

Keywords

castle restoration, purism, project documentation, building plans

Obsah

1. Úvod	8
2. Historie hradu a nástin jeho stavebně historického vývoje	10
2. 1. Stavební záměr Karla IV. a význam hradu	10
2. 2. Stručná historie hradu	11
2. 3. Nástin stavebně historického vývoje a popis hradu.....	14
3. Karlštejn v 19. století a počátky zájmu o jeho opravu a zachování.....	27
3. 1. Stavebně technický stav hradu na počátku 19. století	27
3. 2. Prvotní snahy o záchranu hradu	29
4. Rekonstrukce hradu v letech 1886 - 1899	32
4. 1. Příprava a financování stavby	32
4. 2. Volba architekta J. Mockera a jeho spolupráce s F. Schmidtem	36
4. 3. Ustavení restaurační komise pro obnovu hradu Karlštejn	42
4. 4. Průběh rekonstrukce, oprava, statické zajištění, sanace a asanace hradních budov	42
4. 5. Přerušení stavby po Mockerově úmrtí (1899) a dokončení rekonstrukce architektem K. Hilbertem.....	58
5. Dobová i současná odborná a kritická reflexe rekonstrukčního zásahu J. Mockera	60
6. Závěr	66
7. Resumé.....	70
8. Seznam pramenů a literatury.....	71
9. Seznam obrazových příloh	74
10. Obrazová příloha	76

1. Úvod

Smyslem mojí práce bylo zmapování architektonických proměn hradu Karlštejn v rámci jeho poměrně složitého stavebně historického vývoje s důrazem na jeho proměnu během puristické restaurace, za níž stáli významní architekti Fridrich von Schmidt a zejména jeho žák Josef Mocker. Vzhledem ke značnému rozsahu této problematiky jsem se snažil pouze o nastínění či spíše o připomenutí většinou obecně známých významových, duchovních i výtvarných hodnot tohoto objektu, podobně jako jeho starší historie. Oproti tomu jsem v práci zohlednil zajímavé a podle mého názoru nepřiliš známé osudy hradu ve více jak dvousetletém období po třicetileté válce, které byly velmi úzce spjaty nejen s majetkoprávními poměry hradu a panství, ale především s jeho čím dál méně uspokojivým stavebně technickým stavem. V následující obsažnější části jsem popsal téměř sto let trvajících snah o záchranu této jedinečné památky, které vyvrcholily složitými, téměř čtvrtstoletí trvajících přípravami celého restauračního projektu, záhy přenesenými i na tehdejší politickou úroveň, kde byla problematika obnovy hradu a jejího financování řešena leckdy velmi dramaticky, často pod vlivem výrazného projevu nacionalistických tendencí.

Hlavním cílem této práce byl podrobnější rozbor vlastní rekonstrukce či restaurace hradu v letech 1887 – 1899, v němž jsem se zabýval spoluprací obou zmíněných architektů a jejich projekční i dokumentační činností, časovým i technickým harmonogramem stavebních akcí, komplikovanou sanací statických poruch zděných konstrukcí a restaurátorskými zásahy. V neposlední řadě jsem se věnoval i tolik diskutované problematice změn zastřešení budov horního hradu, které tak výrazně pozměnily jeho siluetu, podobně jako puristické sanaci a zejména asanaci některých částí hradního areálu. Závěr mé práce patří stručnému obrazu a zhodnocení tehdejší i současné odborné a kritické reflexe realizované restaurace pod vedením obou architektů, zejména však arch. J. Mockera, v němž jsem se pokusil o stručný exkurs do názorového vývoje v posuzování dodnes tolik diskutované, zatracované i oceňované puristické restaurace hradu.

Při práci jsem vycházel z řady důležitých zdrojů s cennou vypovídací hodnotou, z nichž na prvním místě jsou Mockerovy vlastnoruční stavební deníky, skicáře a náčrtníky či jím vytvořený velmi rozsáhlý soubor plánové dokumentace, zahrnující jak návrhy stavebních úprav, tak i realizační projekty konečné restaurace hradu. Významným zdrojem informací pro mne bylo i studium ikonografické i fotografické sbírky hradu a dalších hmotných dokladů, které tvoří součást karlštejnského mobiliárního fondu. V neposlední řadě jsem se opíral o odbornou literaturu, publikované studie, posudky, výsledky badatelské činnosti a další

odborné práce především D. Menclové, Z. Chudárka, J. Kuthana, J. Fajta, D. Martinové, D. Venclíka a mnoha jiných významných českých historiků, architektů, historiků umění i restaurátorů. Důležitou informační základnou, z níž jsem vycházel v poslední části své práce, byl i dobový tisk, reflektující na stavební proměnu restaurovaného hradu i osobu samotného Mockera. Při práci jsem se snažil uplatnit i poměrně nová zjištění, k nimž došlo v průběhu realizovaných či stále probíhajících průzkumů v souvislosti s nedávno dokončenou hlavní etapou rozsáhlých rekonstrukčních prací a sanací statických poruch objektu.

Jedinečnou oporou při tvorbě této bakalářské práce mi byla i profesní zkušenost a znalost tohoto objektu, neboť jsem byl dlouholetým členem vedení správy hradu a současně i pracovního týmu, který se zabýval nejen provozem tohoto památkového objektu a správou zdejšího mobiliárního fondu, ale mimo jiné i prezentací hradu a záhy rovněž náročnou stavební obnovou, kdy jsem se osobně účastnil nespočtu jednání při řešení širokospektré karlštejské problematiky.

Velmi dobrá znalost hradu, a odvážím se říci i umění naslouchat jeho „kamennému hlasu“, je u mne dána přirozeně také i tím, že Karlštejn pro mne byl pracovištěm i domovem zároveň, v němž jsem prožil nejednu chvíli štěstí i zklamání, stejně jako řadu úspěchů i nezdarů. Karlštejn je místem, kde jsem se učil nejen „památkářskému řemeslu“, ale kde jsem také přemýšlel o jednom zatracovaném architektovi s plnovousem, jehož jméno bylo v posledním století skloňováno snad ve všech pádech. Jeho jsem se snažil po celou dobu pochopit, na řadu otázek jsem v této souvislosti hledal odpovědi. A jednou z odpovědí budiž snad i tato práce.

Ačkoliv jsem do jara 1992 vůbec nepřemýšlel o tom, že by se Karlštejn někdy mohl stát mým působištěm (a v duchu jsem upřímně tuto myšlenku i zatracoval), tak mi záhy velmi přirostl k srdci a byl by téměř vším – a to dlouhých sedmnáct let...

Díky za ně, Karlštejne!

2. Historie hradu a nástin jeho stavebně historického vývoje

2. 1. Stavební záměr Karla IV. a význam hradu

Jedinečné jméno i jedinečná silueta, které nejsou třeba příliš představovat. Hrad Karlštejn má mezi českými hrady zcela výjimečné postavení, neboť vznikl nejen jako císařova rezidence poblíž sídelního města, ale v souvislosti s druhotným rozhodnutím¹ svého zakladatele byl dokončen jako pevnost, určená k uchování panovníkovy soukromé sbírky svatých relikvií a především říšských korunovačních klenotů.² Stal se první stavbou, která nese jméno svého zakladatele, českého krále a císaře Svaté říše římské, Karla IV.³ Stavba hradu byla součástí jeho širokých kulturních i politických záměrů, spojených s povznesením českého dědičného království, které začal Karel v plné míře realizovat na jaře roku 1348. Jako obratný a zkušený politik vytvořil novou velmoc, centralizovanou v ruce českého a římského krále (od roku 1355 římského císaře)⁴ s mocenským centrem v Čechách a se sídelním městem Prahou.⁵

Samotný říšský korunovační poklad⁶ nepředstavoval jen mimořádně cennou sbírku relikvií, ale hlavně byl symbolem moci císařů Svaté říše římské a jejího posvátného charakteru⁷. Teprve vlastnictvím pokladu získával královský držitel plnou a nespornou legitimitu svatého císaře. Z Karlštejna byly říšské korunovační klenoty každoročně převáženy v den svátostí (první pátek po Provodní neděli) do Prahy.⁸ Na dnešním Karlově náměstí,

¹ KUTHAN, J. K osobnosti a dílu císaře Karla IV. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 20 - 21. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

² Myšlenka uložení korunovačních klenotů na pevném hradě nebyla v době Karlově zcela nová. Už samy dějiny říšských korunovačních klenotů potvrzovaly, že nejbezpečnějším místem pro jejich uložení byl pevný hrad s dobře organizovanou strážní službou. Už od roku 1126 až do počátku 14. století byl samotný říšský poklad uložen na hradě Trifels v Rýnské Falci a podobný úkryt měly i uherské korunovační klenoty na hradě Visegrad nad tokem Dunaje nedaleko Ostřihomi.

³ I další Karlovy stavby té doby nesly jeho jméno, např. hrady Karlsberg (Kašperk), Karlskrone (Radyně), Karlsfried u Žitavy nebo Karlshaus u jihočeského Purkarce.

⁴ Karlova císařská korunovace se uskutečnila 5. 4. 1355 ve Svatopetrské bazilice v Římě.

⁵ KUTHAN, J. K osobnosti a dílu císaře Karla IV. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 7 - 29. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

⁶ Základ prastarého pokladu římských císařů tvořily říšské korunovační klenoty (tzv. koruna Karla Velikého, říšské jablko a korunovační meč, u něhož Karel IV. nechal upravit rukojeť, která má na jedné straně českého lva, na straně druhé říšskou orlici), dále soubor posvátných předmětů, jež měly být přímými svědky Kristova utrpení a ostatky svatých, o jejichž pravosti v té době nikdo nepochyboval. Říšské korunovační klenoty včetně dalších svátostnin měly být uchovávány nejspíše v nově budovaném chrámu sv. Karla Velikého v Praze na Karlově, avšak Karel IV. svůj původní záměr podle všeho záhy změnil a říšské klenoty jako součást říšských svátostnin uložil vedle svých relikvií na Karlštejně.

⁷ Vlastní říšské korunovační klenoty byly již v době Karla IV. chápány také jako relikvie a proto byly přiřazeny k drahocennému pokladu svátostnin a relikvií, které Karel IV. posléze soustředil a uložil na Karlštejně.

⁸ Svátek spojený s vystavováním klenotů tak zvyšoval v celém křesťanském světě nejen slávu Prahy, hlavního města českého království, ale i lesk císařského majestátu Karlova. Dělo se tak vždy první pátek po Velikonocích.

bývalém Dobyčím trhu na Novém Městě pražském, byly pak klenoty slavnostně vystavovány široké veřejnosti a při této příležitosti se konaly poutě do hlavního města.

Bezprostředně po smrti Václava IV. v roce 1419 nechal Václavův bratr a dědic českého trůnu Zikmund Lucemburský převézt na Karlštejn i české korunovační klenoty. Ale už v roce 1421 odvezl oba korunovační poklady na uherský Vyšehrad a odtud v březnu 1424 do Norimberka, aby byly v období husitských válek v bezpečí. Takže v době, kdy Pražané oblehli Karlštejn (20. 5. 1422),⁹ již korunovační klenoty na hradě nebyly. Říšské klenoty se už na Karlštejn nikdy nevrátily a tím byl porušen původní Karlův záměr i primární poslání hradu. V souvislosti s uznáním Zikmunda Lucemburského za českého krále v roce 1436 byl na Karlštejn převezen k trvalému uložení pouze český korunovační poklad i s korunním archívem. Původní poslání hradu se tím podstatně změnilo, ale státoprávní význam Karlštejna ještě vzrostl, neboť Svatováclavská koruna se stala už ve 14. století v Čechách symbolem legitimní vlády a české státnosti. Český korunovační poklad s korunním archívem zůstaly na Karlštejně uloženy až do počátku třicetileté války.¹⁰ Po pražské defenestraci se hrad nezdál být dostatečně bezpečným místem pro uložení korunovačních klenotů. Proto byly z popudu tehdejšího purkrabího Jindřicha Matyáše Thurna definitivně převezeny 22. června 1619 do Prahy¹¹ a dočasně uschovány v katedrále sv. Víta na Pražském hradě.

2. 2. Stručná historie hradu

Karlštejn byl budován promyšleně už od samých počátků,¹² jako stavba, která se vymykala všem dobovým měřítkům, která se měla stát symbolem světské a církevní moci. Jeho stavbě a vnitřní výzdobě byla věnována mimořádná péče a tak vznikl hrad, který budil širokou pozornost a obdiv již u svých současníků. K založení hradu došlo pravděpodobně v roce 1348, jak nás o tom zpravuje pouze okrajová zmínka v kronice Beneše Krabice z Weitmile.¹³

⁹ BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV). Západní Čechy*. 1. vydání. Praha, 1985, s. 134 – 135. (Pražané oblehali Karlštejn od 20. 5. do 11. 11. 1422, kdy bylo uzavřeno příměří).

¹⁰ Roku 1611 byly české korunovační klenoty na čas odvezeny na Pražský hrad (v souvislosti s vpádem pasovského vojska), ale ještě jednou se na Karlštejn vrátily.

¹¹ MARTINCOVÁ, D. Znovuotevření kaple sv. Kříže na Karlštejně. In *Památky středních Čech*. Praha, 2000, roč. 14, č. 2, s. 30. ISSN 0862-1586.

¹² Podle zpráv mladších kronik (V. H. z Libočan) byl základní kámen ke stavbě hradu položen 10. června 1348 Karlovým blízkým přítelem a rádcem, prvním pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic.

¹³ FAJT, J., ROYT, J., GOTTFRIED, L. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha, 1998. S. 4 – 5. ISBN 80-85094-66-5.

Kromě vlastního účelu založení je Karlštejn výjimečný svou architektonickou podobou a interiérovou výzdobou. Stavební typ a jednotlivé uspořádání částí hradu nemá v gotické hradní architektuře obdoby. V základním rozvrhu stavby se počítalo s velmi působivým stupňovitým uspořádáním a s gradující celkovou kompozicí. Osoba hlavního stavitele hradu však není jednoznačně prokázána, neboť účast často zmiňovaného Petra Parléře či jeho předchůdce v pražské svatovítské huti Matyáše z Arrasu není přímo doložena. Jmenovitě jsou však známi někteří umělci, kteří se věnovali malířské výzdobě interiérů, především pak Mikuláš Wurmser ze Štrasburku a Mistr Theodorik.

Vlastní stavba hradu netrvala dlouho. Od jeho založení v roce 1348 uplynulo pouhých sedm let, kdy je již doložen Karlův pobyt na hradě v roce 1355 a v tomto roce je také zmiňován i první karlštejnský purkrabí Vít z Bítova. Hrubá stavba hradu a dokončení obytných budov byla završena o dvě léta později vysvěcením kostela Nanebevzetí Panny Marie Arnoštem z Pardubic a současně Karlovým založením Karlštejnské královské kollegiální děkanské kapituly dne 27. března 1357.¹⁴ Celkové dokončení stavby a zejména drahocenné výzdoby sakrálních i profánních interiérů Karlštejna je datováno k roku 1365, neboť 9. února tohoto roku byla vysvěcena císařská kaple sv. Kříže ve Velké věži.¹⁵ Karlštejn zůstal po staletí hradem královským, ale po smrti Václava IV. sem již žádný z panovníků častěji nezajížděl¹⁶ a hrad byl v následujících staletích využíván především jako pevnost pro uložení důležitých státních dokumentů a českých korunovačních insignií.

Po husitských válkách se ve správě hradu střídali královští purkrabí, zprvu jeden, od roku 1488 dva, jeden vždy za stav panský a druhý ze stavu rytířského. Tato změna se následně projevila i v dalších osudech hradu. Panovníci byli stavebníky či iniciátory prací pouze podle jména, vlastní úpravy hradu však byly realizovány na popud purkrabích, kteří tak ovlivňovali nejen provoz a prosperitu karlštejnského panství, ale zejména stavební proměny hradu.

Úřad karlštejnského purkrabího se záhy stal jedním z nejdůležitějších v Čechách a do 1. čtvrtiny 17. stol. jej zastávala celá řada významných osob šlechtického stavu.

K prvním pozdně gotickým úpravám hradu došlo již v poslední čtvrtině 15. století za purkrabích Beneše z Weitmile a Albrechta z Kolowrat, při nichž byl především rozšířen Purkrabský palác a dořešen komunikační systém nejen v Císařském paláci, ale s největší

¹⁴ BARTŮNĚK, V. *Zbožný odkaz Otce vlasti. Dějiny kapituly a děkanství karlštejnského*. Praha, 1948. IV. svazek Vzdělávací knihovny katolické, s. 23 – 27.

¹⁵ MENCLOVÁ, D. *České hrady II*. Praha, 1976. 2. doplněné vydání, s. 58 – 61. (Tohoto dne kapli vysvětil druhý pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimě).

¹⁶ Již Václav IV. si oblíbil cca 40 km vzdálený Křivoklát, který velkoryse upravil do podoby občasné královské rezidence. Křivoklát tak na příštích téměř 200 let převzal mimo jiné roli „odpočinkového královského sídla“.

pravděpodobností i ve vlastním přístupu ke hradu. Teprve rudolfinská renesanční přestavba, provedená za purkrabího Jáchyma Novohradského z Kolowrat v poslední čtvrtině 16. století, výrazně změnila celkový vzhled hradu, nicméně neporušila jeho původní dispozici.

Po pražské defenestraci se tehdejšímu karlštejnskému purkrabímu Jindřichu Matyáši Thurnovi, představiteli protestantských stavů, již nezdál hrad dostatečně bezpečný pro další uložení korunovačních klenotů, a proto byly 22. června 1619 i s českým archívem odvezeny do Prahy a dočasně uloženy v katedrále sv. Víta na Pražském hradě. Po porážce na Bílé hoře byl hrad předán císařskému vojsku vedenému knížetem Karlem z Lichtenštejna, když jej krátce předtím obsadil Fridrich Falcký anglickými žoldněři. Následně v roce 1625 zrušil císař Ferdinand II. úřad karlštejnských purkrabí a předal Karlštejn do užívání českých královen, jako jeden z věnných statků. Jeho manželka, císařovna Eleonora, jej však již po roce zastavila Janu Kavkovi z Říčan. Tehdy byly z hradu odvezeny zbylé svátostniny, odstraněné z hradních kaplí, které byly později uloženy v katedrále sv. Víta v Praze. Hrad tak pozbyl svého státoprávního významu a současně začal klesat i zájem o jeho další stavební údržbu. Rok 1648, kdy hrad napadli a velmi poškodili Švédové, znamenal pro Karlštejn počátek nejhorších časů. Balbínovy popisy hradu z let 1665 a 1678 podávají poměrně věrohodné zprávy, týkající se hlavně špatného stavu hradních budov, kaplí a inventáře¹⁷. Sled těchto událostí, dovršený uvedeným švédským obléháním, zapříčinil stavební úpadek hradu natolik, že postupně nastalo jeho pozvolné, avšak nezadržitelné chátrání. Od té doby byly již na hradě prováděny pouze nejnnutnější opravy, což se záhy projevovalo na jeho špatném stavebním stavu.

Na konci 17. století se Karlštejn vyplacením zástavy dostal opět do majetku českých královen, a tak v roce 1750 připadl hrad s rozlehlým panstvím i Marii Terezii, která je v roce 1755 propůjčila do užívání tehdy nově založenému c. a k. Ústavu šlechticů, který měl své sídlo v bývalém Rožmberském paláci na Pražském hradě. Panovnice si však vyhradila právo kdykoliv přičlenit karlštejnské panství nazpět do majetku českých královen, resp. k majetku korunovnímu. V tomto případě však Ústavu náležela každoroční finanční renta ve výši 12.000 zlatých. Této instituci však Karlštejn sloužil pouze jako centrum hospodářské správy panství a pozornost byla věnována převážně jen správním budovám – Purkrabství. Ostatní části hradu většinou sloužily jako skladiště a sýpky.

Zvýšený zájem o chátrající hrad přichází až s vlnou romantismu na začátku 19. století. Letité snahy o zachování tak jedinečné památky vyvrcholila celkovou stavební obnovou a

¹⁷ BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV). Západní Čechy*. 1. vydání. Praha, 1985, s. 137.

restaurací Karlštejna na konci 19. století, kterou v duchu purismu vedli architekt Fridrich Schmidt a především pak architekt Josef Mocker.

2. 3. Nástin stavebně historického vývoje a popis hradu

Pro stavbu hradu byl vyhlédnut ostroh kopce,¹⁸ později zvaného Kněží hora, který byl na západní straně oddělen tzv. Hlubokým dolem od sousedního kopce Javorky a na straně východní mělčím Studeným dolem od skalnatého Haknovce. Severní stranu uzavíral vrchol Kněží hory a stranu jižní vrch Plešivec tak dokonale, že hrad zůstal bezpečně skrytý až do posledního okamžiku, kdy se náhle objevil v celé své nedobytné síle a výtvarné monumentalitě.

Stupňovité uspořádání jednotlivých částí hradu vycházelo z postupné gradace celé stavby, od nejnižších položených budov sloužících běžnému životu a provozu (Studniční věž, Purkrabství) k Císařskému paláci, dále k Mariánské věži s kapitulním kostelem P. Marie až k nejvýše položené Velké věži s kaplí sv. Kříže, myšlenkově nejdůležitější části hradu. Stupňovité schéma vycházelo ze symbolismu Svaté hory Jeruzalémské, podle středověké kosmografie středu světa. Cesta postupně vedla jednotlivými svatyněmi hradu, symbolickými svatými místy a gradovala v kapli sv. Kříže, pomyslném chrámu Jeruzalémském.

Stavba hradu probíhala v několika fázích.¹⁹ Nejprve bylo stavěno Purkrabství se Studniční věží a Císařský palác, protože Karel IV. chtěl další stavbu hradu a výzdobu interiérů osobně sledovat a řídit. Purkrabský dům byl postaven na nevelké, lichoběžníkové základně a situován byl do nejužší, západní části hlavního nádvoří.²⁰ Patrová věžová stavba sloužila jako obydlí královského purkrabího a sklopením domu se vcházelo chodbou vytesanou ve skále do svažitého areálu hradní studny, který byl samostatně opevněn. Teprve z tohoto dvora se vstupovalo do mohutné Studniční věže, postavené nad studnou na půdorysu nepravidelné podkovy. V tomto podlaží studny byl zřízen čerpací mechanismus na vytahování vody ze studně.²¹ Vlastní studniční šachta má tvar postupně zužujícího se obdélníka a její hloubka dosahuje 78,8 metru. Vzhledem k tomu, že neměla vlastní pramen, byla „studna“

¹⁸ 319 m n. m., přičemž nadmořská výška podhradí v úrovni řeky Berounky je 218,5 m. n. m.

¹⁹ CHUDÁREK, Z. Stavební dějiny a funkční proměny hradu Karlštejna ve 14. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 128 - 138. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

²⁰ Hlavní nádvoří bývalo také označováno jako nádvoří purkrabské.

²¹ Ve Studniční věži je zachován unikátní čerpací mechanismus v podobě šlapacího kola, uvnitř kterého chodili lidé. Otáčením se vytahoval či spouštěl 70-ti litrový okov na vodu a celý proces trval zhruba 10 minut. Mohutná dubová hřídel mechanismu nese letopočet 1772, svědčící o opravě či obnově mechanismu z této doby.

napouštěna podzemní štolou vodou z Mořinského potoka, který obtéká hradní ostroh na západní straně. Jednalo se tedy o cisternu – velký podzemní rezervoár pitné vody, nikoliv o studnu.²² Zprávy z konce 19. století hovoří o tom, že voda z hradní studně „*jest příjemné chuti na způsob studnic lučných a velmi studená.*“²³ Spolu se studnou a Pukrabstvím vznikalo souvislé opevnění dolního hradu a přístupové cesty s oběma věžovými branami.

Vstup do hradu byl situován od severu po dlouhém dřevěném mostě nad hlubokým, ve skále vylámaným příkopem. Poslední část tohoto mostu byla padací a ústila do průjezdu první hradní brány ve věži, později zvané Voršilka. Před tímto mostem byl vybudován mohutný ohrazený dvůr, sloužící nejen jako předhradní hospodářské zázemí, ale i jako obydlí pro církevní hodnostáře karlštejnské kapituly.²⁴ Existence předhradního dvora však nebyla dlouhá, neboť byl zbořen již v roce 1421 před obléháním hradu husitskými vojsky. Ke zboření došlo pravděpodobně z obavy, aby z jeho opevnění nebyla rozstřílena první hradní brána a aby se tak nestal baštou obléhatelů. Stejně dlouhého trvání měly i obě souvislé hradební zdi, které sbíhaly dolů po strmém svahu: na západní straně od Studniční věže a na straně jihovýchodní od věže Mikulášské. Obě hradby byly ve své dolní části v místech procházejících komunikací i vodoteče opatřeny vraty, kterými se podle potřeby dala obě údolí pod hradem zcela uzavřít.²⁵ Od první brány ve věži Voršilce byla přístupová komunikace vedena opevněným příhrádkem k druhé bráně, opět věžové, která ústila do hlavního nádvoří s purkrabstvím.²⁶

Mohutná budova Císařského paláce byla postavena na jižní straně areálu tzv. Horního hradu. Původně pětipodlažní Císařský palác sloužil nejen obytným, ale i reprezentačním účelům. Všechna podlaží této palácové budovy byla plochostropá, jednotlivé prostory byly opatřeny trámovými záklopovými stropy, nesenými ve spodních dvou podlažích zděnými, v ostatních podlažích pak masívními dřevěnými středovými sloupy. Spodní dvě podlaží byla využívána k hospodářským účelům; suterén především jako stáje a první nadzemní podlaží jako rozlehlá spižirna či obilnice. V západním průčelní části přízemí, otevřené arkádami do druhého nádvoří,²⁷ se nacházela kolna.²⁸ Celé první patro (třetí nadzemní podlaží) Paláce

²² MENCLOVÁ, D. *České hrady II.* Praha, 1976. 2. doplněné vydání. S. 49 – 50.

²³ SEDLÁČEK, A. *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl šestý – Podbrdsko. Praha, 1995. 3. nezměněné vydání, s. 6. ISBN 80-85794-66-7.

²⁴ MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn.* Praha, 1946. Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky. Vydání první, s. 12.

²⁵ BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV) Západní Čechy.* 1. vydání. Praha, 1985, s. 129.

²⁶ DURDÍK, T. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů.* Praha, 1999, s. 248. ISBN 80-85983-62-1.

²⁷ Druhé, vnitřní nádvoří je označováno jako nádvoří palácové.

²⁸ Zde stával ještě v 16. století pozlacený kočár, kterým se za Karla IV. každoročně vozily říšské korunovační klenoty do Prahy k jejich vystavení.

obývali za císařova pobytu dvořané. Tzv. Dvořenínská síň sloužila kdysi jako obytná prostora královy družiny a doprovodu. Původně byla tato síň obložena srubovými stěnami či táflováním, které tvořilo zejména dokonalou tepelnou izolaci. Sousední Manská síň zaujímá zbývající část celého podlaží.²⁹ Původně sloužila rovněž potřebám císařovy družiny, ale dnešní název dostala podle rytířských manů,³⁰ kteří ji od 16. století využívali v rámci strážní služby na hradě. Rytířskou síň na východní straně zakončuje kaple sv. Mikuláše, která vznikla v půlválcové, tzv. Mikulášské věži, přiléhající k Císařskému paláci. Její stěny byly pokryty nástěnnými malbami, o kterých se zmiňuje již v roce 1353 kronikář doby Karlovy, Marignola.³¹ Malby znázorňovaly zázrak s ostatkem sv. Mikuláše, který se udál v klášteře sv. Františka v Praze.

Do druhého patra (čtvrtého nadzemního podlaží) byly situovány vlastní obytné a reprezentační prostory, sloužící již výhradně císaři. V jeho východní části se nachází místnost opatřená krbem, arkýřovým prevétem a soukromou oratoří, která byla nepochybně obytnou světnicí císařovou. Dodnes je také nazývána „ložnicí Karlovou“. Zdejší soukromá kaple, podle tradice nazývaná kaplí sv. Václava, byla umístěná do půlválcové Mikulášské věže, dispozičně přímo nad kapli sv. Mikuláše a původně byla vyzdobena nástěnnými malbami, které se však nedochovaly.³² V jižní stěně tohoto kaplového prostoru se nachází točité schodiště,³³ jež spojovalo císařovu ložnici přímo s obydlím císařovny, které bylo vyhrazeno nejvyšší patro paláce (tzv. Fraucimor). V těsném sousedství se nacházela tzv. Audienční síň, nazývaná ještě v 19. století „světnicí, ve kteréž císař Karel býval“.³⁴ Tento prostor si jako jeden z mála interiérů Císařského paláce zachoval původní charakter do dnešní doby. Má bohaté dřevěné kazetové táflování a kazetový strop. Značná část tohoto táflování a stropu je původní, včetně gotických sedlových portálů obou dveří. Novější část táflování pochází z doby restaurace hradu v 19. století. Jižní stěna této síně měla původně uprostřed velký arkýř, nesený čtyřmi gotickými konzolami či krakorci. Boční stěny interiéru arkýře zdobily nástěnné malby se znaky říšským, českým a moravským a nápisem „ROMA CAPUT MUNDI REGIT

²⁹ Síň byla v minulosti nazývána též Bílá či Rytířská.

³⁰ Rytířští manové měli služby na Velké věži a byli jádrem vojenské hradní posádky. Podle některých údajů bylo na hradě 22 rytířských a 18 robotních manů.

³¹ FAJT, J., ROYT, J., GOTTFRIED, L. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha, 1998, s. 6. ISBN 80-85094-66-5.

³² O existenci středověkých maleb, upravených v 16. stol. svědčí dodnes odkryté restaurátorské sondy, které byly na konci 90. let 20. století provedeny ak. mal. Michalem Tomkem.

³³ Subtilní kamenné šnekové schodiště bylo vestavěno do tloušťky zdiva Mikulášské věže a vede až do jejího nejvyššího, ochozového podlaží.

³⁴ SEDLÁČEK, A. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl šestý – Podbrdsko. Praha, 1995. 3. nezměněné vydání, s. 10. ISBN 80-85794-66-7.

ORBIS FRENA ROTUNDI“ [vševládny Řím třímá v rukou otěže světa].³⁵ Tzv. Audienční síň pravděpodobně sloužila císaři nejen jako síň přijímací k různým soukromým a politickým jednáním a schůzkám, ale zejména jako císařova pracovna a součást císařova karlštejského obydlí. K tzv. Audienční síni na západní straně přiléhal Královský sál předků, jenž již patřil k hlavním reprezentačním interiérům hradu a byl určen i jako shromáždění hostů před císařovou přijímací síní. Zde se konaly hostiny, byli zde přijímáni domácí i zahraniční hosté, soustřeďoval se sem veškerý společenský život na hradě. Ještě v 19. století byl označován jako „...,,palác, [kde] dlouhá léta rodokmen císaře Karla vymalován byl“.³⁶ Stěny této místnosti nechal totiž panovník vyzdobit nástěnnými malbami, zachycujícími portréty Karlových skutečných i fiktivních předků. S nástěnnou výzdobou sálu bylo započato brzy po návratu Karla IV. z jeho korunovační cesty do Říma roku 1355. Mezi vyobrazenými postavami byl i Karel Veliký, antičtí císaři a biblické postavy, počínaje samotným Noemem. Rodokmen sestavil pravděpodobně sám Karel IV., který se pokládal nejen za dědice Karla Velikého a Lucemburků, ale také za pokračovatele starobylé české královské dynastie Přemyslovců.³⁷ Znárodnění této portrétní galerie mělo ukázat slávu a starobylost Karlových předků, což bylo chápáno jako zcela prestižní záležitost. Navíc tato historická řada, byť částečně smyšlená, nesloužila jen reprezentaci – Karel IV. viděl v zobrazených panovnících současně své vladařské vzory.³⁸ Velmi působivá a na svou dobu jistě velkolepá nástěnná výzdoba síně se však nezachovala. Zanikla v poslední třetině 16. století, kdy byly při renesanční přestavbě hradu architektem Oldřichem Avostalisem již husitským obléháním poničené malby zcela odstraněny.³⁹ Na Královský sál předků navazuje Hodovní síň, někdy označovaná jako „Hostinská“ či „Pohostinská“. Prostorná, ze tří stran rozměrnými okny prosvětlená místnost, sloužila nepochybně spolu se Sálem předků jako jeden z hlavních reprezentačních sálů Císařského paláce.

Třetí patro paláce (páté nadzemní podlaží) bylo vyhrazeno císařovně a jejímu doprovodu. Toto nejvyšší palácové podlaží dodnes nese označení „Fraucimor“ či „Fraucimér“

³⁵ Jedná se o citaci nápisu na aversu Zlaté buly říšské a dokládá, že Karel usiloval, aby byl také na Karlštejně zdůrazněn jeho císařský majestát.

³⁶ SEDLÁČEK, A. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl šestý – Podbrdsko*. Praha, 1995. 3. nezměněné vydání, s. 10. ISBN 80-85794-66-7.

³⁷ Částečně byla podoba postav z nástěnných maleb zachycena v kodexu Matyáše Ptáčka Ornyse z Lindperka, pořízeného jím pro císaře Maxmiliána II. v roce 1575. Tyto podobizny v miniaturách a další písemné prameny dokládají, že zde byl vyobrazen Jan Lucemburský s Eliškou Přemyslovnou, Karel IV. s Blankou z Valois, císař Jindřich VII. s manželkou Markétou a mnozí další evropští panovníci i biblické postavy.

³⁸ BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV) Západní Čechy*. 1. vydání. Praha, 1985, s. 131 – 132.

³⁹ MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. Praha, 1946. Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky. Vydání první, s. 43.

a bylo postaveno z hrázděného zdiva, tvořeného dřevěnou trámovou konstrukcí a zděnou výplní z cihel. Rozdělení jednotlivých místností bylo podobné jako v patře druhém, obývaném císařem. S ním bylo toto „obydlí královny“ spojeno nejen vstupem z hlavního čtyřramenného vřetenového schodiště (přistavěného v 15. století k severnímu průčelí paláce), ale i úzkým točitým schodištěm ukrytým ve zdi palácové, tzv. Mikulášské věže, jež přímo spojovalo nad sebou umístěné soukromé komnaty obou královských manželů.

Za renesanční přestavby bylo hrázděné patro fraucimoru nahrazeno patrem zděným, které celé zaniklo při restauraci hradu v závěru 19. století. Od té doby se na místě bývalého „Fraucimoru“ nachází rozsáhlý podkrovní prostor, plně otevřený do podstřeší císařského paláce. Na jižní straně je opatřen bedněným ochozem s pěti arkýřovými věžičkami, neseným dřevěnými krakorci, na stranu severní se prostor otevírá šesti malými obdélnými okny.

Na východní straně se k Císařskému paláci připojuje tzv. Děkaný dům, který sloužil ve středověku pravděpodobně panovníkově stráží. Z tohoto období se zde zachovala i součást původního vybavení v podobě krbu a nezbytného prevétu. V 16. a 17. století byly místnosti tohoto traktu využívány pro potřeby karlštejské kapituly, jejíž existenci dodnes připomínají.⁴⁰

Severně nad Císařským palácem byla zcela samostatně postavena mohutná hranolová Mariánská věž,⁴¹ jejíž základ byl zakotven do vyšší terasovité úrovně hradní skály. Spojení mezi Císařským palácem a Mariánskou věží umožňoval původně dřevěný padací můstek, který byl při renesančních úpravách hradu nahrazen můstkem zděným, dvoupodlažním.⁴² Robustní čtyřpodlažní donjon Mariánské věže obsahoval několik profánních a zejména sakrálních prostor: přízemí je tvořeno třemi místnostmi, z nichž dvě menší (v severní části) jsou zachovány dubové trámové záklopové stropy z poloviny 14. století, u nichž bylo dendrochronologickým posudkem potvrzeno smýcení dubů v období mezi dubnem 1354 a dubnem 1355.⁴³ V jižní části byla zřízena velká, valeně zaklenutá síň. V minulosti tyto temné přízemní prostory, osvětlované pouze malými okénky, sloužily jako skladiště, zásobárna a zejména jako hradní vězení. O tom svědčí dodnes zachované rudkové nákrsky a nápisy některých věžňů na převážně renesančních omítkách stěn. Obytné a zároveň reprezentativní interiéry prvního patra věže, opatřené rozměrnými krby a prevétem, byly rovněž využívány k

⁴⁰ BARTŮNĚK, V. *Zbožný odkaz Otce vlasti. Dějiny kapituly a děkanství karlštejského*. Praha, 1948. IV. svazek Vzdělávací knihovny katolické, s. 23 – 27.

⁴¹ Mariánská věž byla v minulosti nazývána též jako „věž Menší“ či „věž Kostelní“.

⁴² MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. Praha, 1946. Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky. Vydání první, s. 44.

⁴³ CHUDÁREK, Z. Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně v době Karla IV. In *Průzkumy památek*, ročník XIII – příloha, 2006, s. 129. ISSN 1212-1487.

různým účelům: pro potřeby hradních manů, později karlštejské kapituly, dokonce i jako prostory skladovací, neboť zde býval v 17. století umístěn i samotížný mlýn.

Nejcennější částí Mariánské věže je však její druhé patro, podle něhož věž získala i svůj název. Nachází se zde kapitulní kostel zasvěcený Panně Marii. S největší pravděpodobností mělo toto podlaží věže primárně sloužit obytným účelům jako jediný prostor,⁴⁴ avšak během stavby došlo ke změně původního záměru a sál byl příčkou rozdělen na dvě části: kostel Panny Marie v jižní části a na menší sakristii na severu, vybavenou rozměrným krbem.⁴⁵ Nejcennější na prostoru kostela je jeho nástěnná výzdoba. V horní části jižní stěny byly dnes již neexistující malby, zpodobňující Karla IV. s manželkou Blankou z Valois, adorující sv. Trojici. V páse pod ním jsou tři scény, zvané Ostatkové, kde Karel přejímá svaté relikvie: na první od svého synovce, francouzského dauphina, pozdějšího francouzského krále Karla V., na druhé od svého zetě, uherského krále Ludvíka Velikého nebo od kyperského a jeruzalémského krále Petra I. Lusignan.⁴⁶ Třetí scéna zachycuje Karla IV., jak získané ostatky ukládá do relikviářového kříže Království českého. Zbývající stěny kapitulního kostela byly vyzdobeny nástěnnými malbami s výjevy z Apokalypsy sv. Jana. Autorem těchto maleb je pravděpodobně dvorní malíř Mikuláš Wurmser ze Štrasburku, který je vytvořil asi kolem roku 1356. Část maleb zanikla již v renesanci, kdy byla zbořena příčka mezi kostelem a sakristií, částečně byly malby opraveny a přemalovány v 19. století.

Součástí kostela P. Marie je sousední sakrální prostor miniaturních rozměrů, nazývaný od 16. století kaplí sv. Kateřiny, podle obrazu světičky, namalované na boční stěně oltářní menzy. Tzv. kaple sv. Kateřiny, která byla vestavěna do jižní obvodové zdi věže a je jedním z nejlépe dochovaných gotických sakrálních prostor na hradě. Stěny kaple primárně pokrývaly nástěnné malby, které z větší části zakryly pozdější obklady z leštěných polodrahokamů. Oltářní niku zdobí votivní nástěnná malba trůnicí Madony s dítětem, po stranách trůnu jsou vyobrazení Karel IV. a jeho třetí manželka Anna Svídnická. Císařský pár připomíná i protější portrétní nástěnná malba v nadpraží kaple s námětem Exaltatio crucis.⁴⁷ Na severní stěně kaple zbyly z původních postav sedmi zemských patronů pouze jejich hlavy,⁴⁸ neboť figury

⁴⁴ FIŠER, F. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejských kaplí*. Kostelní Vydří, 1996. S. 37 – 43. ISBN 80-7192-169-6.

⁴⁵ CHUDÁREK, Z. *Stavební dějiny a funkční proměny hradu Karlštejna ve 14. století*. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 128 - 138. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

⁴⁶ FAJT, J., ROYT, J., GOTTFRIED, L. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha, 1998, s. 12. ISBN 80-85094-66-5.

⁴⁷ Tamtéž, s. 13 – 17.

⁴⁸ Ludmila, Metoděj, Cyril, Vít, Václav, Prokop a Vojtěch.

byly následně zakryty zmíněnou inkrustací.⁴⁹ Ve svorníku křížové klenby byla umístěna antická gema z chalcedonu ze 4. stolení, s reliéfem ženského obličeje.⁵⁰ Přístup k této svatyni umožňovala úzká chodbička v síle věžního zdiva. V klenutém prostoru chodbičky jsou velmi dobře patrné pozůstatky původní středověké výzdoby stěn v podobě inkrustace, kterou později překryla hladká renesanční omítka sytě modré barvy. Viditelná jsou lůžka, v nichž byly kdysi vloženy drahé kameny, podobně jako v kapli sv. Kříže. Na renesanční omítce chodbičky jsou dochovány staré nápisy, od těch humanistických ze 16. století až po romantické ze století devatenáctého.⁵¹

Spojení mezi Mariánskou a samostatně opevněnou Velkou věží, stojící na nejvyšším místě hradní skály, umožňoval rovněž most, vedoucí z druhého patra Mariánské věže do vstupního dvorku u paty věže Velké. V tomto případě se ovšem jednalo o most dřevěný, který byl v případě nebezpečí stržen celý a z Velké věže se tak stala zcela nepřístupná a samostatně hájená pevnost. Oba zmíněné spojovací mosty byly z obranných a bezpečnostních důvodů situovány do úrovně prvního nebo vyššího patra, aby v případě obrany tak mohla být úplně přerušena komunikace mezi jednotlivými částmi hradu a aby bylo zamezeno jakémukoliv přístupu případných obléhatelů do vyšších částí hradu – v tomto případě do hradních věží.

Velká věž tvořila dokonale zabezpečenou a samostatnou fortifikační jednotku s vlastní strážní službou, kterou vykonávali rytířští manové. Výstavbě šestipodlažní, bezmála 60 m vysoké Velké věže, ukrývající ve svém druhém patře kapli sv. Kříže, byla věnována největší pozornost a péče. Už její umístění na nejvýše položeném místě hradního ostrohu a mohutné opevnění naznačuje mimořádné poslání stavby, jemuž odpovídala i neobvyklá nádhera vnitřní výzdoby. Stavební základna Velké věže je impozantní: délka 24,2 m, šíře 16,2 m, tloušťka stěn od 3,5 do 6,5 m. Na severní straně byla věž zajištěna mohutnou štítovou zdí o síle 6,5 m, která se směrem nahoru stále zužuje až na tloušťku 5,2 m.⁵² Štítová stěna věže zůstala slepá, bez okenních otvorů a byla „namířena“ proti směru předpokládaného ohrožení a nejsilnějšího útoku (proti blízkému temeni tzv. Kněží hory). Tato strana byla v dolní části navíc zajištěna velkou předsunutou lichoběžníkovou baštou, zvanou „Krchůvek“, s obranným ochozem pro 35 střelců. Opevnění Velké věže zajišťovaly mohutné hradební zdi opatřené ochozem a cimbuřím. Nároží tohoto pevnostního systému byla opatřena drobnými průchozími

⁴⁹ BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV) Západní Čechy*. 1. vydání. Praha, 1985, s. 132.

⁵⁰ Do západního klenebního svorníku je dnes vsazen pouze její odlitek, originál je součástí pokladu, prezentovaného v tzv. Hradní pokladnici v 1. patře Mariánské věže.

⁵¹ Proti vstupu z kostela P. Marie je například vyryté jméno „*Johannes Neruda*“.

⁵² CHUDÁREK, Z. Velká věž hradu Karlštejna. In: *Zprávy památkové péče*, ročník LIV, 1994, s. 67 – 72. ISSN 1210-5538.

hranolovými hláskami, zapojenými do komunikačního systému obranných a střeleckých ochozů.⁵³

Dvě přízemní místnosti Velké věže původně sloužily jako skladiště střelného prachu a komory spíží. Oba přízemní prostory byly primárně opatřeny trémovými stropy, které po roce 1487 nahradily křížové klenby a kdy celé přízemí začalo sloužit věžeňským účelům, podobně jako u věže Mariánské.⁵⁴

Na jižní straně bylo k Velké věži přistavěno čtyřramenné vřetenové schodiště, které spojuje spodní tři podlaží věže. Vnitřní stěny jižního schodiště pokrývaly středověké nástěnné malby, které na středním pilíři v devíti výjevech sledovaly Legendu ze života sv. Ludmily, na protějších (vnějších) stěnách byla ve dvaceti osmi výjevech vylíčena Legenda o životě sv. Václava. Oba schodištní cykly se z velké části dochovaly. Klenutý strop schodiště byl vyzdoben nástropnými malbami představujícími andělský chór v podobě zpívajících letících andělů s hudebními nástroji nebo s žaltáři. Poslední pole stropu před vstupem do předsíně Kaple sv. Kříže zdobil Veraikon.

V prvním patře Velké věže se nacházely dvě místnosti, které dodnes mají reprezentativní obytný charakter. Byly zaklenuty křížovými žebrovými klenbami, portály měly bohaté plastické členění. Severní místnost byla nadto vybavena rozměrným krbem a arkýřovým prevétem, přístupným chodbičkou v síle zdiva severní štítové zdi. Vstupní portál z věžního schodiště zdobily nástěnné malby, které představovaly v záklenku říšskou orlici a po stranách dveřní špalety českého dvouocasého lva a moravskou šachovnicovou orlici. To poukazuje na to, že oba sály mohly být využívány samotným panovníkem, neboť zobrazené majestátní erby se shodovaly s panovnickými hodnostmi Karla IV. Důležitost i význam těchto síní umocňuje i jejich umístění na jednom z nejposvátnějších míst hradu – přímo pod kaplí svatého Kříže.⁵⁵ Podle tradice byly tyto sály využívány i k zasedání manského soudu. Od 16. století sloužily obě místnosti obytným a později skladovacím účelům.

⁵³ BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV) Západní Čechy*. 1. vydání. Praha, 1985, s. 131.

⁵⁴ Na pravé stěně portálu mezi oběma místnostmi je v omítce dosud dochován „kalendář“ vězně Jana Jindřicha Cehnického z roku 1629.

⁵⁵ FAJT, J., ROYT, J., GOTTFRIED, L. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha, 1998, s. 20. ISBN 80-85094-66-5

Kaple sv. Kříže, ústřední prostor hradu, zaujímal celé druhé patro Velké věže. Obdélný sálový prostor byl rozdělen zlacenou mříží na dvě části: na jižní loď a severní presbyterium.⁵⁶

Spojení mezi vnějším světem a posvátným prostorem kaple umožňovaly lomená okna s kamennými kružbami, která byla (podobně jako dnes) ve spodní části opatřena otevíracími okenními křídly, vyplněnými valounky z křišťálu, ametystu a topazu, zasazenými do olověných lůžek. Kaple byla zaklenuta dvěma poli gotické křížové žebrové klenby, kterou pokrývalo zlato a stovky čoček, tzv. puklic z benátského skla ve tvaru hvězd. Iluzi hvězdného nebe na klenbě přibližovalo zlaté slunce (vpravo nad presbyteriem), stříbrný měsíc (nad presbyteriem vlevo) a nespočet zlatem zářících hvězd. Horní části stěn, čela a kápě klenb, byly zcela zaplněny 129 deskovými obrazy světců z dílny Mistra Theodorika, které znázorňovaly „Nebeské vojsko Kristovo“.⁵⁷ Theodorikovo dílo tvoří nejcennější, nejlépe dochovaný a početně největší soubor gotických deskových obrazů ve středoevropském prostoru.⁵⁸ Deskové obrazy zářivě jasných barev byly malovány obdivuhodně trvanlivou technikou, následně zasazeny do dřevěného přístěnného roštu a mezery mezi nimi překryly zdobné lišty s plastickými zlacenými aplikami. Po ikonografické stránce není zcela jasné, co měl tento rozsáhlý soubor obrazů představovat. Lze usuzovat, že zobrazení světci (panovníci, opati, biskupové, panny, vdovy, mučedníci) symbolizovaly zmíněné Nebeské vojsko Kristovo nebo Církev vítěznou (*Ecclesia triumphalis*). V kapli sv. Kříže existuje vzájemná výtvarná a ideová propojenost nástěnných a deskových maleb. Za nejstarší malbu je považováno Klanění čtyřadvaceti starců apokalyptickému Beránkovi v klenbě západního okenního výklenku presbyteria. Protějšek jí tvořilo Zjevení Apokalyptického Boha. V záklenku protějšího východního okna byly zobrazeny náměty Zjevení Božího: Zvěstování Panně Marii, Navštívení Panny Marie a Klanění tří králů.

Lze usuzovat, že v pořadí třetí král má podobu samotného císaře Karla IV., přičemž by šlo o jedno z nejstarších vyobrazení panovníka v této scéně vůbec. Panovnický kryptoportrét lze v tomto případě chápat jako snahu o posvátné vyzdvižení královské hodnosti, neboť zde jde o jakési „následování“ Krista, jehož zástupcem na zemi je právě zobrazený císař.⁵⁹ V klenbě východního okenního výklenku kaplové lodě byly v klenbě zachyceny magdalénské

⁵⁶ CHUDÁREK, Z. Stavební dějiny a funkční proměny hradu Karlštejna ve 14. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 128 - 138. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

⁵⁷ Z původního počtu 130 deskových maleb se nezachovala pouze jediná. Svědčí o tom dodnes prázdné místo ve východním okenním výklenku kaplové lodě (sv. Marta či sv. Cecilie?).

⁵⁸ FAJT, J., ROYT, J., GOTTFRIED, L. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha, 1998, s. 20 – 57. ISBN 80-85094-66-5.

⁵⁹ Tamtéž, s. 28.

výjevy: Setkání v domě Šimonově, Pomazání v Betánii, Vzkříšení Lazara a Svatá Máří Magdaléna s Kristem jako zahradníkem. Na nejdůležitější oltářní stěně, orientované k severu, představovaly Theodorikovy desky nejvýznamnější světce: Ježíše Krista a jeho rodinu, apoštoly, evangelisty a archanděly. Oltářní stěně dominoval i největší deskový obraz Ukřižování Ježíše Krista. Pod ním našly své místo dva triptychy: horní, z dílny Theodorikovy zobrazoval vlevo dva anděly, uprostřed Bolestného Krista a vpravo Tři Marie, nesoucí masti na Kristovy rány. Autorem dolního triptychu, umístěného přímo nad oltářním výklenkem, byl Ital Tommaso da Modena.⁶⁰

Jeho trojdílný obraz představoval zleva sv. Václava, Madonu s dítětem a sv. Palmácia. Portréty umístěné na západní stěně presbyteria a v okenním výklenku zachycovaly podobizny zejména svatých církevních otců, svatých biskupů a svatých proroků. Naopak ve východním okenním výklenku presbyteria byly vyobrazeny svaté panny a svaté vdovy a na východní stěně pak další významní světci a apoštolové. Západní stěnu kaplové lodě zdobily Theodorikovy portréty svatých panovníků s připojenými samostatnými erby, svatých biskupů a svatých opatů. Na jižní stěně lodě pokračovala galerie svatých panovníků a svatých církevních otců. V jižním okenním výklenku, situovaném přímo nad vstupem do kaple, našly místo obrazy čtyř významných církevních otců: sv. Augustina, sv. Řehoře Velikého, sv. Ambrože a sv. Jeronýma. Kromě dekorativního a symbolického významu sloužily obrazy také k dalšímu účelu – jejich rámy byly opatřeny malými otvory a v nich byly pod kříšťálovými destičkami uloženy relikvie světce, kterého samotný obraz představoval. Theodorikovy deskové obrazy tak současně sloužily jako vzácné a uctívané relikviáře.

Spodní pás stěn celé kaple tvořila inkrustace z leštěných drahých kamenů, zejména z jaspisu, achátu, ametystu a mechového jaspisu.⁶¹ Kameny byly do stěn vsazovány ve tvaru křížů, spáry mezi drahými kameny poté vyplnil zlacený, tvarovaný a plasticky zdobený štuk s heraldickými motivy českého lva, říšské orlice, české a císařské koruny a korunovaného monogramu „K“, lilie, atd. Výzdoba stěn kaple sv. Kříže tak koresponduje s popisem Nebeského Jeruzaléma v knize Apokalypsy, v níž je uvedeno, že základy Nebeského Jeruzaléma byly postaveny na dvanácti drahých kamenech. Horní část středové dělicí zlacené mříže rovněž symbolizovala bránu Nebeského Jeruzaléma, což dokládají ověsky tvořené

⁶⁰ FAJT, J., ROYT, J., GOTTFRIED, L. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha, 1998, s. 37 – 40. ISBN 80-85094-66-5.

⁶¹ Použití inkrustace ve výzdobě stěn nebylo u Karlových staveb ojedinělé. Svědčí o tom výzdoba kaple císařova hradu v Tangermünde, kaple sv. Václava v katedrále sv. Víta na Pražském hradě či kaple sv. Kateřiny přímo na Karlštejně. Použité drahé kameny s největší pravděpodobností pocházejí z naleziště Ciboušov v Krušných horách.

převážně oválnými drahými kameny, které podle Apokalypsy patřily k výzdobě tohoto nebeského města.⁶²

Pod pásem zdobeným inkrustací obíhal celý prostor kaple kovaný zlacený prut s hroty. Na nárožích výklenků se prut měnil ve stylizované rostlinné úponky s hroty vodorovnými. Tento prut měl s největší pravděpodobností význam symbolický, neboť nejspíše připomínal Kristovu trnovou korunu a jeho utrpení.⁶³

Osvětlení kaple zajišťovala pětice zlacených lamp zdobených plastickými aplikami,⁶⁴ stejně jako masívní svícny na dělicí mříži a svíce na oltáři. V mohutných truhlách rozmístěných po obvodu kaple, byly uloženy svaté relikvie, cenná mešní a korunovační roucha a pravděpodobně i nejdůležitější listiny a práva Zemí Koruny české.⁶⁵

Nad oltářní mensou, v severní štítové zdi o síle více jak šesti metrů, je výklenek opatřený pevnou zlacenou mříží, v němž bývaly podle tradice uloženy nejcenější relikvie a korunovační klenoty.

V horních podlažích Velké věže, nad kaplí sv. Kříže, se nacházely další prostory, sloužící již potřebám manů, kteří zde vykonávali strážní i hláskou službu a v případě potřeby odtud zajišťovali obranu věže i hradu. Přístup do těchto prostor umožňovalo horní schodiště, vedoucí tentokrát již v tloušťce západní stěny věže, jež bylo napojeno před vstupem do kaple sv. Kříže na dolní schodiště čtyřramenné. Horní schodiště ústilo do prostorného sálu tzv. Strážnice, který zaujímal celý prostor třetího patra věže. Strážnice, osvětlována sedmi vysokými obdélnými okny, bývala v minulosti přepažena pravděpodobně hrázděnou či srubovou stěnou, která oddělovala vlastní obytný sál od komunikačního prostoru. O obytném účelu Strážnice svědčí zachovaný mohutný rohový krb se zděným dýmníkem, neseným dubovými trámovými konzolami, stejně jako arkýřový prevét, k němuž vedou kamenné schody a chodbička v síle zdiva v SV rohu sálu. Provedený dendrochronologický průzkum vzorku dřeva z krbové konzoly prokázal, že dub, z jehož trámů byla dýmníková konzola zhotovena, byl pokácen v zimních měsících na přelomu let 1358 a 1359.⁶⁶ Nad Strážnicí se nacházela další sálová prostora, avšak oproti Strážnici s podstatně nižším trámovým stropem.

⁶² Alpský křišťál, citrín, záhněda, jaspis, ametyst, růženín, chrysopras, opál, achát, ad.

⁶³ Blíže FAJT, J., ROYT, J., GOTTFRIED, L. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha, 1998, s. 22 – 26. ISBN 80-85094-66-5. (Balbín ve své zmínce chybně ztotožňuje přístěnné hroty se svícny).

⁶⁴ Jediná dochovaná středověká polygonální lampa je zavěšena na klenebním svorníku presbyteria kaple, stejně jako před staletími.

⁶⁵ Dnešní truhly jsou kopiemi truhel gotických a byly vyrobeny na konci 19. století v době restaurace hradu. Osazeny jsou však původním středověkým kováním, zámky i kovovými aplikami. Gotické kaplové truhly se dochovaly ve fragmentech a jsou uloženy v depozitárních sbírkách hradu. V originále je prezentována pouze jediná z původních truhlic (v 1. patře Mariánské věže, v tzv. Hradní pokladnici).

⁶⁶ CHUDÁREK, Z. Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně v době Karla IV. In *Průzkumy památek*, ročník XIII – příloha, 2006, s. 129. ISSN 1212-1487.

O jejím účelu se názory různí, ale díky absenci jakéhokoliv topeniště se nepochybně nejednalo o obytný prostor. Tato horní patra Velké věže dnes spojuje dřevěné interiérové schodiště, prostupující jednotlivá podlaží v severozápadním rohu. Na jeho místě bylo původně rovněž dřevěné schodiště, avšak jednodušší žebříkové konstrukce, které vedlo až do nejvyššího patra – do podstřeší a na věžní, původně otevřený ochoz.⁶⁷

Vrcholně gotická lucemburská stavba byla po roce 1487 a dále mezi lety 1518 – 1528 upravena a rozšířena ve stylu pozdní gotiky. V souvislosti s likvidací následků nevelkého, avšak zničujícího požáru hradu, při němž vzalo za své původní komunikační propojení jednotlivých podlaží Císařského paláce a Mariánské věže v podobě dřevěných pavlačí s padacími můstky, přiložených k severnímu boku stavby, nesených dřevěnými trámovými krakorci. Proto byla na této straně k palácové budově přistavěna schodišťová věžice se čtyřramenným vřetenovým schodištěm, jež nahradilo původní komunikační systém.⁶⁸ Západní část Císařského paláce, otevřená v přízemí na sever a na západ dvojicí lomených arkádových oblouků, začala již v této době vykazovat závažné statické poruchy. Poprvé tak bylo nutno zajistit tuto část paláce formou vložených trámových podpor nejen vlastních arkád, ale i stropní trámové konstrukce.

V této době došlo i k další významné změně, která se týkala vybudování nové trasy přístupové cesty ke hradu. Nový přístup stoupal přes podhradí (tzv. Budy, později Budňany) a kopíroval hradní ostroh na jižní a východní straně. Na severovýchodě se cesta prudce stáčela a pokračovala na severní straně pod Velkou věží dnem někdejšího příkopu, který byl pro novou komunikaci vylámaním ve skále prodloužen, k první bráně (podobně jako dnes). Vstupní čelo hradu bylo proto opatřeno dolní hranolovou věží s novou první bránou, postavena na dno někdejšího příkopu. K věži první brány byl do západního svahu přistavěn tzv. Kanovnícký dům, který sloužil jako obydlí děkana a kanovníků Karlštejnské královské kapituly.⁶⁹ Původní vstup ve výše položené věži Voršilce, k níž vedl přes příkop dlouhý dřevěný most (v poslední části padací), byl tehdy zrušen a otvor brány zazděn. Věž Voršilka tak převzala úlohu strážní a obranné věže, posilující shora bezpečnost nové první hradní brány.

⁶⁷ CHUDÁREK, Z. Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně v době Karla IV. In *Průzkumy památek*, ročník XIII – příloha, 2006, s. 129. ISSN 1212-1487.

⁶⁸ MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. Praha, 1946. Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky. Vydání první, s. 34. – Srov. CHUDÁREK, Z. Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně v době Karla IV. In *Průzkumy památek*, ročník XIII – příloha, 2006, s. 134 - 135. ISSN 1212-1487

⁶⁹ MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. Praha, 1946. Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky. Vydání první, s. 36; BARTŮŇEK, V. *Zbožný odkaz Otce vlasti. Dějiny kapituly a děkanství karlštejnského*. Praha, 1948. IV. svazek Vzdělávací knihovny katolické.

Největší stavební proměnu však zaznamenal dolní hrad a purkrabství. Ke starému věžovému purkrabskému domu z doby Karlovy na hlavním nádvoří, byl nově přistavěn dlouhý jižní palác s hrázděným nejvyšším patrem, neseným dřevěnými krakorci.⁷⁰ Tato štíhlá, mírně zaoblená a ve východní části ustupující palácová budova, byla zakotvena do skály a vestavěna do jižního parkánu tak, že z nádvoří (severní) strany je třípodlažní, ze strany podhradní (jižní) však čtyřpodlažní. Přízemní prostory východní části této budovy, otevřené na jižní stranu rozměrnými záclonovými okny, byly zaklenuty velmi působivými sklípkovými klenbami, datovanými již do první fáze těchto stavebních úprav po roce 1491.⁷¹ K východnímu čelu jižního paláce bylo ze strany parkánu přistavěno kamenné vřetenové schodiště, které spojovalo podlaží budovy od sklepních prostor až po nejvyšší hrázděné patro.⁷² Výstavbou tohoto paláce byla přerušena jižní část okružního parkánu, který do té doby obtácel celou východní a jižní frontu hradu. Rozšířením hlavního nádvoří posunutím severní hradby a následnému sjednocení jeho úrovně došlo k terénnímu vychýlení původního vstupu. Proto byla ke staré věžové druhé bráně, vedoucí z příhrádku do hlavního nádvoří, přistavěna ze západního boku další vstupní věž s průjezdem, zabezpečeným nově padacím mostem přes ve skále vyhloubený příkop. Stará brána byla současně zazděna.⁷³

Nejpozději na počátku 60. let 16. století vzniklo při západní hradbě horního hradu na místě dřevěných obranných ochozů nové kamenné schodiště. Umožnilo tak přímý výstup z vnitřního palácového nádvoří na prostranství kolem Mariánské věže a dále pak k Velké věži. Dlouhé ochozové schodiště vedlo až k brance v jihozápadní hlásce opevnění Velké věže, před níž bylo přerušeno padacím můstkem, podobně jako u západního vstupu do věže Mariánské a tím tak zcela porušilo primární záměr a ideovou koncepci doby Karlovy.⁷⁴

Posledním významným stavebním počinem se stala renesanční úprava hradu, která proběhla v poslední čtvrtině 16. století za účasti císařského architekta Oldřicha Avostalise de Sala.⁷⁵ Při těchto rudolfínských úpravách bylo nejvyšší hrázděné patro Císařského paláce (tzv. Fraucimor) nahrazeno vysokým patrem vyzděným z cihel, s renesančními okny a honosnými štíty nad jižním průčelím. Přístavek pozdně gotického schodiště byl o patro zvýšen, takže schodiště nyní propojilo všechna tři obytná nadzemní podlaží. Vzniklo i nové propojení

⁷⁰ Pozdně gotický jižní palác se sklípkovými klenbami prodělal puristickou úpravu, po níž zůstal zachován jako jediný z původně rozsáhlého komplexu budov purkrabství.

⁷¹ RADOVÁ – ŠTIKOVÁ, M. Sklípkové klenby karlístejnského purkrabství. In *Průzkumy památek VIII.*, č. 1, 2001, s. 73 – 77. ISSN 1212 – 1487.

⁷² Tamtéž, s. 75.

⁷³ BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV). Západní Čechy*. 1. vydání. Praha, 1985, s. 136.

⁷⁴ Tamtéž, s. 136.

⁷⁵ Též Ulrico Aostalli de Sala.

paláce a Mariánské věže v podobě dvou krytých přechodů, z nichž spodní spojoval druhé patro paláce s obytným prvním patrem věže, horní pak umožnil přímé spojení tzv. Fraucimoru s kostelem P. Marie.⁷⁶

Mezi Císařský palác a Purkrabství byl tehdy vestavěn úzký dvoupatrový palácový trakt, který nyní přímo spojoval obě palácové části hradu. V této nové budově se nacházela panská kancelář (správa panství), vřetenové schodiště, obytné místnosti v horních podlažích a v přízemí, prostupujícím do jihovýchodního nároží hlavního nádvoří, pak nová prostorná hradní kuchyně. Poměrně rozeklaný skalnatý terén kolem Mariánské věže byl srovnán a podstatně zvýšen navážkou z důvodu zamýšleného rozmístění dalekonosných děl v tomto prostoru.⁷⁷ Ochoz Velké věže dostal novou renesanční atiku a siluetu hradu změnil renesanční štíty i střechy. Cimbuří hradeb ozdobily prvky renesanční architektury (krance, vlašťovčí ocasy, volutové štítky, čučky). Hradní brány byly tehdy natřeny načerveno a celý hrad také dostal pro renesanci klasickou omítku s psaníčkovým sgrafitem.⁷⁸ Vzhledem k trvajícím statickým poruchám západní části Císařského paláce, bylo nároží arkádového přízemí opatřeno mohutným opěrným pilířem postaveným ze žehrovskeho pískovce.⁷⁹ Neobyčejně malebnou goticko renesanční podobu si poté hrad uchoval až do puristické restaurace v závěru 19. století.

3. Karlštejn v 19. století a počátky zájmu o jeho opravu a zachování

3. 1. Stavebně technický stav hradu na počátku 19. století

Počátek stavebního úpadku hradu je nutno klást do mnohem dřívějšího období, konkrétně již do 1. poloviny 17. století, kdy odvezením korunovačních klenotů a posléze zrušením úřadu karlštejnských purkrabích pozbyl hrad svého státoprávního významu. Tím ochladl zájem i o jeho stavební údržbu, kterou v předchozích obdobích iniciovali zpravidla purkrabí. Negativní dopad na technický stav objektu měly nejen majetkoprávní změny, prováděné po roce 1625 v rámci korunního majetku, ale i následné hospodaření nových, povšechně zástavních držitelů karlštejnského panství. Určitou záchranou Karlštejna byla

⁷⁶ MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. Praha, 1946. Nakladatelství V. Poláček v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky. Vydání první, s. 44.

⁷⁷ Díky terénním úpravám u Mariánské věže se proto padací můstek u jejího západního vstupu ocitl značně nelogicky nízko nad terénem.

⁷⁸ SH KARLŠTEJN, mobiliární fond, inv. č. KA 4149. *Kolaudační listina českých stavů, 1597*.

⁷⁹ SEDLÁČEK, A. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl šestý – Podbrdsko. Praha, 1995. 3. nezměněné vydání, s. 6. ISBN 80-85794-66-7.

skutečnost, že poměrně nedávno prošel celkovou, řemeslně i umělecky dobře provedenou renesanční obnovou. Ovšem švédský útok a následné zpustošení hradu Švédy v závěru třicetileté války, zasadily objektu povážlivou ránu. Ze zprávy Bohuslava Balbína z roku 1665 se dozvídáme o neutěšeném stavu zejména císařského paláce, jehož pusté interiéry neměly okna a hrozily zřícením.⁸⁰

V následujícím období zástavní držitelé či nájemci udržovali pouze budovy dolního hradu, zejména purkrabství, které užívali. Ostatní budovy, především areál horního hradu s palácem a oběma věžemi, byly v podstatě ponechány svému osudu. Roku 1731 muselo být z důvodu obavy samovolné destrukce sneseno nejvyšší patro palácové Mikulášské věže a nebezpečné praskliny ve zdivu jejího půlválcového tělesa byly staženy železnými táhly s kotvami. Ve stejné době byly zbořeny všechny arkýře na jižním průčelí paláce: dva menší, převětové, ve třetím nadzemním podlaží (u Manské síně) a velký arkýř u tzv. Audienční síně v podlaží čtvrtém. Někdejší královské síně paláce, jejichž vytlučená okna zbavená profilovaného kamenného ostění byla provizorně zazděna cihelnými vyzdívkami, byly nadále využívány utilitárním účelům, zejména jako sýpky a skladové prostory. Poškozené střechy byly pouze lokálně vyspravovány plechovými pláty. V souvislosti s opravou palácové střechy, která byla upravena do jednoduché sedlové podoby, tehdy s největší pravděpodobností zanikly i malebné renesanční štíty na jižním průčelí paláce.

Po roce 1755, kdy Marie Terezie s podmínkou výhradního vlastnického práva věnovala důchody plynoucí z panství tehdy panovníci nově založenému Ústavu šlechtičen,⁸¹ došlo k nevelkým stavebním a udržovacím opravám, aby tato instituce mohla v areálu dolního hradu, zejména v purkrabství, zřídit hospodářskou správu panství. Současně byla na popud komisařů této hospodářské správy, Filipa Krakovského z Kolowrat a Václava Netolického z Netolic, realizována oprava hradních kaplí, především pak palácové kaple sv. Mikuláše. Ta byla v roce 1761 a znovu před rokem 1841 postupně rozšířena západním směrem o sousední Manskou síň, takže se z původní kaple stalo presbyterium, zatímco prostorná síň sloužila jako kaplová loď. Ostatní prostory, včetně prázdných sálů paláce, však i nadále Ústavní správě sloužily k hospodářským účelům, takže v tzv. Dvořenínské síni bylo uskladněno seno a např. tzv. Audienční síň sloužila jako sušárna prádla.

⁸⁰ BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV) Západní Čechy*. 1. vydání. Praha, 1985, s. 137.

⁸¹ MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. Praha, 1946. Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky. Vydání první, s. 50 – 51.

Na konci 80. let 18. století došlo ke snížení horního patra věže první brány, které hrozilo sesutím; věžová brána byla současně opatřena nízkým krovem a novou střechou. Ve stejné době došlo i k opravě střech obou věží druhé brány, vedoucí do hlavního (purkrabského) nádvoří, před níž byl zrušen padací most a zasypán příkop. Obě věžové brány byly opatřeny jednotnou valbovou střechou, která sjednotila nejen branské věže, ale i sousední severní křídlo purkrabství. Neutěšený stav hradu, způsobený letitou absencí řádné stavební údržby i projevující se závažné statické problémy se pochopitelně promítly i do stavebně technického stavu cenných historických prostor, zejména pak do kaple sv. Kříže.

První požadavek na zachování a péči o Theodorikovy deskové obrazy vyslovil již v roce 1731 Johann Andrés Belz ve své zprávě o zevrubné prohlídce hradu, v níž sumarizoval stavebně technické závady objektu. Významný zájem o deskové obrazy byl totiž zapříčiněn mylnou domněnkou, že se jedná o olejomalby. Avšak teprve na sklonku 70. let 18. století byl na popud hraběte Václava Antonína Kounice proveden jejich průzkum, kterým byl pověřen František Lothar Ehemant, profesor všeobecných a literárních dějin pražské univerzity. Projektu se dostalo v roce 1780 i finanční podpory zemské vlády ve výši 17 zlatých a 16 krejcarů. Překvapujícím výsledkem průzkumu obrazů se mimo jiné stal zejména objev signatury Thomase da Modena na zadní straně dolního oltářního triptychu v kapli sv. Kříže. Prof. Ehemant, který ohledání a prvotní průzkum deskových obrazů i nástěnných maleb prováděl, následně informoval hraběte Kounice, že jedna z desek chybí, jedna je zcela rozlámaná a řada obrazů je poškozena nápisy, nebo nese stopy mechanického poškození po odstraňování plastických aplik, či vyjímání relikvií. Ehemant rovněž poukazyval na to, že destrukci maleb na deskách zapříčiňuje silná vrstva křídového podkladu vlastní malby a rovněž nepříznivé působení klimatických vlivů, zejména světelného záření. Provedený podrobný výzkum techniky malby deskových obrazů i fantastický objev Modenovy signatury způsobily nebývalý zájem tehdejších odborníků i úřadů, že ještě v roce 1780 došlo k převezení čtyř deskových obrazů do vídeňské císařské obrazárny. Jednalo se o triptych Thomaso da Modena, Ukřižování sv. Ambrože a sv. Augustina.⁸²

3. 2. Prvotní snahy o záchranu hradu

Sled těchto událostí záhy zaujal odbornou veřejnost natolik, že přiměl i estetika Fridricha von Schlegela k návštěvě Karlštejna. O hradě následně uveřejnil článek, v jehož závěru apeloval na přátele umění v Čechách, aby z Karlštejna vytvořili umělecký národní

⁸² MARTINCOVÁ, D. Znovuotevření kaple sv. Kříže na Karlštejně. In *Památky středních Čech*. 2000, roč. 14, č. 2, s. 30. ISSN 0862-1586.

památník. Tato zpráva probudila nebývalý zájem veřejnosti, císařského dvora i stoupenců rodícího se romantismu, kteří následně na Karlštejn jezdili a o hradě hojně referovali. Mnozí z těchto intelektuálů při svých návštěvách upozorňovali na potřebu nutných oprav stále více chátrajícího hradu. Stavební stav budov sice dostačoval potřebám hospodářského zázemí Ústavní správy, avšak začal být v přímém rozporu s představami vzdělané odborné veřejnosti, které od konce 18. století začaly nabývat stále zřetelnějšího pochopení významu i historických hodnot středověkých památek. V Karlštejně navíc spatřovali i hrdý památník české minulosti, připomínajícího éru nejslavnějších dějin české státnosti.

Tyto výzvy však již padly na úrodnou půdu a zájem o Karlštejn již neochladl, ba naopak vyvrcholil zájmem samotného panovníka. Rakouský císař František I. navštívil tuto staroslavnou pevnost říšských korunovačních klenotů 23. 6. 1812⁸³ v doprovodu své dcery Marie Luisy, v té době již dva roky císařovny francouzské.⁸⁴ Císaře zaujala krása hradu a vydal příkaz k jeho opravám a zachování. Současně však nechal převést některé předměty ze středověkého vybavení hradu na své letní sídlo Franzensburg, který budoval v areálu císařského sídla v Laxemburgu u Vídně. Šlo především o středověká kachlová kamna, dřevěné táflování (podle popisu nejspíše z tzv. Hodovní síně) či bohatě řezanou gotickou postel s baldachýnem, označovanou jako lůžko Karla IV.⁸⁵

Bezprostředně po této návštěvě císař nařídil českému guberniu provedení nejnnutnějších oprav hradu.⁸⁶ Tohoto úkolu se zhostil vlastenecký osvícenec a prezident českého gubernia hrabě František Antonín Libštejnský z Kolowrat, nejvyšší purkrabí Království českého. Zprvu nechal posoudit stavebně technický stav hradu a provést sumarizaci nejakutnějších závad. Vlastní práce probíhaly v letech 1815 – 1816 a hrazeny byly z výnosů zemských daní. Opraveny byly zejména velmi poškozené krovy, Velká věž byla opatřena sice novou, ale podstatně nižší sedlovou střechou s jednoduchými trojúhelnými štíty, které nahradily vysoké štíty renesanční, zdobené volutami. Současně byla z věže odstraněna i charakteristická střešní zvonice. Novou nižší střechou byl opatřen Císařský palác a stávající

⁸³ SH Karlštejn. Mobilární fond, st. inv. č. 1. *Pamětní (návštěvní) kniha z let 1810 – 1870.*, s. 6 – 7.

⁸⁴ Marie Luisa byla provdána za císaře Napoleona.

⁸⁵ KUBŮ, N. Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea: a jeho proměna v náznakovou interiérovou instalaci. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 56. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0. – Srov. VENCLÍK, D. Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 141. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

⁸⁶ VILÍMKOVÁ, M. (ed.). *Karlštejn. Stavebně historický průzkum. I. etapa. Texty archivních dokladů ke stavebnímu vývoji hradu*. Nepublikovaný rukopis, uloženo v knihovně NPÚ – ÚOPŠČ v Praze, 1974, s. 111. (Dopis Františka I. adresovaný českému guberniu ze dne 27. 6. 1812).

krov Mariánské věže byl pokryt taškami. Tehdy také byly z věžní zvonice sejmuty hradní zvony, pro které byla postavena zvonice nová v jihozápadním nároží opevnění velké věže. Pod ní se nacházel vstup s padacím mostem, který byl odstraněn.

Díky snahám nejvyššího purkrabího hraběte Karla Chotka, bylo vydáno v roce 1836 císařem Ferdinandem V. nařízení, aby byl Karlštejn nadále udržován a opravován ze zemských prostředků. S ohledem na zamezení dalšímu chátrání hradních budov byl tehdy Karlštejn oficiálně zařazen mezi budovy veřejného charakteru, jehož stav měl být průběžně sledován. Na Chotkův návrh císař rozhodl uvolnit na opravu hradu částku téměř 7 tisíc zlatých, která měla být čerpána z finančních prostředků všeobecné dvorské komory, ústředního finančního úřadu státu.

Následné opravy Karlštejna probíhaly ve dvou fázích v letech 1837 – 1838 a druhá 1839 – 1841. V porovnání s minulými opravami probíhaly tyto již mnohem šetrněji ve snaze neporušit podstatu celé stavby. Rekonstrukční záměr byl totiž ovlivněn nejen snahou o nejnutnější stavební zabezpečení, ale také s ohledem na estetické hledisko. A tak štíty Velké věže opět zvýšili dostavbou cimbuří, částečně zvýšili i střechu Mikulášské věže a provedli řadu dílčích stavebních úprav, které zachycuje primární Schmidtova i Mockerova plánová dokumentace a zejména fotografie pořízené před zahájením stěžejní restaurace.⁸⁷

Významnou událostí v oblasti záchrany Theodorikových desek bylo jejich posouzení ředitelem císařské galerie Petrem Kraftem a malířem Eduardem Gurkem v roce 1837, kteří měli současně zpracovat návrh restaurování obrazů. Do přípravných prací se zároveň zapojila i Společnost vlasteneckých přátel umění, která vypracovala samostatnou metodiku restaurování. Po dvou letech se podařilo zajistit finanční krytí na zamýšlenou akci, takže sejmuté deskové obrazy mohly být s využitím dostupných ochranných opatření převezeny na Pražský hrad. Restaurováním Theodorikových obrazů byl pověřen historický malíř a uznávaný restaurátor Václav Leopold Markovský (1789 – 1846) a současně byla zahájena diskuze nad problematikou techniky provedení restaurátorského postupu a konečné podoby desek. Stěžejní v této věci se jeví skutečnost, že se v průběhu realizace celé akce musel V. Markovský podřídit přímo nadčasovému stanovisku a restaurátorskému postupu Společnosti vlasteneckých přátel umění z roku 1840, totiž aby restaurátorské zásahy proběhly bez jakéhokoliv dotvoření pastiglií, plastické výzdoby a zejména dozlacení pozadí jednotlivých desek. Bezesporu není bez zajímavosti, že Společnost současně jmenovala zvláštní komisi, která dohlížela a revidovala průběh zadané restaurátorské akce, a která vznesla požadavek,

⁸⁷ BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV). Západní Čechy*. 1. vydání. Praha, 1985, s. 138.

aby byl restaurátorův honorář uhrazen teprve po bezvadném předání díla na základě Společností vydaného dobrozdání.⁸⁸

V rámci stavebních oprav, prováděných na počátku 40. let 19. století, došlo v císařském paláci k prvotnímu archeologickému průzkumu a před zamýšlenou opravou schodiště velké věže byly pořízeny Vilémem Kandlerem (1816 – 1896) a Antonínem Lhotou (1812 – 1905) kolorované kresby maleb schodištních cyklů, které vypovídají o rozsahu poškození maleb i narušení zdiva.⁸⁹ V roce 1841 byla palácová kaple sv. Mikuláše prodloužena o celý prostor někdejší bílé síně a současně dostala nový strop, přičemž sem byly přesunuty bohoslužby z podhradního kostela sv. Palmácia, vzhledem k jeho velmi špatnému stavebně technickému stavu.⁹⁰

Vzhledem ke značné hmotnosti taškové krytiny střechy Mariánské věže, která negativně působila na krov i strop samotného mariánského kostela, byla v roce 1854 pálená taška vyměněna za štípaný šindel, přičemž byl opraven i tíhou prohnutý strop v kostele.⁹¹ Při výměně zhlaví trámové konstrukce záklopového stropu v kostele došlo k významnému objevu: pod renesančními nástěnnými malbami se objevila i primární vrstva gotická.⁹² Ve čtyřicátých letech 19. století, vzhledem k blížícímu se pětisetletému výročí založení Karlštejna vrcholila pozornost věnovaná hradu. Samotné výročí bylo oslaveno celonárodní poutí na hrad provázené odvážnými vlasteneckými projevy. Vztah ke Karlštejnu, jako národnímu symbolu, začal být u nejširší veřejnosti podporován díly významných malířů i grafiků, jejichž výběr je součástí ikonografických sbírek hradu dodnes.⁹³

4. Rekonstrukce hradu v letech 1886 - 1899

4. 1. Příprava a financování stavby

Důležitým momentem, který nelze opominout a který byl v podstatě kolébkou již konkrétních a jasně formulovaných snah o záchranu Karlštejna, bylo založení Centrální

⁸⁸ MARTINCOVÁ, D. Znovuotevření kaple sv. Kříže na Karlštejně. In *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 2, s. 30 - 31. ISSN 0862-1586.

⁸⁹ MARTINCOVÁ, D. Znovuotevření kaple sv. Kříže na Karlštejně. In *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 2, s. 30 - 31. ISSN 0862-1586.

⁹⁰ Současně byl z kostela sv. Palmácia na hrad převezen i vzácný pozdně gotický, tzv. Budňanský oltář z 2. pol. 15. stol., který je v hradních sbírkách dodnes.

⁹¹ Na neodkladnost opravy střechy Mariánské věže upozornil Centrální komisi konzervátor památkové péče J. E. Vocel.

⁹² BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV). Západní Čechy*. 1. vydání. Praha, 1985, S. 138.

⁹³ Jedná se zejména o veduty hradu F. K. Wolfa, Ant. Pucherny, L. Kohla, F. Rybičky, bratří Mánesů, H. Ullika, K. Liebschera, A. Hauna a mnohých dalších. Díla s nejvýznamnější vypovídací hodnotou o stavebních proměnách hradu v 19. stol. jsou prezentovány v obou hradních obrazárnách.

komise pro zachování stavebních, uměleckých a historických památek v roce 1853 ve Vídni, která evidovala všechny památky na území monarchie a zanedlouho začala zajišťovat i odborný dohled při opravách Karlštejna.⁹⁴ V jejím časopise *Mitteilungen der k. und k. Central Commission für Denkmalpflege* vyšly v 60. letech 19. století články o Karlštejnu, které zaujaly veřejnost natolik, že vyjádření myšlenky úplné restaurace hradu na sebe nenechalo dlouho čekat. Stalo se tak poté, co zmíněný časopis uveřejnil rozsáhlejší práci o Karlštejně F. Bocka, v němž srovnával hrad Karlštejn a avignonský papežský palác.⁹⁵ To vzedmulo opětovnou vlnu zájmu především pražské kulturní společnosti, která se začala vážně zabývat záchranou hradu, neboť i přes řadu poměrně nedávných, převážně zajišťovacích stavebních oprav, hradní budovy začaly opět povážlivě chátrat.

Z těchto důvodů se místodržitelství, které bylo zodpovědné za údržbu hradu, v roce 1858 obrátilo i na Centrální komisi. Stavební oddělení místodržitelského úřadu současně nechalo provést posouzení stavu hradu ohledáním na místě a pověřeným místodržitelským úředníkem, stavebním radou Rosenbergem, byl zpracován rozpočet na nejnutnější opravy potřebné k záchraně hradu ve výši 20 tisíc zlatých. Centrální komise si rovněž vyžádala stanovisko znalců, tentokrát profesora německé techniky v Praze B. Gruebera a prof. W. Ambrose.⁹⁶ Značné starosti však představovala otázka finančního krytí oprav. V rámci zpracování Grueberova návrhu byl opětovně vypracován rozpočet pro celkovou opravu hradu, který ovšem postrádal krytí finančními zdroji.

S problematikou financování tehdy vyvstal i závažný problém majetkoprávní. V této fázi lze dobře vysledovat posunutí řešení celé karlštejnské problematiky do roviny politické, tedy na půdu zemského sněmu a říšské rady. Česká politická reprezentace by se s ohledem na historický význam hradu ráda podílela na financování jeho obnovy, avšak v zemských fondech scházely potřebné finanční prostředky. V rámci hledání alternativ financování byla navržena dokonce i veřejná sbírka, zatímco Ústav šlechticů by na stavbu dodal stavební materiál a dřevo ze svého karlštejnského panství.

Není jistě bez zajímavosti, že na tehdejší politické scéně byl Karlštejn často skloňován českými poslanci v souvislosti s prosazováním státoprávních požadavků, hrdě se hlásícím

⁹⁴ Centrální (či Ústřední) komise pro zachování památek byla zřízena císařským rozhodnutím z 31. 12. 1850 a byla podřízena Ministerstvu obchodu, průmyslu a veřejných prací. Poprvé zasedala 10. 1. 1853 a v roce 1859 byla jako samostatný odbor s rozsáhlými pravomocemi převedena k resortu Ministerstva kultury a vyučování. Do komise byli zprvu jmenováni především architekté, neboť se měla věnovat péči o nemovité památky. Ke komisi příslušel i pomocný sbor 120 konzervátorů a dopisovatelů. Teprve v roce 1872 byla působnost Komise rozšířena i na památky movité a tato změna přinesla i nový název: Komise k vyhledávání a zachování uměleckých a historických památek.

⁹⁵ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 88.

⁹⁶ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 88.

k tradičním českým historickým právům a symbolům suverenity zemí Koruny české. Zde je nutno zmínit i vazbu na dlouho připravovanou korunovaci Františka Josefa I. českým králem, kterou požadovala česká politická reprezentace s vidinou symbolického obřadu potvrzení tradičních zemských práv i významu korunovační Svatováclavské koruny, pro níž byl právě Karlštejn po dvě staletí bezpečným úkrytem. Tyto snahy přirozeně vedly české poslance k často vášnivým diskusím s liberálně zaměřenými poslanci německými, kteří argumentovali tím, že česká zemská práva nelze vyvyšovat nad práva ostatních oblastí monarchie. Z mnoha záznamů politických debat a projevů řady poslanců na danou problematiku, je velmi zřetelný akcent sílícího nacionalismu.⁹⁷

Z tohoto úhlu pohledu se jeví přímo ukázkovým jednání říšské rady, které proběhlo 22. 7. 1861 ve Vídni, kdy byl projednáván zákon o zrušení manských statků. Čeští poslanci se tehdy dovolávali samostatného řešení této otázky pro oblast českých zemí. To vyvolalo prudký nesouhlas německých poslanců, kteří naopak důrazně požadovali, aby k tomuto kroku přistupovalo v celé říši jednotně. „*Poslanec Karl Giskra slovní přestřelku vyostřil formulací, v níž českou korunu označil za mystický vynález nového věku, který má navíc zcela nepřesvědčivou historii. Tvrdil, že současnost nepotřebuje „domnělé koruny sv. Václava, - jakoby on byl někdy nosil korunu královskou, jakoby dědičná koruna nebyla dědičně pořízena teprve roku 1215 a jen ve dvou případech dříve osobně udělena, v době, kdy po sv. Václavovi zůstávala pouze kostra.*“ *Není divu, že čeští zástupci na radě byli tímto projevem silně pobouřeni, neboť českou korunu v její hmatatelné podobě královské insignie i v jejím abstraktním smyslu vyjadřujícím českou státnost nepodkládali za vyčpělou středověkou mystiku, ale za tradiční symbol jednoty a svébytnosti země, o jejíž nové státoprávní vymezení v rámci celku říše usilovali.*“⁹⁸

Nutno podotknout, že vrcholný politik Karl Giskra, který zastával mimo jiné úřad předsedy říšské rady a ministra vnitra v Auerspergově vládě, byl jako představitel velkoněmeckého směru zapřisáhlým odpůrcem a nepřitelem českých decentralistických snah a z pozice poslance zemského sněmu často útočil proti úsilí českých zástupců ve sněmu o státoprávní vymezení země, byť v rámci mocnářství. Jeho vystoupení, jedno z nejmotivnějších, se odehrálo 22. července 1861, kdy s arogancí a dnes pro nás úsměvně nedostatečnou historickou znalostí zesměšňoval mimo jiné symbol české státnosti – sv.

⁹⁷ VENCLÍK, D. Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 139 - 161. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

⁹⁸ VENCLÍK, D. Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 145. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

Václava. Není divu, že tím české poslance rozlítal natolik, že k vládě dokonce vznesli interpelaci, zda její mlčení k tomuto výstupu znamená souhlas. Ale je třeba si uvědomit, že tyto půtky se odehrávaly v období, které vyvrcholilo rakousko-uherským vyrovnáním, tedy z českého pohledu totálním zklamáním. Událost však velmi dobře ilustruje atmosféru, v níž se politici a intelektuálové této doby ocitali a kterou na všech stranách ztěžka rozdýchávali.

Ale vraťme se k problematice tíživých majetkoprávních nejasností kolem Karlštejna, které všechny snahy o záchranu hradu značně komplikovaly. Čeští poslanci se od počátku 60. let 19. století zasazovali o dořešení této problematiky a zastávali názor, že korunní statky a Karlštejn obzvlášť, nejsou pouze vlastnictvím českého krále, ale zároveň české země jelikož na jejich úpravu vždy přispíval také zemský sněm. Zemský výbor si proto vyžádal právní expertízu, která potvrdila, že hrad je dosud skutečně majetkem jak českých králů, tak české koruny. Z toho logicky vyplývalo, že opravy by tedy měly být financovány stejným dílem ze státní pokladny mocnářství a stejným dílem ze zemského fondu. Ústav šlechtičen byl povinován pouze opravami purkrabství, kde sídlila jeho správa panství.

A tak se otevírala cesta k řešení na nejvyšší politické úrovni. Dne 2. 5. 1863 adresoval český zemský výbor prosbu jeho c. k. Apoštolskému Veličenstvu Františkovi Josefovi I. s žádostí o rozhodnutí o opravě hradu a současně jej vybídl o maximální podporu tohoto záměru. V žádosti byly zohledněny nejen nedávno odborně potvrzené majetkové poměry, ale byl položen i důraz na výjimečnost Karlštejna v rámci korunního majetku a jeho dějinnou úlohu. Tato žádost, k níž se o rok později připojilo i české místodržitelství, se ovšem přes byrokratický státní aparát k císaři nejenže ani nedostala, ale naopak byla výnosem ministerstva vnitra z 21. 5. 1865 zamítnuta s odůvodněním nedostatku finančních prostředků a nemožnost investovat do oprav v době tíživé finanční situace v zemi.⁹⁹

Komplexní rekonstrukci hradu však usilovně podporoval prezidenta Centrální komise pro ochranu a výzkum historických památek, baron Josef Alexander Helfert, který se karlštejnskou otázkou zabýval již od roku 1863. Tehdy, během své srpnové návštěvy Čech, totiž baron Helfert přijel na Karlštejn ve společnosti konzervátora pražského okresu a děkana svatovítské kapituly v jedné osobě P. Vojtěcha Ruffera. J. Helfert následně zpracoval i první celkovou koncepci oprav hradu. S ohledem na nedostatek financí se tento prvotní rekonstrukční záměr týkal všech střech a všech hradních sakrálních prostorů a dále na nalezení vhodného využití pro palác. S jeho přispěním se myšlenka obnovy Karlštejna dostala

⁹⁹ VENCLÍK, D. Obnova českého Montsalvage. In *Minulostí Berounska 11*, 2008, s. 94 - 95. Sborník státního okresního archivu v Berouně. ISBN 978-80-86772-33-2. ISSN 1211-9512.

opět na jednání zemského sněmu dne 28. 11. 1865. Poslanci na tomto zasedání schválili uvolnění 2 tisíc zlatých ze zemského rozpočtu na příští rok, potřebných pro vypracování podrobné plánové dokumentace, nutné k zahájení příprav vlastní generální rekonstrukce Karlštejna.¹⁰⁰ Bylo to klíčové rozhodnutí, jímž se v podstatě zemský sněm zavázal nést část financování celého restauračního projektu. Zajímavý byl Helfertův názor na budoucí využití hradu, do jehož rekonstruovaných budov (zejména do Císařského paláce) zamýšlel uložit místodržitelství archiv. Oproti tomu stál názor archeologa dr. Augusta W. Ambrose, který se jako první z odborníků vyslovil pro expoziční využití palácových prostor, neboť zde navrhoval zřízení muzea, které by nashromážděnými sbírkovými předměty připomínalo dobu Karla IV.¹⁰¹ Baron Helfert však již dva roky předtím učinil pro další osudy hradu zcela zásadní krok tím, že požádal o názor na problematiku obnovy Karlštejna profesora vídeňské Umělecké akademie, vrchního stavebního radu a současně nově jmenovaného stavitele vídeňské svatoštěpánské katedrály Fridricha Schmidta, který se svými žáky hrad navštívil v roce 1864. Na základě obhlídky hradu Helfertovi vzápětí doporučil jednak zpracovat precizní zaměření celého objektu a zároveň zastavit víceméně probíhajících dílčí stavební opravy hradu, a to do doby zpracování koncepce celkového restauračního projektu.¹⁰²

Po známém vystoupení Františka Palackého ve sněmovně, během kterého podal poslancům obšírný výklad o dějinách, významu i výjimečnosti hradu se zdůrazněním potvrzení majetkoprávních poměrů, totiž že hrad patří králi i zemi zároveň,¹⁰³ dostaly události konečně spád. 23. ledna 1866 byla ve sněmovně zformulována nová žádost císaři o povolení rekonstrukce Karlštejna a převzetí části financování této akce. Znění žádosti bylo díky maximální podpoře českých poslanců (jak občanských, tak téměř všech představitelů aristokracie) ještě tentýž den sněmovnou schváleno.¹⁰⁴

4. 2. Volba architekta J. Mockera a jeho spolupráce s F. Schmidtem

Císařským rozhodnutím ze dne 18. 3. 1866 František Josef I. pověřil státní ministerstvo, aby ve spolupráci s ministerstvem financí, Centrální komisí pro ochranu a výzkum historických památek a českým zemským sněmem zajistilo vypracování celkového

¹⁰⁰ VILÍMKOVÁ, M. (ed.) *Karlštejn. Stavebně historický průzkum. I. etapa. Texty archivních dokladů ke stavebnímu vývoji hradu*. Nepublikovaný rukopis, uloženo v knihovně NPÚ – ÚOPŠČ v Praze, 1974, s. 141. (Koncept žádosti zemského výboru zemskému sněmu ze dne 11. 1. 1865).

¹⁰¹ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 90 – 92.

¹⁰² CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 28. ISSN 1210-5538.

¹⁰³ VENCLÍK, D. Obnova českého Montsalvage. In *Minulosti Berounska 11*, 2008, s. 97 - 98. Sborník státního okresního archivu v Berouně. ISBN 978-80-86772-33-2. ISSN 1211-9512.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 102 – 103.

projektu rekonstrukce hradu. Prezident Centrální komise J. Helfert byl ministerstvem pověřen zvolením vhodného odborníka, který bude schopen se ujmout tohoto nelehkého úkolu, včetně zpracování rozpočtu a časovém harmonogramu realizace celého stavebního záměru.

J. Helfert bezpochyby věděl o zkušeném kandidátovi a uznávaném architektovi, na něhož se již v minulosti s karlštejnskou problematikou obrátil a který s ní byl tudíž důkladně seznámen, a tak prostřednictvím Centrální komise objednal návrh restauračního projektu u profesora Fridricha Schmidta, císařského vrchního stavebního rady. F. Schmidt při převzetí tak rozsáhlé a složité zakázky, navíc v místě velmi vzdáleném od Vídně, současně upozornil na svého o deset let mladšího žáka Josefa Mockera, který se těšil Schmidtově důvěře a na něhož spoléhal,¹⁰⁵ neboť Mocker v té době zastával pozici stavbyvedoucího na dostavbě věže svatoštěpánského dómu. Schmidt zároveň Mockera doporučil jako realizátora detailního odborného zaměření hradu, které podmiňovalo zpracování celkového restauračního projektu. Podle přípisu Českého místodržitelství Zemskému výboru ze srpna 1866 pověřil Schmidt svého spolupracovníka architekta Mockera „*který má požadované znalosti a jeho neomezenou důvěru, aby provedl práce, které on stanoví, na které dohlédne a které přezkouší.*“¹⁰⁶

3. září 1866 přijel poprvé pracovně arch. Josef Mocker na Karlštejn ve společnosti kolegy arch. Ludwiga Wächtlera a malíře Franze Jobsta, aby zahájili tříměsíční práce na důkladném zaměření a zakreslení hradního komplexu.¹⁰⁷ Při realizaci si nemohli nevšimnout stále probíhajících neodkladných stavebních prací, zejména na statickém zajištění hradních budov, které v podstatě trvaly až do zahájení celkové restaurace. V průběhu zaměřování hradu Mocker s Wächtlerem pořizovali nákresy hradu a zaznamenávali stav budov i architektonických detailů. Svědčí o tom celkem 158 kreseb a polních skic, které jsou datované převážně rokem 1867 a opatřené ve většině případů signaturou „M“ (Mocker), v menší míře pak „W“ (Wächtler).¹⁰⁸ F. Schmidt velmi ocenil Mockerovo zaměření hradu, dokončené v roce 1867, které bylo vypracováno na více jak 160 listech. Když s ním

¹⁰⁵ ZAHRADNÍK, P. Na okraj působení Josefa Mockera na svatovítské katedrále: Ke vzájemným vztahům Josefa Mockera a Friedricha von Schmidta. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 24 – 26. ISSN 1210-5538; VENCLÍK, D. Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 151 - 153. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

¹⁰⁶ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 28. ISSN 1210-5538.

¹⁰⁷ VENCLÍK, D. Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 153. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

¹⁰⁸ VENCLÍK, D. Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 153. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

seznamoval barona Helferta tak neváhal dokonce podotknout, že by v případě zániku hradu bylo možno podle této dokumentace vystavět Karlštejn nový.¹⁰⁹ Na zajišťování příprav rekonstrukce hradu se významnou měrou podílel i český místodržící, hrabě František Thun, který se po odchodu z ministerstva vyučování stal v roce 1862 hlavním státním konzervátorem Centrální komise pro Čechy. Thun během svých pravidelných návštěv Karlštejna, kde zpracovával inventarizaci majetku a vybavení hradu v souvislosti s úmrtím jeho dlouholetého správce J. Bohuslava, sledoval Mockera při práci na zaměření a vyjádřil se o něm velmi pochvalně.

Hlavní konzervátor tehdy přizval ke spolupráci akademického malíře Wachsmanna k posouzení stavu nástěnných maleb i deskových obrazů a inženýra Hallera k posouzení stavebně technického stavu, přičemž byl zjištěn havarijní stav Velké věže a jejího schodišťového přístavku, způsobený rozsáhlými statickými poruchami a trhlinami ve zdivu, nabývajících nebezpečného rozsahu. Narychlo přivolaný prof. Schmidt hned na začátku roku 1869 doporučil okamžité zpevnění a obezdění silně narušeného vápencového podloží v základové části věže, což bylo rychle a úspěšně realizováno.¹¹⁰

Pod tíhou těchto událostí, kdy si všichni jasně uvědomovali naléhavost opravy hradu, vypracoval prof. F. Schmidt zprávu pro Centrální komisi, v níž navrhoval dvojí přístup k opravě hradu: buď se omezit pouze na restaurování dochovaných interiérů z doby Karla IV. a hrad v podstatě opravit ve stávajícím stavu, nebo hrad v závislosti na zajištění financí restaurovat celkově. Oproti Helfertovu a Ambrosovou názoru na využití hradu Schmidt přichází s návrhem přizpůsobit a vybavit palácovou část hradu jako obytnou pro možnost občasných pobytů císaře v Čechách. Svůj postoj odůvodňoval existencí podobných, nově restaurovaných sídel v Německu, např. hrady Wartburg či Hohenzollern, ale zejména na francouzský zámek Pierrefond, který měl být po stavební restauraci provedené Viollet – Le Ducem využíván jako letní Napoleonova rezidence.¹¹¹ Vedle tohoto navrhovaného využití hradu však Schmidt zároveň nevyklučoval ani možnost uložení vzácných muzejních sbírek či archívu.

Přestože stanovisko ministerstva vnitra jednoznačně vyzývalo (bezpochyby z finančních důvodů) barona Helferta k redukci celého projektu s poukazem omezení stavebních prací pouze na záchranu hradu, sanaci škod a na nejnaléhavější restaurátorské akce, objednala Centrální komise dne 27. 3. 1869 u F. Schmidta a J. Mockera zpracování

¹⁰⁹ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 92.

¹¹⁰ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 30. ISSN 1210-5538.

¹¹¹ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 93.

restauračního projektu. Schmidt stále ještě stále zvažoval dvojí přístup k opravě a přikláněl se spíše k zachování stávajícího organismu hradu s odůvodněním škod, které by případná celková restaurace hradu přinesla likvidací mladších přestaveb. Současně připomenul, že zachování těchto dokladů stavebního vývoje hradu má své historické odůvodnění. Velmi záhy však musel dojít k radikální změně názoru na celou věc, neboť již v roce 1870 předložil tehdy už baron Fridrich von Schmidt Centrální komisi dokončenou plánovou dokumentaci současného stavu objektu a návrh úplné generální restaurace hradu včetně zpracovaného rozpočtu.

Z tohoto prvotního návrhu obnovy hradu, který se v mnohém lišil od pozdější realizace, je patrné, že Schmidt ponechával v souladu se svou donedávna preferovanou koncepcí i objekty a stavby, pocházející z mladších přestaveb hradu. Velké věži ponechal dosavadní charakter, neboť zjistil původnost pochozí části ochozového patra včetně obou dveřních portálů, umožňujících vstup na ochoz věže v severním i jižním štítu sedlové střechy, kterou nechal zapuštěnou za otevřeným ochozem s cimbuřím. Obdobné zakončení navrhl i pro Mariánskou věž a Císařský palác, kde ovšem horní otevřený ochoz opatřený cimbuřím nikdy neexistoval.¹¹²

Zde se dostáváme i k jednomu ze zásadních problémů, který měl následně fatální dopad pro Karlštejn, a tím byla snaha o generalizaci tvaru střech a zakončení budov horního hradu v touze po jakémsi vizuálním sjednocení. Mohutnou budovu Císařského paláce v projektu o celé patro snížil, neboť se domníval, že toto nejvyšší podlaží bylo postaveno dodatečně až v 16. století.¹¹³ Zajímavé je jeho řešení obnovy západní (renesanční) přístavby Císařského paláce, jejíž nejvyšší podlaží navrhl opatřit romantizující arkádovou lodžii. Oproti tomu ponechává na východním plášti Velké věže renesanční omítky s monumentální rudolfínskou malbou a v podstatě beze změny zachoval i jednoznačně renesanční cimbuří a štíty nárožních hlásek u opevnění Velké věže, přičemž ocenil jejich malebnost a zachovalost.¹¹⁴

Projekt se rovněž týkal i komplexu budov Purkrabství, jehož omítky byly mezitím dosavadním uživatelem, Ústavem šlechticů narychlo opraveny. Tuto část hradu Schmidt navrhoval naopak uvést do podoby pozdně gotické s ohledem na zachované sklípkové klenby

¹¹² Na základě značné tloušťky korun zdí Mikulášské věže a východní části Císařského paláce Schmidt připouštěl někdejší existenci tohoto otevřeného ochozu.

¹¹³ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 95.

¹¹⁴ VENCLÍK, D. Obnova českého Montsalvage. In *Minulost Berounska 11*, 2008, s. 115. Sborník státního okresního archivu v Berouně. ISBN 978-80-86772-33-2. ISSN 1211-9512.

v přízemí jižního paláce¹¹⁵ s poukazem, že Purkrabství bylo v 15. století natolik radikálně přestavěno, takže není možno popřít tuto stavební etapu hradu. Hradební zdi zůstávaly nezměněny, pouze u dlouhých a pohledových úseků hradeb se stávajícím jednotvárným renesančním zakončením doporučoval obnovit cimbuří. Podobně Schmidtův projekt zachovával i všechny věžové brány s výjimkou zastřešení druhé brány, u níž navrhl použít vysokou valbovou střechu. Současně doporučil použít novou, prejzovou střešní krytinu pro všechny hradní budovy. V neposlední řadě se projekt týkal i obnovy hradních interiérů. S ohledem na omezené finanční možnosti se však zužoval pouze na restaurování historicky nejvýznamnějších, zejména sakrálních prostor. Schmidt doporučoval zahájit tyto práce v kapli sv. Kříže, která dle jeho názoru byla nejzachovalejší a na jejíž restauraci by se mohli umělečtí řemeslníci do této práce nejlépe zaškolit!¹¹⁶

Celkový rozpočet finančních nákladů na navrhovanou stavební restauraci hradu, včetně odhadovaných výdajů na restaurování nástěnné výzdoby, byl vyčíslen na 240 tisíc zlatých. Časový harmonogram prací byl rozvržen na dobu 10 let s požadavkem roční finanční dotace ve výši 24 tisíc zlatých.¹¹⁷ V závěru svého vyjádření k projektu Schmidt důrazně apeloval na neodkladné zahájení prací z důvodu havarijního stavu nejen mnoha stavebních konstrukcí hradu, ale také pro zcela tristní, rapidně se zhoršující stav středověké nástěnné výzdoby. V této souvislosti s opětovným důrazem doporučil jmenování pracovního týmu složeného ze vzdělaných odborníků s dostatkem zkušeností, který by byl nejen poradním orgánem, ale zároveň odpovědným garantem vedení celé stavby i jejího provozně technického a finančního zajišťování. Schmidtův projekt byl takto předložen Centrální komisi k posouzení, která si na něj vyžádala další odborný posudek zvláštní konzervátorské komise, v níž mimo jiné zasedal i dr. J. E. Vocel a dr. A. W. Ambros. Ta návrh Friedricha von Schmidta přijala s mimořádným zaujetím a její členové dokonce ani neskrývali své nadšení z předloženého projektu,¹¹⁸ který baron Helfert následně odevzdal říšskému ministrovi vnitra, hraběti Eduardu Taffemu.

Prostřednictvím Českého místodržitelství putoval na konci ledna 1871 Schmidtův projekt z ministerstva vnitra k posouzení poslancům zemského sněmu. Na pořad jednání poslanecké sněmovny se však dostal až v listopadu následujícího roku, zatímco v tisku

¹¹⁵ RADOVÁ – ŠTIKOVÁ, M. Sklípkové klenby karlštejského purkrabství. In *Průzkumy památek VIII.*, č. 1, 2001, s. 73 – 78. ISSN 1212 – 1487.

¹¹⁶ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 97.

¹¹⁷ VENCLÍK, D. Obnova českého Montsalvage. In *Minulost Berounska II*, 2008, s. 116. Sborník státního okresního archivu v Berouně. ISBN 978-80-86772-33-2. ISSN 1211-9512. – Srov. MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 97.

¹¹⁸ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 30. ISSN 1210-5538.

vyvolal bouřlivou polemiku podporovanou nacionalistickými tendencemi. Zdlouhavými průtahy ve věci schválení restauračního projektu finanční náklady na rekonstrukci dále narůstaly, o čemž svědčí několikerá aktualizace původního rozpočtu, opakovaně vyžadovaná poslanci zemského sněmu, na jejímž zpracovávání se podílel J. Mocker a technické oddělení Českého místodržitelství.¹¹⁹

Složitá jednání na sněmovní půdě o zajištění finančních prostředků pro obnovu hradu, které se mezitím vyšplhaly na částku 300 tisíc zlatých, byla ukončena nezdarem v roce 1875. Pro české poslance se tak plán obnovy Karlštejna stal nedokončeným dílem na podstatně delší dobu, než mohl kdokoliv předpokládat, neboť celá problematika uvázla na mrtvém bodě na dlouhých 11 let a hrad mezitím přes veškerá odborná varování propadal stále větší zkáze.

První podnět k oživení karlštejnské otázky přinesla po letité pauze až petice občanů obce Budňany¹²⁰ upozorňující na kritický stav hradních budov. Na zemském sněmu s touto peticí vystoupil poslanec František. L. Rieger v červenci 1883 a výsledkem bylo vzkříšení série jednání, zaměřených na restauraci hradu. Po aktuálním posouzení stavebně technického stavu hradu technickým oddělením zemského místodržitelství byl rozpočet původního Schmidtova projektu z roku 1870 navýšen z 300 tisíc na 360 tisíc zlatých s dodatečným přípisem zemského místodržitelství, v němž upozorňovalo, že je třeba kalkulovat spíše s částkou 400 tisíc zlatých.¹²¹

Projekt s takto upraveným rozpočtem byl opětovně předložen k odsouhlasení Zemskému sněmu, který jej po dalších průtazích, často opět živených nacionalistickými vášněmi ve sněmovně, dne 9. 1. 1886 konečně schválil¹²² a to včetně finanční dotace ve výši 150 tisíc zlatých, splatných ročně v desetiletých splátkách ve výši 15 tisíc zlatých.¹²³ Toto rozhodnutí, podpořené nastalou příznivější politickou i ekonomickou situací, bylo zcela zásadním počinem ke spuštění léta plánované restaurace hradu, jejíž přípravy, na kterých se začalo okamžitě pracovat, nabraly rychlý spád. Avšak jediné co zbývalo, bylo dořešení

¹¹⁹ VENCLÍK, D. Obnova českého Montsalvage. In *Minulostí Berounska 11*, 2008, s. 117 – 124. Sborník státního okresního archivu v Berouně. ISBN 978-80-86772-33-2. ISSN 1211-9512; MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 98.

¹²⁰ Podhradní obec nesla název Budňany do roku 1956, kdy došlo ke sloučení nejbližších osad právě k Budňanům a k přejmenování celé obce na Karlštejn. Dodnes je však původní název používán jako pomístného označení protáhlého centra obce s náměstím, přímo pod jižní a jihozápadní frontou hradu.

¹²¹ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 99.

¹²² CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 31. ISSN 1210-5538. – Srov. VENCLÍK, D. Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 159. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

¹²³ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 99.

subvence druhé poloviny finančního nákladu, kterou měl nést stát prostřednictvím říšského ministerstva financí.

4. 3. Ustavení restaurační komise pro obnovu hradu Karlštejn

16. června 1886 byla místodržitelem a současně hlavním státním konzervátorem, hrabětem Františkem Thunem, ustanovena znalecká restaurační komise, jejíž členové měli vykonávat odborný dohled a v podstatě být zodpovědnými garanty zdárného průběhu jednotlivých etap celkové generální restaurace hradu. Do restaurační komise, jejímž předsedou byl hrabě Thun, byli dále jmenováni stavební rada Josef Hlávka, historik prof. Václav Vladivoj Tomek, vrchní finanční rada Franz Hennevogel von Ebenburg, místodržitelství rada a konzervátor pražského okresu Moritz von Lüssner a v neposlední řadě byl do jejího sboru na návrh zemského sněmu jmenován i autor projektu, baron Fridrich von Schmidt. Při poradách restaurační komise byl přítomen i okresní hejtman Stompfe. Složení restaurační komise následně ještě doplnil ředitel uměleckoprůmyslové školy v Praze, dr. Ludvík Schlesinger, kterého do řad komise delegoval zemský výbor.¹²⁴

Architekt Josef Mocker se zpočátku nestal členem restaurační komise, nýbrž byl jmenován uměleckým ředitelem stavby, projektantem realizační dokumentace a zároveň, jak potvrzuje korespondence mezi Schmidtem a Mockerem, prováděl ve Schmidtově zastoupení i autorský dohled.¹²⁵ Jmenovaná restaurační komise se v následujících letech stala nejdůležitější institucí a obměna jejích členů měla přímou souvislost s charakterem realizovaných restauračních zásahů.

4. 4. Průběh rekonstrukce, oprava, statické zajištění, sanace a asanace hradních budov

Na popud barona Schmidta přijeli členové restaurační komise ještě téhož roku na Karlštejn, po jehož zevrubné prohlídce bylo rozhodnuto o okamžitém zahájení oprav na Studniční věži. Vlastní stavební práce na generální restauraci hradu byly zahájeny zjara roku 1887. Hned zpočátku J. Mocker přijal na pozici stavbyvedoucího karlínského stavitele Josefa Střelbu, zatímco inspicentem stavby byl na návrh okresního hejtmána jmenován místodržitelství stavební rada, inženýr Matyáš Krch. Správa Ústavu šlechticů na Mockerovu

¹²⁴ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 99. – Srov. VENCLÍK, D. Obnova českého Montsalvage. In *Minulostí Berounska 11*, 2008, s. 129. Sborník státního okresního archivu v Berouně. ISBN 978-80-86772-33-2. ISSN 1211-9512.

¹²⁵ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 31. ISSN 1210-5538.

žádost uvolnila v červnu tohoto roku několik obytných místností v Purkrabství, které byly neprodleně upraveny zčásti jako obydlí pro stavbyvedoucího Střelbu, další dva pokoje byly využity pro ubytování inspicienta Krcha a stavebního políra a zejména zde byla zřízena stavební kancelář.¹²⁶ Není bez zajímavosti, že pro stavbyvedoucího Josefa Střelbu se stal hrad doslova osudovým, neboť zde později působil jako kastelán.

Mocker na základě Schmidtova projektu vypracoval detailní plány obnovy i podrobný rozpočet restauračních prací na Velké a Mariánské věži a současně se zaměřil na jejich podrobnou dokumentaci a výzkum. Výsledky svého bádání, stávající stav budov a jejich částí, obrovské množství architektonických detailů a v neposlední řadě přibývajících nálezy, s precizností sobě vlastní zaznamenával a zakresloval do svých proslulých deníků a skicářů, které současně opatřoval základní interpretací v češtině i v němčině.¹²⁷

Mockerem vypracované plány v této fázi ještě vycházely ze Schmidtova původního projektu, který počítal s ukončením obou věží v podobě otevřeného zděného ochozu s cimbuřím. Schmidt následně vypracoval ještě jednu variantu zastřešení Velké a Mariánské věže, kterou restaurační komise schválila ještě v roce 1887. Pravděpodobně z důvodu rozsáhlých statických a stavebně technických problémů, způsobených zatékající vodou a klimatickými vlivy na zdevastovaných ochozech nejvyššího patra Velké věže, o nichž nepochybně věděl již z průzkumů hradu v posledních dvaceti letech, navrhl střešním pláštěm úplně překrýt ochozovou korunu zdiva s cimbuřím a odvést tak dešťovou vodu úplně mimo tělesa věží. Toto řešení nakonec použil u zastřešení jižního schodišťového přístavku Velké věže a u palácové, tzv. Mikulášské věže.¹²⁸

Protože však bylo nutno v první řadě zpracovat kvalitní realizační dokumentaci, provedl Mocker opětovně detailní zaměření jednotlivých hradních budov a při jeho porovnávání se zaměřením z roku 1867 si podrobně všiml všech rozdílů v technickém stavu zděných konstrukcí, zejména pak trhlin ve zdivu. Touto porovnávací metodou tak dospěl k novým významným zjištěním v horní části tělesa Mariánské věže, která následně vedla k přepracování původního Schmidtova projektu. Při sanaci zdiva v severozápadním nároží Mariánské věže byly totiž v jeho hmotě nalezeny dřevěné trámy, prostupující celou tloušťkou zdiva. O nález Mocker neprodleně zpravil Schmidta prostřednictvím jemu zasláné kopie

¹²⁶ Restauráční komise požadovala, aby tyto výkonné osoby na hradě bydlely z důvodu potřeby jejich stálé přítomnosti na stavbě.

¹²⁷ Mockerovy deníky a skicáře jsou jako součást mobiliárního fondu uloženy dodnes na hradě. Jedná se o celkem 5 ks pod inv. č. KA 4145 – KA 4147, KA 4148 a, KA 4148 b. (Jejich rešerši prováděl Ing. arch. Zdeněk Chudárek).

¹²⁸ Tato část Schmidtovy plánové dokumentace z roku 1887 je rovněž součástí mobiliárního fondu SH Karlštejn a je uchovávána v depozitáři.

zákresu nalezených dřevěných prvků, rozpoznáných nad horní římsou Mariánské věže.¹²⁹ Zákreš nálezové situace byl popsán v češtině, zatímco doplňující připomínky jsou napsány v němčině.

A právě v této dokumentaci použitý výraz „podsebití“ či tzv. „hurdy“ se stal pro následující vývoj podoby hradu zcela osudový. Schmidt analyzoval tento nález jako fragment dřevěného podsebití a odůvodňoval jej analogií tohoto prvku používaného v jižním Německu (ve skutečnosti se u nalezených silně degradovaných dřevěných prvků jednalo pravděpodobně o zbytek trámové konstrukce někdejšího podstřešního hráždění).¹³⁰ Schmidt následně přepracoval svůj původní projekt, v němž nově použil jak u Mariánské, tak i Velké (!) věže vysazeného prkenného podsebití, neseného trámovými konzolami, na které teprve byla nasazena střecha, tentokrát nikoliv sedlová, ale valbová.

Tato v podstatě definitivní varianta Schmidtova projektu, která ovšem byla (alespoň v případě Velké věže) v příkrém rozporu s primárně zjištěnými skutečnostmi, byla dokončena na začátku roku 1888. Evidentně nelze pochybovat o Schmidtově nesporné autoritě a v této souvislosti se lze také důvodně domnívat, že ačkoliv měl Mocker o korektnosti této změny jisté pochybnosti, profesorovu úpravu projektu respektoval a v následujícím období ji navíc i obhajoval. Přestože si tato unáhlená změna projektu vyžádala navýšení finančních nákladů o téměř 60 tisíc zlatých,¹³¹ byla restaurační komisi v květnu 1888 schválena, a to i přes důrazné upozornění na nebezpečí značného požárního zatížení stavby ze strany okresního hejtmana Stompfeho.

J. Mocker však přece jenom výrazně zasáhl do podoby střech, a to nikoliv pouze na věžích, ale na celém hradě. Schmidtova změna projektu s využitím podsebití totiž vyžadovala upuštění od původně doporučené prejzové střešní krytiny, a to zejména z důvodu značného zatížení krovu nad podsebitím. Během Mockerova následného zjišťovacího průzkumu stavu skalního podloží na úpatí Velké věže bylo v povrchových vrstvách vykopaných sond mimo jiné nalezeno značné množství úlomků šedozelené břidlice. Mocker se v průběhu následného bádání v archívních pramenech dopátral, že původní břidlicová krytina hradu byla těžena v západočeském Manětínsku, kde skutečně objevil nevelký, dávno opuštěný lom. Toto zjištění vedlo Mockera k tomu, že u prof. Schmidta prosadil změnu střešní krytiny, ačkoliv projektem původně doporučené glazované prejzy, jež byly vyrobeny nejspíše v Poštorné a s nimiž se

¹²⁹ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 31. ISSN 1210-5538. (Podle Chudárka se tento zákreš pravděpodobně dochoval v souboru Mockerovy plánové dokumentace, tvořící součást mobiliárního fondu SH Karlštejn).

¹³⁰ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 101 – 102.

¹³¹ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 102.

počítalo již od roku 1870, byly už před časem dopraveny na hrad. Je to opětovný případ generalizace řešení konkrétní problematiky, neboť nálezo­vé zjištění pod Velkou věží bylo ve své podstatě oktrojováno střechám všech hradních budov.¹³²

V průběhu roku 1888 došlo při restauračních zásazích k několika důležitým objevům. Významné bylo odhalení části gotického záklopového stropu v kostele P. Marie ve 2. patře Mariánské věže, o němž Schmidt podal restaurační komisi neprodleně referenci. Jednalo se o fragmenty dvou záklopových prken a stropního profilovaného trámu s pozůstatky původní polychromie s figurální výzdobou v podobě klečících, bíle oděných andělů na modrém poli. Tento nález předurčil celkovou rehabilitaci stropu kostela, která byla záhy realizována.

K dalšímu, mnohem zásadnějšímu objevu došlo na přelomu let 1888 a 1889 v nejvyšším patře Císařského paláce, v někdejším tzv. Fraucimoru. Při snímání vnitřních omítek v rámci přípravných stavebních prací byly jak ve východní, tak i v západní části tohoto prostoru nalezeny souvislé příčné stěny z hrázděného zdiva, rozdělu­jící toto podlaží na menší místnosti. Zajímavé je, že tyto nalezené hrázděné příčky byly vesměs totožné s dispozicí stejných příček v nižším patře (východní i západní stěna tzv. Audienční síně se vsazenými dřevěnými sedlovými portály), užitých zde ve stejné vertikální ose. Podle zákresu v Mockerově skicáři byly obě horní hrázděné příčky opatřeny profilovanými sedlovými portály, které opět odpovídají stejnému řešení u hrázděných příček dolních.¹³³ Následně byly v tomto patře nalezeny části štenýřových konstrukcí, které svědčily o pravděpodobné existenci arkýřů. Pozední trám hrázděného zdiva Mocker našel navíc i v nejvyšším podlaží Mikulášské věže, která se svým půlválcovým tělem přimyká k Císařskému paláci z východní strany a palác pravděpodobně značně převyšovala.¹³⁴ Potvrdil tak písemné prameny z období Avostalisovy opravy hradu.

Tyto zjištěné skutečnosti byly předmětem mnoha diskusí, neboť Mocker v prvotním záměru zamýšlel snížit Císařský palác ubouráním právě nejvyššího patra a tento krok odůvodňoval pohledovým zvýrazněním architektury Mariánské věže. Nalezené hrázděné konstrukce, pocházející ve skutečnosti z 15. století,¹³⁵ které byly v rámci renesančních úprav tohoto patra ponechány na místě a pouze obezděny cihelnou plentou či silně omítnuty,¹³⁶ však byly maximálně přesvědčivým argumentem. Proto je velmi pravděpodobné, že Mocker dospěl

¹³² CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 32. ISSN 1210-5538.

¹³³ SH KARLŠTEJN. Mobilární fond, inv. č. KA 4145. *Mockerův skicář Karlův Týn*, 1888, I. s. 86 – 88.

¹³⁴ CHUDÁREK, Z. Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně v době Karla IV. In *Průzkumy památek*, ročník XIII – příloha, 2006, s. 135. ISSN 1212-1487.

¹³⁵ Tamtéž, s. 133 – 136.

¹³⁶ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 104.

pod tíhou uvedených relevantních nálezů k názoru, že ideálním a v podstatě jediným správným řešením tohoto problému bude naopak celková rekonstrukce v podobě hrázděného nejvyššího podlaží Císařského paláce a počátkem roku 1889 se svým návrhem seznámil i Schmidt. Nelze pochybovat o následné diskusi obou architektů, která byla ze strany Mockera navíc podepřena silnou argumentací. Je proto skutečně s podivem, že Schmidt v rámci nově přepracovaného projektu nejen navrhl (i přes další zjištěné důkazy o neopodstatněnosti tohoto kroku), ale hlavně prosadil použití zde již zcela nesmyslného, ovšem pohledově jednotného prkenného podsebití, podobně jako u obou hlavních věží, zde navíc na jižní (pohledové) straně členěného pěti arkýřovými věžičkami s vysokou jehlancovou střechou. Schmidtově změně projektu, schválené následně stavebním oddělením místodržitelství úřadu, se v závěru roku 1889 dostalo i upřímného souhlasného stanoviska restaurační komise. A tak tato změna rozhodla o novém provedení střech a podstřešních pater na všech třech hlavních budovách horního hradu, představující dosud největší odchylku od původního vzezření hradu, v budoucnosti tolik diskutovanou a rozporovanou.¹³⁷

Tímto byla přípravná fáze restaurace hradu v podstatě dokončena a mohla být zahájena v plném rozsahu její realizace, ačkoliv se stavebními pracemi na Mariánské věži bylo započato již zjara 1889.¹³⁸ V první řadě bylo do původní podoby rehabilitováno její druhé patro s kostelem Panny Marie, kde obnovením dělicí příčky, zrušené v rámci renesančních úprav hradu, byla kostelu vrácena jeho původní velikost. Podle náleзовé situace byla v severní části tohoto podlaží obnovena někdejší sakristie a stejně tak i krb, vsazený opět do její severní stěny, jehož pískovcové ostění bylo dokonce nalezeno v prostoru zazděného komínového tělesa. V obnovené příčce, rozdělující kostel a sakristii, byl ze strany kostela zřízen segmentový oltářní výklenek a vlevo od něj bylo druhotně osazeno původní, zde nalezené kamenné sanktuarium. V průběhu prací na Mariánské věži byl v severní stěně (za sakristií) nalezen dveřní otvor s fragmenty trámových konzol či podpěr někdejšího mostního přechodu a současně byl zjištěn i jeho protějšek vysoko ve zdi jižní bašty opevnění Velké věže. Na základě těchto nálezů se Mocker i Schmidt shodli na rekonstrukci této dávno zaniklé mostní komunikace mezi oběma hlavními věžemi, opět s použitím dřevěného bednění, vycházejícího z tvarosloví nám již známého podsebití.¹³⁹

Zajímavým a z hlediska budoucího poznání i pochopení značně složitého stavebně historického vývoje komunikačního systému v Mariánské věži, nepochybně souvisejícího se

¹³⁷ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 31 – 32. ISSN 1210-5538.

¹³⁸ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 108.

¹³⁹ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 103.

stavebními změnami první fáze výstavby hradu, se jako zásadním jeví subtilní středověký schodišťový přístavek, který byl situován zhruba do středu východního průčelí Mariánské věže. Jeho podobu zachytil na svém nákresu arch. Ludwig Wächtler již na podzim 1866, kdy s Mockerem prováděli na hradě primární zaměřovací práce.¹⁴⁰ Vzhledem k tomu, že zděná konstrukce schodišťového přístavku nebyla stavebně provázána se zdivem tělesa věže, Mocker usoudil, že se jedná o pozdější přístavbu nevalné hodnoty. Ve skutečnosti šlo o schodišťový přístavek, přístavěný sice dodatečně, avšak ještě v průběhu 14. století, a je velmi pravděpodobné, že na počátku své existence dosahoval až ke třetímu nadzemnímu podlaží, tj. do úrovně kostela Panny Marie. Do jeho interiéru bylo vloženo čtyřramenné vřetenové schodiště (podobně jako u schodišťového přístavku Velké věže, ale v tomto případě mnohem subtilnější), které umožňovalo přímé vertikální spojení nejen s kapitulním kostelem, ale i s obytnými prostory v patře pod ním. Důvod zřízení této dodatečné exteriérové komunikace mohl souviset s provozem kolegiálního kapitulního kostela, který byl opět pravděpodobně dodatečně vytvořen ve třetím podlaží, primárně zamýšleného k profánnímu využití.¹⁴¹ Schodišťový přístavek byl nejpozději v průběhu renesančních úprav na konci 16. století snížen do úrovně prvního patra a současně adaptován na záchod. V této podobě, avšak ve značně narušeném stavu se dochoval až do počátku 80. let 19. století, kdy byl již jako nezastřešený pro svůj pokročilý havarijní stav asanován.¹⁴²

Během prací na Mariánské věži bylo postaveno monumentální lešení kolem Velké věže, na níž byla postupně prováděna výměna či povrchová úprava degradovaných kamenných prvků (stejně jako na ostatních budovách). Práce probíhaly na nárožních bosovaných kvádrech, na horizontálních pískovcových římsách i na profilovaných pískovcových ostěních okenních a dveřních otvorů, z nichž ty nejpoškozenější byly nahrazeny kopíemi. Stejným způsobem se postupovalo u opravy dvou východních a jednoho západního okna kaple sv. Kříže, jejichž kamenné kružby byly nahrazeny velmi kvalitními kopíemi s přesným dodržением tvaru profilace. Z velké části zůstalo zachováno gotické kružbové okno v jižní stěně (nad vstupem do kaple), které chránila zadržka okenního výklenku, provedená na konci 16. století. Při bližším ohledání stavební konstrukce Velké věže byly zjištěny natolik závažné konstrukční a statické poruchy v jejím zdivu, že bylo nutno přistoupit

¹⁴⁰ Archív Pražského hradu. Pozůstalost J. Mockera. *Pohled na východní průčelí Mariánské věže se schodišťovým přístavkem*. List. č. 58, signováno W. (arch. Ludwig Wächtler). Kresebné zaměření hradu, 158 listů. (Ve fotokopíích uloženo na SH Karlštejn).

¹⁴¹ FAJT, J., ROYT, J., GOTTFRIED, L. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha, 1998, s. 7 – 13. ISBN 80-85094-66-5.

¹⁴² CHUDÁREK, Z. Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně. In *Průzkumy památek: Schodištní cykly Velké věže hradu Karlštejna*. Ročník XIII – příloha, 2006, s. 122 - 124. ISSN 1212-1487.

k razantním sanačním zásahům i do původních zděných konstrukcí. Při těchto úpravách došlo v interiérech zejména horních podlažích (tzv. Strážnice) k odstranění původních vnitřních omítek, čímž nenávratně zmizely i četné rudkové nápisy a kresby dávných obyvatel či spíše služebného a strážního personálu hradu.¹⁴³ Během těchto rozsáhlých prací bylo nepříliš kvalitní zdivo, pocházející z nedávných lokálních oprav, vyměněno za nové s použitím velmi pevného lomového kamene a dalších trvanlivějších stavebních hmot. Horní partie Velké věže a zejména koruna jejího zdiva, v místech zrušeného otevřeného ochozu, byla v celém rozsahu přezděna kvalitně vázaným zdivem s využitím ostře pálených a v menší míře i cementových cihel. Nezbytné vyzdívky trhlín a lokální přezdění narušených částí byly provedeny i v nižších úrovních věžního tělesa, hlavně v úsecích problematického jihozápadního a jihovýchodního nároží, založeného na staticky nestabilním, avšak již sanovaném vápencovém podloží.

V horní partii Velké věže, ve střední části zdiva její jižní stěny, byly po sejmutí střechy schodišťového přístavku zjištěny trhliny takového rozsahu, že tato část obvodové stěny věže musela být vybourána a následně celá nově vyzděna, což bylo (kromě střechy a podsebití) vůbec největším stavebním zásahem na této budově.¹⁴⁴ Ve věžních interiérech byly mezitím realizovány nezbytné opravy podlah, stropů i kleneb, během nichž byla např. vyměněna trámová konstrukce nesoucí podlahu kaple sv. Kříže. Severní a jižní stěna Velké věže byly v rámci sanačních prací a statického zajištění definitivně stabilizovány pomocí mohutných, k sobě stažených kovových táhel, zakončených kotvami. Tyto kleštiny byly vedeny pod úrovní podlah či v meziklenebních prostorech, takže jedinými znatelnými stopami po nich jsou právě části kotvících hlavic v severní fasádě štítové zdi věže.¹⁴⁵

Největší problém v této části hradu však představoval zcela havarijní stav schodišťového přístavku, připojeného k jižní stěně Velké věže. Mockerovy zákresy zřetelně naznačují, že obvodové zdivo přístavku bylo již natolik potrháno a staticky narušeno, že došlo i k jeho úplnému odtržení od tělesa Velké věže a velmi vážně hrozila jeho totální destrukce. Všechny tyto skutečnosti ukazovaly na to, že osud kdysi reprezentačního schodiště ke kapli sv. Kříže je naplněn. Mocker se však pustil do technicky nesmírně náročné a nepochybně i velmi riskantní rekonstrukce i statického zajištění přístavku s vřetenovým čtyřramenným schodištěm, jehož stěny i strop pokrývaly poškozené, ale dosud zachované gotické nástěnné

¹⁴³ Rudkové nápisy a vyryté kresby zůstaly zachovány pouze v přízemí Mariánské věže, v někdejší vězení zvaném Červenka, kterého se restaurace hradu dotkla v minimálním měřítku.

¹⁴⁴ CHUDÁREK, Z. Příspěvek k poznání stavebních dějin věží na hradě Karlštejně. In *Průzkumy památek: Schodištní cykly Velké věže hradu Karlštejna*. 2006, ročník XIII – příloha, s. 116 – 126. ISSN 1212-1487.

¹⁴⁵ CHUDÁREK, Z. Velká věž hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, ročník LIV, 1994, s. 69. ISSN 1210-5538.

malby, jejichž záchrana spojená s pocitem odpovědnosti byly jistě pro architekta silnou motivací.

Schodišťové malby prošly několikerou opravou, první zásahy jsou zaznamenány v letech 1608 – 1609, kdy byly řešeny letité statické poruchy ve stěnách schodišťového přístavku. Rozsah poškození nástěnných maleb svatováclavského i svatoludmilského cyklu zachycují už kolorované kresby Viléma Kandlera (1816 – 1896) a Antonína Lhoty (1812 – 1905) z roku 1836.¹⁴⁶ Stěžejním dokumentačním materiálem s maximální vypovídací hodnotou o stavu schodištních cyklů v 19. století jsou akvarelové kopie prof. Františka Sequense, které přesně zachycují stav maleb, prasklin omítek a defekty zdiva.¹⁴⁷ Tímto způsobem dokumentace ho prozřetelně pověřila restaurační komise v roce 1888. Ještě před zahájením restaurace hradu došlo navíc k vytvoření záznamových, tzv. Sequensových pauz maleb, které zachytily skutečný stav před transferováním některých pasáží obou cyklů a na nichž se podle všeho podíleli i žáci pražské akademie.¹⁴⁸ Stav nástěnných maleb dokonale zachycuje i soubor fotografií, který byl pořízen pro odbornou publikaci profesora dějin umění na německé univerzitě v Praze, dr. Josepha Neuwirtha.¹⁴⁹

Na velmi neuspokojivém stavebně technickém stavu Velké věže se již od počátku její existence významně podílelo několik souběžně působících negativních vlivů. Předně se jednalo o letitou (ne-li staletou) absenci řádné provozně technické i stavební údržby dlažby a odtokových žlabů horního otevřeného ochozu, díky čemuž pravidelně zatékalo do koruny zdi a zatečená voda následně vydatně dotovala celou horní partii obvodového zdiva včetně atikové zdi střechy, což v kombinaci s dalšími klimatickými vlivy mělo za následek dlouhodobé narušování zděné konstrukce tělesa věže. Dalším velmi podstatným problémem, řešeným s větší či menší úspěšností již v průběhu minulých staletí, bylo samotné založení věže na značně nestabilním vápencovém výběžku, tvořeném téměř vertikálně loženými vápencovými deskami. Díky postupné erozi poměrně měkkého vápencového podloží docházelo k pohybu skalní podnože, který způsoboval vážné statické poruchy jižní a jihovýchodní zděné konstrukce věže a samozřejmě, jak již bylo naznačeno, i schodišťového přístavku.

¹⁴⁶ NÁRODNÍ GALERIE. Grafická sbírka. Kolorované kresby, inv. č. K 2986 – K 3018. Soubor 33 nesignovaných listů.

¹⁴⁷ SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond, inv. č. KA 3979- KA 4023. Soubor akvarelových maleb na kartonu tvoří 22 výjevů Svatováclavské legendy, 12 výjevů Svatoludmilské legendy, 7 kartonů zobrazuje letící anděly s hudebními nástroji a 3 kartony s vyobrazení krajiny a mramorování.

¹⁴⁸ MARTINCOVÁ, D. Znovuotevření kaple sv. Kříže na Karlštejně. In *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 2, S. 31. ISSN 0862-1586.

¹⁴⁹ SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond, inv. č. KA 5876. NEUWIRTH, J. *Mittelalterliche Wandgemälde und Tafelbilder der Burg Karlstein in Böhmen*. Prag, 1896.

Realizovaný nový typ zastřešení, použitý současně i u Mariánské věže a ve své podstatě následně i u Císařského paláce, nakonec vyřešil i letitý problém se zatékáním, neboť použitý tvar střechy, přesahující i přesazené prkenné podsebití, definitivně odvedl jako obrovský deštník veškerou srážkovou vodu mimo tělesa obou věží i z jižní fronty Císařského paláce. Nové střechy Velké i Mariánské věže, dokončené v jarních měsících 1890, zároveň završovaly hlavní stavební restaurační práce na obou věžích, takže bylo možno zahájit připravenou rekonstrukci dalšího objektu, kterým byl Císařský palác. Velmi zajímavě byl řešen způsob dopravy stavebního materiálu, popřípadě odvozu stavební sutě. Pro tento účel byla v příkrém západním svahu pod hradem, mezi Studniční věží a druhou bránou, zřízena soustava sedmi pochozích dřevěných ramp, vedoucí od dlouhého shozu před věží druhé brány až na dno tzv. Hlubokého dolu, kde poslední rampa překračovala Mořinský potok a ústila na rozšířenou cestu pod Studniční věží.¹⁵⁰

Práce na restauraci Císařského paláce byly zahájeny hned na počátku stavební sezóny v březnu 1890 poté, co byly hospodářskou správou Ústavu šlechtičen vyklizeny síně a místnosti paláce i přilehlého renesančního traktu, do té doby využívaných (jak již bylo naznačeno) jako seníků, skladů slámy, sýpek, špýcharů, dřevníků na palivové dřevo a podobných skladišť. Uvolněny byly i prostory v dolních podlažích paláce v úrovni přízemí a suterénu, včetně někdejší arkádové kolny, které do té doby sloužily Ústavní správě jako chlévy pro chov vepřů.

Po provedeném bližším průzkumu a opětovném zaměření budovy Císařského paláce Mocker zjistil, jak obtížná bude jeho rekonstrukce, zvláště pak sanace jeho statiky. Opakoval se zde totiž obdobný problém jako u Velké věže, neboť východní čelo paláce s Mikulášskou věží i jeho západní část s arkádovým přístavkem vykazovaly nebezpečné statické poruchy, opticky se projevující rozsáhlými trhlinami souvislých zděných konstrukcí, způsobených nepříznivými základovými poměry v nestabilním podloží vápencové skály. Po zboření renesančního traktu, vestavěného mezi západní průčelí Císařského paláce (o něhož se právě polovina západního arkádového přístavku opírala) a východní čelo pozdně gotického jižního paláce Purkrabství, přistoupil Mocker po konzultaci s prof. Schmidtem k radikální sanaci havarijního stavu obou ohrožených palácových částí, jejichž zdivo bylo sneseno a rozebráno téměř do úrovně jejich základny. Následně byla západní arkádová část paláce, zbavená vestavěných pozdně gotických zesilujících arkád a mohutného opěrného nárožního pilíře ze

¹⁵⁰ SH KARLŠTEJN. Mobilární fond, inv. č. KA 2507. *Fotografie způsobu dopravy stavebního materiálu.* Fotografie, pořízená nejspíše kolem roku 1890, zachycuje soustavu ramp pod ještě existujícím celým komplexem Purkrabství. Současně ukázkově dokumentuje již dokončený nový krov s podsebitím na Mariánské věži těsně před položením střešní břidlicové krytiny.

stejného období,¹⁵¹ znovu vystavěna, avšak nikoliv do původní výšky pěti podlaží, ale pouze do úrovně podlaží čtyř. V úrovni jejího třetího nadzemního podlaží, v místech kde kdysi bývala tzv. Dvořenínská světnice, původně vyložená srubovou či táflovanou konstrukcí, jejíž otisk na severní stěně Mocker před asanací celého přístavku v rámci svého průzkumu bezpečně rozpoznal a hlavně zaznamenal,¹⁵² byla vytvořena mohutná lodžie otevřená k jihu. V jihozápadním rohu této místnosti byl zjištěn zadržovaný portál, který byl nepochybně součástí komunikačního propojení této části paláce s renesančním, nedávno zbořeným traktem a který byl obnoven a využit jako nový vstup do prvního patra palácové budovy prostřednictvím zcela nově postaveného venkovního schodiště, kopírujícího jižní a západní obvodovou stěnu již neexistujícího renesančního traktu.¹⁵³

Mikulášská věž na opačném konci Císařského paláce musela být s výjimkou své spodní části zachráněného sanací, postavena rovněž znovu. Tímto vzala za své i převážná část do té doby víceméně fragmentárně dochované původní nástěnné výzdoby jejích interiérů, neboť dvě podlaží Mikulášské věže sloužila od počátků existence hradu sakrálním účelům. Přes všechna dosavadní zjištění bylo nejvyšší patro Císařského paláce na jižní (pohledové) straně sníženo a opatřeno opět podsebitím, obdobným jako u obou věží, a na místě někdejších podkrovních obytných místností tzv. Fraucimoru vznikl rozsáhlý prostor bez vnitřního dělení, otevřený do krovu, v jižní stěně opatřený pěti klenutými průchody do podsebití a ze severní strany osvětlovaným trojicí malých oken po obou stranách schodišťového přístavku.¹⁵⁴

Nesnadným úkolem bylo rovněž řešení trámového záklopového zastropení interiérů jednotlivých podlaží paláce, zvláště pak rozmístění stropních trámů nad vyměněnými masívními trámy průvlakovými. Mocker ve svém návrhu vycházel z nálezu fragmentu původní konstrukce, na jehož základě preferoval jejich ložení nahusto. Další varianty řešení zpracované nejspíše po konzultacích se Schmidtem, naopak počítaly s jejich volnějším sledem, který sice působil dekorativněji, ale pro svou subtilnost limitoval míru zatížení jednotlivých stropů. Tato realizovaná alternativa však záhy přinesla i další problémy s vnesením dosud zachovaných hrázděných bočních stěn tzv. Audienční síně, které se ocitly stranou průvlakových podpor spodního podlaží.¹⁵⁵ V neposlední řadě byly podlahy

¹⁵¹ SH KARLŠTEJN. Mobilární fond, inv. č. 4146. *Karlův Týn 1888. II.* Stavební skicář a deník J. Mockera, s. 9 – 10.

¹⁵² SH KARLŠTEJN. Mobilární fond, inv. č. 4146. *Karlův Týn 1888. II.* Stavební skicář a deník J. Mockera, s. 5, 7 – 8.

¹⁵³ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 106.

¹⁵⁴ Blíže MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 105.

¹⁵⁵ Blíže CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, S. 32. ISSN 1210-5538.

rekonstruovaných interiérů pokryty reliéfně zdobenými replikami původní keramické glazované dlažby, vyráběných podle dochovaných vzorů.¹⁵⁶

Zbývalo ještě dořešit vertikální palácovou komunikaci a její propojení s Mariánskou věží, kde na místě pozdně gotického schodiště se dvěma přechodovými můstky v patrech nad sebou Mocker v prvních fázích projektu dokonce zvažoval i obnovu předpokládané středověké komunikace v podobě nádvorních pavlačí.¹⁵⁷ Nakonec zvítězila varianta obnovy stávajícího schodišťového přístavku se čtyřramenným vřetenovým schodištěm, které propojilo všechna podlaží zrekonstruovaného Císařského paláce. Spojovací komunikace s prvním patrem Mariánské věže byla po asanaci obou „prampouchů“¹⁵⁸ vyřešena novostavbou podklenutého přechodového můstku s dvojicí drobných arkádových oblouků po stranách, krytého jednoduchou sedlovou střechou, který vycházel z palácového schodiště v úrovni mezi třetím a čtvrtým nadzemním podlažím Císařského paláce.¹⁵⁹

Prof. F. Schmidt se však dokončení restaurace Císařského paláce již nedočkal, neboť zemřel 23. 1. 1891, kdy byly v podstatě dokončeny obě věže hradu včetně obnoveného mostu, který je spojoval, zatímco práce na Císařském paláci byly v plném proudu. Lze proto předpokládat, že Mocker, pro něhož byl Schmidt do posledních dnů nezpochybnitelnou autoritou a s nímž jistě konzultoval problematiku této stavby až do jeho smrti, stěžejní část stavebních prací na paláci prováděl již sám, takže tato realizace mohla být do značné míry už samostatným počinem Mockerovým, přestože se konečný vzhled Císařského paláce velmi blížil podobě obou věží. Dlužno však připomenout, že až rok po odchodu F. Schmidta byl J. Mocker jmenován jeho nástupcem, ačkoliv tou dobou již 15. rokem vedl současně dostavbu katedrály sv. Víta a celou svatovítskou stavební huť, do jejíhož čela byl po Krannerovi Mocker jmenován a to na základě významné podpory a doporučení profesora Schmidta.¹⁶⁰ Není rovněž bez zajímavosti, že Mocker v té době vedl i celou řadu dalších restauračních a stavebních akcí.¹⁶¹ Po smrti F. Schmidta také došlo k částečné obměně členů restaurační

¹⁵⁶ SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond, inv. č. KA 2891 – KA 2893. *Matrice z mosazi na výrobu replik podlahových dlaždic.*

¹⁵⁷ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, S. 32. ISSN 1210-5538. – Srov. MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 106 – 107.

¹⁵⁸ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 106 – 107.

¹⁵⁹ Nový spojovací můstek se stal restaurační komisi trnem v oku. Opakovaně se v následujícím období (v letech 1905 a 1906) jednalo o jeho demolici, avšak jak vidno dodnes, neúspěšně. Blíže MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 114.

¹⁶⁰ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 32 – 33. ISSN 1210-5538.

¹⁶¹ Např. chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, zámek Konopiště, hrad Křivoklát, kostel sv. Mikuláše v Lounech, ad.

komise, do níž byli mimo jiné nově jmenováni arch. Josef Zítek a arch. Josef Schulz či dr. Eduard Grégr.

Přestože byly budovy horního hradu po stavební stránce zhruba dokončeny v roce 1894, intenzivně se pracovalo v interiérech Císařského paláce i obou věží, neboť projekt obnovy tzv. Audienční síně Mocker zpracovával až v následujícím roce. Mnohem komplikovanější byla situace u kaple sv. Kříže, protože např. jen v pásu inkrustací dolních obvodových stěn kaple z původního množství 2496 středověkých kamenů chybělo celkem 256 leštěných drahých kamenů. Stavbyvedoucí Josef Střelba tehdy provedl přesný zákres stávajícího stavu do svého skicáře s vyznačením prázdných lůžek po chybějících kamenech. Ačkoliv řezané a leštěné jaspisy z Kozákova a ametysty ze Saska byly na hrad dodány ještě v roce 1894,¹⁶² restaurační práce v interiéru kaple se protáhly až do konce prvního desetiletí 20. století, přičemž jejich obšírná škála na opravě povrchu kleneb, doplnění inkrustací drahými kameny, celková oprava a zasklení oken, výroba replik masívních přístěnných truhel a restaurování maleb schodištních cyklů, byla zadána ještě za Mockerova života a v následujícím období realizována na podkladě nesmírně pečlivé Mockerovy dokumentace, kterou osobně zpracovával.

V této souvislosti nelze nepřipomenout, že pečlivý a akurátní Mocker vždy požadoval kvalitně provedený umělecký i řemeslný detail s vysokými nároky na preciznost díla. Příkladem toho je i téměř čtyřleté hledání kvalitní sklárny, která by vyrobila a dodala skleněné sendvičové puklice se spodní zlacenou vrstvou pro opravu a doplnění „hvězdné oblohy“ na klenbách kaple sv. Kříže.¹⁶³

S postupující rekonstrukcí hradu vyvstával již od konce 80. let problém s uvolněním komplexu Purkrabství, který byl z podstatné části (s výjimkou prostor již dříve přenechaných stavební správě) stále využíván správou panství Ústavu šlechticů. Vystěhování správního aparátu a služebních bytů Ústavní správy z Purkrabství totiž znamenalo vybudování nové administrativní budovy pro tuto instituci, hrazenou z rozpočtu stavby a tím i další zatížení celkového finančního nákladu. Vzhledem nutnosti řešení tohoto problému ať dříve či později, pověřil Mocker již v roce 1889 svého zástupce, stavebního inspicienta a místopředsedatelského radu ing. Matyáše Krcha, vytvořením projektu na výstavbu nové správní budovy v obci pod hradem, kam by se Ústavní správa velkostatku po vyklizení Purkrabství přestěhovala. Při zpracovávání rozpočtu se ukázalo, že náklady na výstavbu zamýšlené náhradní

¹⁶² Řezané a leštěné destičky z uvedených drahokamů dodala turnovská firma Františka Šlechty.

¹⁶³ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 33. ISSN 1210-5538.

administrativní budovy včetně nákupu příslušných pozemků vystoupaly až k částce bezmála 40 tisíc zlatých. Složitá a zdoluhavá jednání se zástupci Ústavní správy, která se nehodlala z Purkrabství vystěhovat dříve, než bude nová budova dokončena a připravena k nastěhování, zapříčinila i zpomalení postupu restauračních prací, které bylo nutno v této době redukovat jen do rámce horního hradu. Je velmi pravděpodobné, že z důvodu naznačené časové tísně nemohl Mocker provést kvalitní stavebně historický průzkum komplexu Purkrabství, který ovšem na druhou stranu mohl velmi významně ovlivnit finální restaurační projekt obnovy této části hradu.

Nové sídlo Ústavní správy se i přes značné těžkosti však podařilo dokončit v pozdním létě 1893 poté, co byl Českým místodržitelstvím potvrzen příslib finanční dotace, která alespoň zčásti pokryla nákladové položky této novostavby. Mezitím Mocker provedl aktuální zaměření celého komplexu Purkrabství a současně se pustil do jeho průzkumu, při němž dospěl ke zjištění, že pod omítkou horní partie jižního paláce, v jehož východní části přízemí byly zachovány již zmíněné sklípkové klenby, je ve značném rozsahu dochováno hrázděné zdivo předsazeného podstřešního patra, a to jak v obvodové linii stavby, kde bylo neseno dubovými krakorci, tak i v interiéru v podobě hrázděných příček.¹⁶⁴ Konstrukce hrázděného zdiva nejvyššího patra Purkrabství byla pod omítkovou vrstvou kompletně dochována včetně skladby jeho cihelné výplně na severní (nádvoří) straně, zatímco na jižní bylo hrázděné patro již dříve pro svou zchátralost sneseno, avšak i zde po něm zůstaly dosud velmi zřetelné stopy.¹⁶⁵

Na základě těchto skutečností Mocker přepracoval projekt obnovy Purkrabství, v němž nalezenou situaci zohlednil. Vzhledem k tomu, že se již o případné projektové úpravě nemusel radit s profesorem Schmidtem, ani jej jakkoliv přesvědčovat o správnosti navrhovaného řešení, tak svůj restaurační záměr se sice rekonstruovaným, avšak plnohodnotně přiznaným hrázděným patrem s velmi dekorativně působícími cihelnými výplněmi, po jeho schválení Centrální komisí v roce 1895, také realizoval.¹⁶⁶

V samém závěru celého restauračního podniku se tak J. Mockerovi podařilo restaurovat alespoň část hradu na základě zcela objektivního a správného vyhodnocení dostatečně výmluvných nálezových situací. Pokud se v tuto chvíli ještě vrátíme k problematické realizaci podstřešního patra Císařského paláce, tak se zde přímo nabízí

¹⁶⁴ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 33. ISSN 1210-5538.

¹⁶⁵ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 110.

¹⁶⁶ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 33. ISSN 1210-5538.

otázka, zdali by za předpokladu samostatné Mockerovy tvůrčí činnosti, nebyla tato diskutovaná partie paláce řešena obdobným způsobem, jako právě jižní palác Purkrabství.

Poměrně zdařilá restaurace jižního paláce Purkrabství si však na druhou stranu vyžádala mnohem větší oběť v podobě asanace ostatních budov Purkrabství, do té doby malebné srostlice objektů různého stáří, zejména pak jeho západní části nad Studniční věží, která ve své hmotě ukrývala nejstarší věžový „purkrabský dům“ lichoběžníkové dispozice, postavený na počátku 50. let 14. století. Je až s podivem, že řešení „restaurace“ Purkrabství zbořením všech jeho dosud existujících částí (vyjma jižního paláce s horním hrázděným patrem) bylo v červnu 1895 schváleno restaurační komisí s jedinou připomínkou okresního hejtmána Stompfeho, který podobně jako v případě podsebití použitého u věží poukazyval na zvýšené požární nebezpečí díky hořlavé celodřevěné trémové konstrukci hrázdění a požadoval, aby se tato v omítnutém zdívu pouze naznačila. Není podstatné, zdali měl Stompfe na mysli falešný dřevěný obklad či iluzivní malbu na omítce, neboť jeho návrh nemohl být a ani nebyl komisí akceptován.

Vzhledem k absenci jakéhokoliv Mockerova vysvětlení, zprávy či záznamu, které by objasňovaly důvod tak rozsáhlé demolice ostatních budov Purkrabství a zejména jeho západní části, je možné se domnívat, že k takto radikálnímu řešení mohlo dojít i pod vlivem jakéhosi zaujetí nově restaurovaným jižním palácem, s myšlenkou na jeho plné architektonické i výtvarné vyznění „bez rušivých elementů“ v kontextu hlavního nádvoří i celého dolního hradu¹⁶⁷ nebo z důvodů mnohem prozaičtějších, jež mohly souviset s téměř všudypřítomnými statickými poruchami, které pro svůj rozsah mohly být v té době vsutku neřešitelným problémem.¹⁶⁸

Společně se stavebními úpravami spodní části hradního areálu byla řešena i rekonstrukce vstupních věžových bran a hradebních zdí dosud zachovalého, renesančně upraveného pevnostního systému. V původním projektu obnovy těchto částí z roku 1894 zůstalo zachováno dvojevěží druhé brány, vedoucí do hlavního nádvoří, avšak záhy bylo přikročeno k jejich asanaci a následně ke stavbě věžové brány nové,¹⁶⁹ do jejíhož patra nad průjezdem byla umístěna zvonice i s renesančním hodinovým strojem.¹⁷⁰ V tomto případě nejspíš sehrály určující roli opět statické problémy u mladší, do svahu vysunuté severnější

¹⁶⁷ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 33. ISSN 1210-5538. – Srov. MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 110 – 111.

¹⁶⁸ Na tuto problematiku zatím neexistuje hodnověrná a jednoznačná odpověď.

¹⁶⁹ Bližze MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 111 – 114.

¹⁷⁰ Zvonice byla do patra věže druhé brány přenesena z robustnější jihozápadní hlásky opevnění Velké věže.

věžové brány, která měla podobně jako navazující křídlo zbořeného Purkrabství nestabilní základové poměry, kotvené v ujíždějícím příkrém svahu, a jejichž sanace by vyžadovala technicky i finančně nadmíru náročnou akci.¹⁷¹

Ze stejného důvodu bylo nutno zabezpečit pomocí mohutných opěrných zdí i dolní partie severní hradební zdi, vedoucí od nádvoří ke Studniční věži, přestože její podstatná část musela být přezděna. Restaurační práce se razantně dotkly i vstupního čela hradu s výše situovanou věží Voršilkou (někdejší první hradní bránou) a mladší dolní věžovou bránou s přilehlým kanovnickým domem. Horní patro věže Voršilky bylo zcela přezděno a prosvětleno 11 novými obdélnými okénky, přičemž prostoru bylo ponecháno komunikační propojení s horní částí severní ochozové hradby, vedoucí k malé fortně tzv. Krchůvku a odtud dále do opevněného systému Velké věže. Současně byla Voršilka opatřena novým krovem a vysokou valbovou střechou. Jinak tomu bylo u věže první brány, která s odůvodněním statických poruch podlehla i s přilehlým kanovnickým domem asanaci a na jejich místě byla následně s použitím materiálu ze zbořených objektů postavena nová hranolová věž první brány, k níž byla dostavěna nízká západní parkánová hradba, napojující se na příhrádek. Během stavebních prací bylo z hradebních zdí odstraněno jejich malebné renesanční zakončení a nahradilo je cimbuří. Stejný postup se opakoval i v případě opevnění Velké věže, jehož nárožní hlásky byly navíc zbaveny renesančních atik a dostaly vysoké jehlancové střechy.

V této době navštívil hrad, jehož restaurace se pomalu chýlila k závěru, profesor August Sedláček, který pod tíhou osobně zjištěného rozsahu „regotizace“ hradu adresoval rozhořčenou stížnost Centrální komisi, v níž kritizoval restaurační postupy, obzvláště pak asanační zákroky v areálu dolní hradu.¹⁷²

V roce 1897 vypršela desetiletá lhůta, na níž byla podle Schmidtova primárního realizačního projektu celá rekonstrukce hradu, včetně restaurování zejména sakrálních interiérů a deskových i nástěnných maleb, naplánována. Avšak s restaurátorskými zásahy se dosud v podstatě ještě nezačalo. Ačkoliv se při restaurování maleb původně počítalo s účastí prof. Františka Sequense, který však již v roce 1896 zemřel, ujali se vlastních restaurátorských prací na nástěnných cyklech až v následujícím roce malíři Gustav Miksch a Antonín Krisan. Začali vytipováním nejvíce ohrožených částí maleb, které byly následně

¹⁷¹ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 33. ISSN 1210-5538.

¹⁷² MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 114. – Srov. CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 33. ISSN 1210-5538.

transferovány. Týkalo se to zejména partií v oblasti okenních výklenků a na klenebních polích schodiště, kde byla silně degradovaná omítka uvolněná od staticky narušeného zdiva schodiště. Nejohroženější transferované malby byly se střídavým úspěchem snímány a následně vsazovány do sádrového lože v dřevěné konstrukci. Takto zakonzervované transfery byly deponovány ve zřizovaném hradním depozitáři.¹⁷³ Kvalifikace a spíše řemeslná úroveň práce obou malířů však nesplňovaly náročné požadavky na citlivé restaurátorské zásahy a komplikovaná spojení nových partií a původních maleb. Spíše naopak. Díky jejich drastickým zásahům docházelo k zratelným ztrátám, řešených oběma restaurátory následnou plošnou přemalbou, která nejenže nerespektovala kresbu i barevnost původních maleb, ale ve finálním účinku změnila charakter nástěnné výzdoby, což vyvolalo vlnu nesouhlasu už u současníků.

V tomto období se opětovně začala řešit problematika využití „znovuzrozeného“ hradu, při němž byl definitivně odmítnut prosazovaný požadavek J. Helferta, týkajícího se přemístění místodržitelského archívu do hradního paláce. Proti jeho názoru však stáli nejen ředitel tohoto archívu Köpl a univerzitní knihovník dr. Kukula, ale i J. Mocker se svým zástupcem M. Krchem, kteří naopak prosazovali v interiérech hradu zřízení muzea. Mocker a Krch navíc v roce 1898 zpracovali první koncepci muzejního využití s velmi pozoruhodným návrhem expoziční interiérové instalace a současně prezentace hradu veřejnosti, který se stal základem pro konečnou úpravu hradních interiérů.¹⁷⁴ Realizace tohoto záměru se však již arch. J. Mocker nedočkal, neboť zemřel 16. 1. 1899. Velký podíl na části náplni připravovaného hradního muzea však měl, neboť během celého období restaurace hradu s pečlivostí sobě vlastní shromažďoval nalezené artefakty, ať již zjištěné zcela náhodně nebo naopak vyjmuté z důvodu rekonstrukčních prací, kdy je zpravidla nahradil věrnými kopiemi a originály uložil. Příkladem toho je expoziční náplň nejen tzv. Lapidária, instalovaného zanedlouho v přízemních místnostech Velké věže, ale i řada hmotných dokladů svědčící o způsobu i preciznosti jeho práce a v neposlední řadě i dochovaný, velmi rozsáhlý soubor jím vytvořené plánové dokumentace, který má dodnes nedocenitelnou vypovídací hodnotu.

¹⁷³ Transfery nástěnných maleb byly odborně restaurovány a plně rehabilitovány až v 90. letech 20. století ak. mal. A. Novákem a jeho manželkou ak. mal. R. Najdenovou. Po sto letech tak opět spatřily světlo světa a jsou prezentovány v 1. patře Mariánské věže (tzv. Pokladnice) a v přízemí věže Velké (tzv. Lapidárium).

¹⁷⁴ Blíže KUBŮ, N. *Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea: a jeho proměna v názakovou interiérovou instalaci*. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 57-58. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0. – Srov. MENCLOVÁ, D. *Restaurace hradu Karlštejna*. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 115.

4. 5. Přerušení stavby po Mockerově úmrtí (1899) a dokončení rekonstrukce architektem K. Hilbertem

Po Mockerově předčasném úmrtí jmenovala Centrální komise na jeho místo arch. Kamila Hilberta, kterého současně ustanovila dozorcím karlštejnské stavby.¹⁷⁵ Přes Hilbertovo jmenování však zůstal výkonným vedoucím stavby Mockerův někdejší zástupce, stavební rada Krch, který se dokonce snažil v dopise adresovaném Českému místodržitelství převzít po Mockerovi jeho pozici hlavního garanta celkové restaurační akce.¹⁷⁶ Hilbert již během prvního roku svého působení na Karlštejně poukazyval na problémy s restaurováním schodištních cyklů, avšak ani on, ani restaurační komise nezasáhli v tom směru, aby došlo k revizi razantního technologického postupu restaurátorských prací.

Vzhledem k opakovaným stížnostem na způsob restaurování schodištních cyklů byla v roce 1901 svolána posudková komise, která tyto práce s okamžitou platností pozastavila. Na základě rozhodnutí nově jmenovaného konsorcia umělců a historiků, zastoupených mj. J. Zítkem, F. Ženíškem, Schweigerem, Chytillem, ad. měly být nadále malby obou cyklů pouze konzervovány. Následně byla řešena problematika případného odstranění těchto zásahů, aniž by byla porušena malba původní. Tento úkol řešil prof. K. Krnis z Vysoké školy technické v Praze, který nakonec dospěl k názoru neodstraňovat ani nesmývat provedené malby,¹⁷⁷ jak dokládá jeho zpráva ze 7. 3. 1904.¹⁷⁸

Mezitím došlo na hradě k velmi významné události, neboť restaurovaný Karlštejn se rozhodl navštívit císař František Josef I., jenž přijel v doprovodu řady významných osobností dne 16. 6. 1901,¹⁷⁹ za jejichž účasti si s velkým zájmem prohlédl hrad, zhodnotil výsledek stavební rekonstrukce,¹⁸⁰ a co bylo nejdůležitější, přislíbil navrácení čtyř deskových obrazů Mistra Theodorika včetně triptychu T. da Modena, uložených od roku 1780 ve vídeňských císařských sbírkách, které byly ještě týž rok dopraveny na Karlštejn. Deskové obrazy

¹⁷⁵ KUBŮ, N. Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea: a jeho proměna v náznakovou interiérovou instalaci. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 58. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

¹⁷⁶ Blíže MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 116-117.

¹⁷⁷ Pravděpodobným dokladem toho je i rozmytá poslední pole klenby schodiště před vstupem do předsíně kaple sv. Kříže.

¹⁷⁸ MARTINCOVÁ, D. Znovuotevření kaple sv. Kříže na Karlštejně. In *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 2, s. 31. ISSN 0862-1586.

¹⁷⁹ SH KARLŠTEJN. Mobilizáční fond, bez inv. č. *Pamětní kniha se záznamem o návštěvě Františka Josefa I. ze dne 16. června 1901*.

¹⁸⁰ KUBŮ, N. Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea: a jeho proměna v náznakovou interiérovou instalaci. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 58 – 59. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.

v průběhu svého vídeňského pobytu nebyly ušetřeny oprav a restaurátorských zásahů, při kterých byl nejvíce poškozen centrální a také dosud největší obraz s výjevem Ukřižování, jehož původní deska byla necitlivě zmenšena a při tomto zákroku byl zničen i jeho původní gotický rám. Razantní přemalbou pozadí obrazu a následným vsazením desky do jiného rámu nejenže došlo k podstatné změně osobitosti celého díla, ale díky použitým materiálům byla způsobena jeho následná devastující destrukce.

Problematikou ošetření vrácených obrazů se zabývala zvláštní odborná komise, která dokonce navrhovala, aby rubová strana deskových obrazů byla pokryta neprodyšnou kaučukovou vrstvou, což mělo zabránit poškozování obrazů dřevokazným hmyzem a dřevokaznými houbami. Pod usnesením této komise z 31. 10. 1903 byl podepsán její předseda arch. Josef Zítek. Dne 21. 7. 1904 byla svolána na Karlštejn další komisionální prohlídka za přítomnosti úředních osob místodržitelství, rady Karla Spory, vrchního stavebního rady a konzervátora Rudolfa Omáčky, inspektora pro restaurátorské práce Matyáše Krcha a ředitele císařské galerie Augusta Schaffera. Po důkladné prohlídce deskových obrazů bylo stanoveno, aby drobné závady v podobě uvolněné malby či svislých prasklin byly opraveny, ovšem bez požadavku dalších zásahů. Současně byl zamítnut nátěr zadní strany obrazů neprodyšnou kaučukovou vrstvou.

Díky další finanční dotaci ve výši 80 tisíc zlatých byly všechny restaurátorské akce na Karlštejně ukončeny v roce 1904 a současně byla zahájena instalace hradního muzea. Tehdy také bylo rozhodnuto o smytí většiny dekorativních nástěnných maleb v interiérech horního hradu, které ještě za Mockerova života vytvořil malíř F. Wenig, s tím, že vnitřní výmalba zejména Císařského paláce bude řešena jinak. Komise tehdy oslovila i Mikoláše Alše, který vytvořil návrh nové figurální a heraldické velmi dekorativní výmalby pro Rytířský sál, která však nebyla realizována.¹⁸¹ V roce 1910 byla ukončena činnost restaurační komise a hrad byl zpřístupněn nejširší veřejnosti. Po vzniku Československé republiky byl hrad uzavřen a od dubna 1919 pak znovu zpřístupněn, tentokrát už natrvalo.¹⁸²

¹⁸¹ SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond. Inv. č. KA 4022 – KA 4025. *Návrhy malířské výzdoby Manské síně na Karlštejně*. 1904, signováno Mikoláš Aleš.

¹⁸² MARTINCOVÁ, D. Znovuoctvření kaple sv. Kříže na Karlštejně. In *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 2, s. 31 - 32. ISSN 0862-1586.

5. Dobová i současná odborná a kritická reflexe rekonstrukčního zásahu J. Mockera

Kritika díla arch. Josefa Mockera se s plnou silou rozhořela až po jeho smrti, z čehož lze vyvodit, že většina odpůrců Mockerova způsobu práce a jeho díla neměla dostatek odvahy postavit se tak obrovské autoritě, jakou obzvlášť po Schmidtové smrti Mocker nesporně byl, ještě za jeho života. Určitou výjimkou z pohledu odborné kritiky byl např. August Sedláček, který v roce 1895 adresoval Centrální komisi pro stavební památky rozhořčený dopis, v němž si mimo jiné stěžoval, že na Karlštejně Mocker zničil stopy renesančních úprav a že hrad podle všeho rekonstruuje do podoby v době jeho vzniku: „...se zbytky rudolfínské rustiky se zachází bezohledně, vše je nalíčeno bíle a uvnitř jsou zničeny stopy změn v 16. století. Zdá se, že jde o rekonstrukci stavu v letech 1350 – 1360... Podepsaný... toto počínání pokládá za zvrácené a tento pocit sdílí jistě i část veřejnosti, která se chce potěšit starobylostí a ne v praxi provedenými teoriemi...“¹⁸³ Jistě, pan profesor měl kus pravdy. Ovšem musel vědět, jakého je Mocker odborného a uměleckého „vyznání“ a že jako takovému mu byly rekonstrukce a především záchrana stavby svěřeny.

Spíše úsměvný, avšak první oficiální protest proti restauraci hradu podal Hospodářský spolek berounský, který si v roce 1896 stěžuje, „že nové podsebití znemožňuje hnízdění havranů a kavek na Velké věži, jež pomáhaly hospodářům hubiti škodlivý hmyz.“¹⁸⁴ Mocker takovou stížnost striktně odmítl a upozornil naopak na škodlivost ptactva, neboť zanášejí dešťosvody a vyzobávají vápno z omítky, čímž památku poškozují.

První silně negativní kritikou Mockerova díla, která se objevila bezprostředně po architektové smrti, vyšla v časopise Čas. Byla reakcí na nekrolog, který podle slov jejího autora (s iniciálou S.) měl oslavovat téměř bez výhrad stavitelovy zásluhy, jeho preciznost i dokonalost a zároveň měl Mockera vyzdvihovat mimo jiné jakožto architekta, který akcentoval „českou svéráznost proti všesvětovému kulturnímu nátěru“.¹⁸⁵ Onou svérázností mělo být například podsebití na Karlštejně, tedy věc, která velkou část kulturní obce rozzuřila a způsobila dlouhotrvající bouři nevole. Pokud však autor nekrologu považoval karlštejnské podsebití za Mockerovu uměleckou stylizaci, tak se mýlil, stejně se ale mýlili i ti, kteří křičeli, že jde o naprostý nesmysl, a přitom nevěděli anebo nechtěli vědět, jak k tomuto řešení

¹⁸³ NPÚ-ÚOPŠČ v Praze. A. Sedláček, dopis Centrální komisi ze dne 22. 8. 1895. In VILÍMKOVÁ, M. (ed.). *Karlštejn. Stavebně historický průzkum. I. etapa.* 1974. Nepublikovaný rukopis, s. 345.

¹⁸⁴ MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*, 1947, roč. VII., sešit 1, s. 116.

¹⁸⁵ Časopis Čas - List věnovaný veřejným otázkám. Vydavatel Dr. Jan Herben, ročník XIII, 1899, číslo 5, str. 75. (Kritika byla otištěna pod iniciálou S. jako reakce na nekrolog vydaný Radikálními Listy 24. ledna 1899).

Mocker došel. Ve stejném se pan S. dále rozhorluje nad tím, že při stavbě kostela sv. Ludmily na pražských Vinohradech proti svým pevným zásadám použil Mocker cihel nebo že klidným svědomím zbořil tu kterou barokní památku či románskou přestavěl na gotickou. Nakonec se pan S. ve svém vršení argumentů proti Mockerovi dostává do sféry spíše ekonomické, což by mohlo naznačovat určité vazby klientelistické či korupční, když se kupříkladu zlobí, že architekt objednával umělecké a řemeslné práce v nečeském prostředí, zejména v Rakousku. Určitou shovívavost vůči Mockerovi musíme panu S. ovšem přiznat. Taktně nepřipomněl, že architektův bratr vlastnil prosperující cihelnu – že by to nevěděl? Ovšem výčitky, že stavitel opomíjel domácí – tím však autor myslí české – umělce a řemeslníky, staví do zcela jiného světla řečnická otázka pana S.: *„Bylo-li poukazováno k tomu, že pro to neb ono odvětví nebylo kdysi u nás spůsobilých sil, dobrá. Ale kdo měl více příležitosti než zvěčnělý Mocker, aby si vychoval síly?“*¹⁸⁶ Netřeba to komentovat, stejně jako závěr: *„Pravda je, že cizina si u našeho národa cení a hledá především svéráznost a ne všesvětový kulturní nátěr. Podle mého přesvědčení zvěčnělý Mocker k té svéráznosti naší nepřispěl nic, k tomu všesvětovému nátěru velmi mnoho.“*¹⁸⁷ Článek dobře ilustruje atmosféru doby, kdy do odborného sporu významnou silou vstupovaly politika, zmítaná tupým bojovným nacionalismem, obchodní vazby a zřejmě i zášť se závistí. Zároveň také ukazuje, jak jednu stranu jakýkoliv český požadavek přiváděl téměř k nepřičetnosti, a na straně druhé – kdo „neskákal“, nebyl Čech.

Nikoliv náhodou byl podobně za svoji „světovost“ soustavně napadán Mockerův obdivovatel Jaroslav Vrchlický, po Smetanovi Češi požadovali komponování české hudby na motivy nápěvů národních písní, a když jim řekl, že to povede leda tak k jejich znehodnocení, a psal dále hudbu svoji, napadali ho, že je plagiátorem Němců, ovšem ti Němci, které měl napodobovat, Smetanu zase tvrdě kritizovali, že je nemravně moderní. Podobně vadil Mácha, že se nevěnuje českým potřebám, ale hledí bůhvíkam, zato Erben, to byl pro nacionalisty chlapík, který nejenže posbíral národní slovesnost, ale „vystihl typicky českou krajinu i s její architekturou“:

*„Na pahorku mezi buky
kostelíček s věží nízkou;
z věže pak slyšeti zvuky
hájem a sousední vískou.“*¹⁸⁸

¹⁸⁶ Časopis *Čas - List věnovaný veřejným otázkám*. Vydavatel Dr. Jan Herben, ročník XIII, 1899, číslo 5, str. 75. (Kritika byla otištěna pod iniciálou S. jako reakce na nekrolog vydaný Radikálními Listy 24. ledna 1899).

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ ERBEN, K., J. *Kytice*. Čtyřverší z balady Poklad. 1853.

Upřímně řečeno, pokud se rozhlédneme za pohraniční hory české kotliny, podobné bezpohlavní scenérie najdeme například v Rakousku, Německu a mnohde jinde.

A jsme opět u problému: Mocker nechtěl dělat kostelíčky a už vůbec ne s věží nízkou, bezhlavě se totiž zamiloval do gotiky, kterou navíc pochopil i uměl a díky tomu měl zkrátka a dobře smůlu.

Ani následující období začátku 20. století nemohlo být Mockerovu odkazu nakloněno. V pozici konzervátora Centrální komise ve Vídni před první světovou válkou působil totiž Zdeněk Wirth, který se od počátku svého působení důsledně hlásil k vídeňské kunsthistorické škole a vycházel z myšlenek Antonína Riegla a Maxe Dvořáka. Jestliže filosofie vídeňské školy spočívala na předpokladu nepřetržitosti uměleckého vývoje, preferovala především kult hodnoty stáří uměleckého díla, které se v momentě vzniku stává svébytným organismem, do kterého nemáme právo zasahovat, nemohli její představitelé, a jak se i záhy ukázalo zejména Z. Wirth, nechat na Mockerovi nit suchou. „Nešťastný“ Karlštejn se logicky musel pro pozitivisty jistě si svou „objektivní“ pravdou stát exemplárním příkladem Mockerových „hříchů“ a vděčným cílem jejich neutuchajících ataků: *„Hrad, který patří k nejdůležitějším historickým a umělecko-historickým památkám Čech, doznal během doby několik a změn, ale ve svých hlavních částech zůstal dobře zachován a jevil se ve své podstatě nejen jako historicky impozantní, ale i jako umělecky působivá památka. Údajnou rekonstrukcí původního stavu se rozbil charakter původnosti a ke škodě historické a umělecké hodnoty byla památka změněna na falešnou antikvární parodii.“*¹⁸⁹

Rekonstrukce Karlštejna se stala hlavním cílem kritiky Mockerova díla a zůstala jím ve své podstatě až dodnes, jen se v průběhu času měnil úhel jejího pohledu. S druhou světovou válkou ustaly generálně odsuzující a zdrcující útoky plné zloby a následná diskuze začala nabírat poněkud smířlivější a hlavně věcný tón.

Již v roce 1946 přichází Dobroslava Menclová s kritickou statí věnovanou rekonstrukci Karlštejna, v níž rozlišuje východiska pohledu na věc. Z hlediska ryze odborného zdůrazňuje chybnost odstranění „negotických“ stavebních prvků hradu, ale jedním dechem současně přiznává, že takový způsob práce byl přirozeným důsledkem puristického stanoviska restaurace v rámci střeoevropského dobového názorového proudu, kterému se naše země nemohla zásadně vyhnout. Z hlediska společenskohistorického ovšem zdůrazňuje, že *„Je tedy třeba tento dnešní, poněkud chladný a doktrinářský Karlštejn, oproštěný podle dobových zásad od všech pozdějších přístavků hodnotiti především jako živý projev zájmu široké české veřejnosti té doby, o jeho slavnou minulost, a teprve pak jako výsledek chybné*

¹⁸⁹ DVORÁK, M. *Katechismus památkové péče*. 1991. Praha. Státní ústav památkové péče, s. 56 – 57.

restaurace.¹⁹⁰ A dále uvádí: „J. Mocker, který hned roku následujícího [1888] původní projekt Schmidtův proti všem výsledkům dosavadního průzkumu na hradě změnil a pak za souhlasu Centrální komise také uvedl ve skutek. Když pak v roce 1891 architekt Schmidt zemřel, vedl celou přestavbu až do své smrti v roce 1899 arch. Mocker úplně samostatně a na vlastní vrub. Z někdejšího původního konglomerátu stáří a patiny, jaký nám zachovaly věky minulé, stal se tak vlastně hrad docela nový a jiný. ... Puritánská retuš, která z jeho kamenné tváře setřela a vyhladila všechny jizvy a stopy věků, byla tak důkladná, že se téměř zdá, jako by všechny ty události oněch staletí, jimiž hrad prošel od doby svého vzniku až po dnešek, byly minuly jeho kamenné zdi bez povšimnutí, ...“¹⁹¹

Mimo to architektka D. Menclová velmi kriticky poukazuje např. na uniformitu realizovaného řešení střech horního hradu včetně použití jednotné střešní krytiny a v této souvislosti tvrdě se opírá do nerespektování zjištěných nálezů. Je však více než zřejmé o to zajímavější, že veškerá kritika Menclové je adresována pouze Mockerovi, zatímco Schmidt zůstává jejího pranýřování ušetřen, přestože právě Schmidt byl během prvních čtyř let rekonstrukce určujícím garantem, který schvaloval, rozporoval i prosazoval řadu v budoucnu tolik diskutovaných změn realizačního projektu stavby, o nichž logicky musel vědět!

Dokladem toho, že zájem o charakter a význam Mockerova díla a potřeba se k němu stále vracet přetrvávají, je konání odborného semináře pod záštitou Českého národního komitétu ICOMOS u příležitosti stého výročí Mockerova úmrtí.¹⁹² Jeho závěry shrnul ve své stati prof. Dobroslav Líbal se zdůrazněním, že seminář zásadně přispěl k objektivnímu hodnocení Mockerovy činnosti. Především poukázal na její bohatou mnohotvárnost, v jejímž rámci byla jak díla vynikající, tak i střední hodnoty, a konečně i realizace, jež vyvolaly trvalý odsudek. Tyto poslední však byly ve velké menšině, přestože k nim Líbal zařadil i Karlštejn. Byla poznána a velmi oceněna i důležitá Mockerova role při dokumentaci památek a jeho zásluha o zachování vynikajících architektonických souborů, jejímž příkladem je Mockerův vyhraný boj za záchranu Anežského kláštera. V odstavci věnovaném Karlštejnu profesor Líbal zastává jednoznačně odsuzující stanovisko, když zdůrazňuje, že rekonstrukce se zásadně odlišuje od celkové povahy Mockerova díla. Současně ale připomíná, že určující vliv na koncepci restaurace měl Mockerův učitel F. Schmidt. Z architektonického hlediska přestavbu hradu Líbal jednoznačně zatracuje, natolik, že odmítá zabývat se detaily. Obširněji

¹⁹⁰ MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. Praha, 1946. Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky. Vydání první, s. 86.

¹⁹¹ MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. Praha, 1946. Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky. Vydání první, s. 86.

¹⁹² Odborný seminář se uskutečnil 3. 3. 2000.

se věnuje Mockerovu zastřešení Velké věže a kritizuje je z pohledu bezpečnostního. Podivuje se nad skutečností, že na nebezpečí ohně nikdo během zpracování řešení neupozornil. To ovšem není tak docela pravda, neboť na problém nadměrného požárního zatížení poukazoval už v době stavby okresní hejtman Stompfe. Líbal jde v tomto bodě tak daleko, že vyjadřuje přesvědčení, že jednou bude památková péče nucena se k původnímu zastřešení Velké věže vrátit.¹⁹³

Zajímavým vyjádřením k Mockerově restauraci hradu vychází z odborného posudku restaurátorů Petra Bareše a Jiřího Brodského.¹⁹⁴ Oba upozorňují na rozsáhlá poškození maleb obou schodištních cyklů, zaviněných tehdejší restaurační koncepcí profesora Schmidta, podle níž byly degradované partie omítek s malbami zcela odstraňovány a nahrazovány plombováním či tmelením ploch, jež byly nakonec překryty novou malbou podle pauzy profesora Sequense.¹⁹⁵ Oba autoři posudku zdůrazňují, že tímto krokem došlo k nevratným ztrátám (u některých maleb až ze dvou třetin), které byly z pohledu současné restaurátorské školy zcela zbytečné. V závěru Bareš s Brodským konstatují, že přes všechny uvedené negativní a dokonce politováníhodné zásahy byly jimi odkryty a restaurovány původní malby v takovém rozsahu, že je opět možno zhodnotit jejich vysokou kvalitu a velkorysou uměleckou i ideovou koncepcí obou schodištních cyklů.¹⁹⁶

Ing. arch. Zdeněk Chudárek, v současné době jeden z největších odborníků na problematiku Mockerovy restaurace a zároveň velký obdivovatel Mockerova díla i kvality jeho práce, který je navíc dlouhodobě profesně spjatý s Karlštejnem, neboť zde zastává pozici výkonného památkového dohledu, hovoří o restauraci hradu takto: „*S odstupem času lze za základní systémovou chybu Schmidtovy a Mockerovy rekonstrukce hradu považovat absenci uceleného stavebně historického vyhodnocení hradu před zpracováním architektonické koncepce restaurace a zahájením stavebních prací. Nutno však konstatovat, že komplexní SHP hradu není zpracován dodnes.*“¹⁹⁷ A pokračuje: „*To, že se Mockerovi podařilo schodiště Velké věže téměř zázrakem zachránit i s mimořádně cennými nástěnnými malbami je obdivuhodný výkon. Pozdější výtky, že malby byly v průběhu stavby značně a zbytečně*

¹⁹³ LÍBAL, D. Josef Mocker, architekt – restaurátor. In *Zprávy památkové péče* 61, 2001, č. 2, s. 21 – 23. ISSN 1210-5538.

¹⁹⁴ Ak. mal. P. Bareš a Ak. mal. Jiří Brodský v letech 1998 – 2000 restaurovali schodištní cykly na schodišti Velké věže.

¹⁹⁵ Tzv. pauzy prof. Sequense se dochovaly a tvoří součást mobiliárního fondu SH Karlštejn. Po jejich restaurování koncem 90. let 20. stol. však byly zakonzervovány a uloženy v depozitářích SZ Hořovice.

¹⁹⁶ BAREŠ, P., BRODSKÝ, J. Problematika a způsoby restaurování schodištních cyklů Velké věže hradu Karlštejna. In *Průzkumy památek: Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna* 2006, ročník XIII – příloha, s. 78 – 87. ISSN 1212-1487

¹⁹⁷ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 32. ISSN 1210-5538.

poškozeny, jsou jednoznačně neoprávněné. Mocker na schodišti rozpoznal fáze související se stavebními proměnami věže již ve 14. století, avšak není známo, zda tomuto poznatku věnoval větší pozornost“.¹⁹⁸

O charakteru Mockerovy práce, zejména v oblasti dokumentace se vyjadřuje slovy, která nepotřebují dalšího komentáře: *„Jeho metody dokumentace a vyhodnocení nálezů předešly u nás svou dobu a podílejí se tak na základech těchto odborných disciplín. Při průzkumu paláce mimo jiné prováděl: barevné odlišení stavebních fází s jejich časovým zařazením a odkazy na literaturu, detailní zákresy nálezových situací jednotlivých stěn, přesné nákresy kamenorezu včetně dokumentace poruch a všech anomálií, detailní vyhodnocení nálezů fragmentů konstrukcí hrázděných stěn, jako podkladu pro exaktní rekonstrukci.“¹⁹⁹*

Přes více než jedno století přetrvávající zájem o dílo Josefa Mockera je důkazem jeho významu, ať už ve smyslu pozitivním či negativním. V tom druhém se po celou dobu jako červená nit táhne kauza Karlštejn, kterou si Mockerovi kritikové předávají jako štafetový kolík, přičemž se paradoxně jedná o stavbu, která před Schmidtovým a Mockerovým nástupem více jak dvě století chátrala a hrozila rychlou přeměnou ve zříceninu. Měla ovšem to štěstí (na rozdíl od realizátorů jeho obnovy), že v období procesu znovuzrození národa zapadla do schématu potvrzení identity české státnosti.

Symbolika českých korunovačních klenotů smyšleně spojená s monumentem Karlštejna vedla přímou linií přes Otce vlasti až k věčnému knížeti. To byl přece pádný argument pro svébytnost národa – téměř tisíc let. Nikomu nevadilo, že Karlštejn vznikl (i přes soudobou řadu změn) k účelu poněkud jinému. Najednou začal být českým klenotem z nejdůležitějších. V dekadentní atmosféře konce století, v období, kdy kdekdo bojoval s kdekým a o cokoliv, by podobně jako Mocker zřejmě dopadl jakýkoli jiný zachránce hradu. Pokud by ho ovšem nenechal, tak jak byl.

Karlštejn byl opravdu pasován na jeden z našich národních symbolů a tento svůj význam si drží dodnes. Mnozí si ten význam snad ani neuvědomují, není „to“ konečně věcí rozumu, podstatné je, že „to“ máme v hlavách. Ale co je zásadní – drtivé většině společnosti je úplně jedno, že tak, jak hrad vypadá, podle všeho nikdy nevypadal. O to ale vůbec, kromě několika odborníků, nikomu nejde. A dokonce by většině z nás asi vadilo, kdyby se na Velkou věž měla opět vrátit sedlová střecha, sevřená dvěma stupňovitými štíty a na

¹⁹⁸ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 32. ISSN 1210-5538.

¹⁹⁹ CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče*. Praha, 2001, roč. 61, č. 2, s. 32. ISSN 1210-5538.

otevřeném ochozu, do něhož by začalo časem zatékat, by opět zahrnily kavky. Ona romantika té nádherné kulisy by totiž utrpěla.

6. Závěr

Cílem mé práce bylo přiblížení složitého stavebně historického vývoje hradu Karlštejn s důrazem položeným na stavební proměnu celého objektu v průběhu jeho puristické restaurace, realizované v závěru 19. století pod vedením významných architektů té doby, prof. Fridricha von Schmidta a zejména jeho žáka, architekta Josefa Mockera.

V práci objasňuji okolnosti vzniku hradu, souvisejících se širokými kulturními i politickými záměry Karla IV., spojených s povznesením českého dědičného království, které začaly být tímto panovníkem realizovány roku 1348 za účelem vytvoření nové velmoci, centralizované v rukou českého a římského krále (od roku 1355 římského císaře) s mocenským centrem v Čechách a se sídelním městem Prahou. Současně jsem zohlednil výjimečnost této stavby, spočívající nejen ve zcela ojedinělé architektonické koncepci hradu, ale i v jeho mimořádném poslání v podobě bezpečného úkrytu zprvu pro císařské a později i pro české korunovační klenoty, největší poklady království a v neposlední řadě pro důležité státní listiny. Zřetel jsem položil i na hluboký duchovní rozměr hradu, který zároveň splňoval dobové požadavky nedobytné pevnosti. Stranou této práce nezůstala ani zcela mimořádná středověká výzdoba hradních interiérů, především prostor sakrálních, v čele s kaplí sv. Kříže.

Po připomenutí mladších stavebních úprav hradu v 15. a 16. století s nástinem nejdůležitějších změn, které tyto stavební zásahy přinesly, jsem se zaměřil na zmapování období po třicetileté válce, které pro Karlštejn znamenalo v souvislosti se ztrátou jeho státoprávního významu počátek jeho více než dvoustletého stavebně technického úpadku.

V následující části jsem se pokusil shrnout snahy o záchranu této jedinečné památky v období od konce 18. století, které byly ve druhé polovině 19. století završeny složitými a téměř nekonečnými přípravami celého restauračního projektu, řešenými i na tehdejší politické scéně. Příčinou byl nejen dlouholetý a často velmi dramatický vývoj jednání na politické úrovni, výrazně ovlivňovaný zápasem v lavicích poslanecké sněmovny, živeným silnými nacionalistickými postoji řady poslanců, ale i diskutovaná karlštejnská problematika v odborných kruzích, včetně velmi obtížného zajištění nákladného financování tak rozsáhlého i časově náročného projektu.

Následně jsem se věnoval podrobnějšímu rozboru vlastní rekonstrukce a jejímu postupu. Zabýval jsem se jednotlivými etapami stavebních oprav, velmi problematickým statickým zajištěním ohrožených částí objektu i tolik diskutovanými změnami v zastřešení budov horního hradu. V neposlední řadě má práce řešila problematickou puristickou sanaci a zejména asanaci některých částí hradního areálu, stejně jako tehdejší rozsah a kvalitu restaurátorských zákroků na středověkých nástěnných malbách a deskových obrazech.

Při práci jsem se snažil využít nejnovějších poznatků z nedávných či stále probíhajících průzkumů hradu, které probíhají s větší či menší intenzitou v souvislosti s rozsáhlými opravami všech částí objektu, realizovaných v období posledních 24 let, neboť např. komplexní stavebně historický průzkum hradu není pohříchu zpracován dodnes.

Závěr mé práce patří stručnému obrazu tehdejší i současné odborné a kritická reflexe realizovaného rekonstrukčního zásahu pod vedením obou architektů, zejména však arch. J. Mockera. Tato část je malým exkursem do názorového vývoje v posuzování dodnes tolik diskutované, zatracované i oceňované puristické restaurace hradu. V průběhu více než jednoho století tak lze vysledovat posun v hodnocení této problematiky do úrovně snah o nepředpojaté uznání kvality puristických úprav hradu a ocenění kvality a mnohotvárnosti práce arch. J. Mockera, které ruku v ruce vtiskly hradu sice pozměněnou, avšak neobyčejně působivou siluetu.

Při práci jsem se opíral o řadu písemných pramenů s cennou a významnou vypovídací hodnotou, z nichž bych vyzdvihl především stavební deníky, skicáře a náčrtníky arch. J. Mockera či zachovaný, velmi rozsáhlý soubor plánové dokumentace, která byla v poslední třetině 19. století vytvořena oběma uvedenými architekty, zejména však arch. J. Mockerem, jako podklad pro realizaci vlastních restauračních stavebních úprav. Dalším zdrojem informací byla řada odborných publikací z pera významných českých historiků, architektů, historiků umění, restaurátorů a mnoha dalších, které byly publikovány v rozsahu posledních cca 130 let. V neposlední řadě jsem použil nejnovější studie, výsledky průzkumů a badatelských projektů, které se týkaly dané problematiky a které přinesly mnoho nových a velmi zajímavých poznatků.

Nelze pochybovat o tom, že výsledná rekonstrukce Karlštejna byla přinejmenším do roku 1891 společným dílem obou architektů, jak F. Schmidta, tak i J. Mockera. Přitom následná a dlouho trvající vlna kritiky byla (a dosud je) adresována pouze J. Mockerovi, přestože Schmidt nesl v době realizace restauračních prací v horním hradě za celou akci odpovědnost z titulu hlavního garanta projektu. V této práci jsem několikrát zmínil i skutečnost, že Mocker se Schmidtem konzultoval každou změnu oproti původní projektové

dokumentaci, a zcela jistě tomu nebylo jinak ani v případě onoho radikálního řešení zakončení i zastřešení obou věží a potažmo i Císařského paláce. Na rozdíl od Mockera, který na základě svých průzkumů v průběhu rozkrývání stavebních konstrukcí dospěl prostřednictvím převratných nálezových situací k novým zjištěním, podle nichž navrhoval dílčí, avšak podstatné změny původní koncepce restaurace, Schmidt nejen že tyto skutečnosti neakceptoval, ale i v přímém rozporu s nimi nakonec prosadil realizovanou variantu tak, jak ji známe dnes. Otázkou zůstává, proč Mocker v době mezi Schmidtovou smrtí v roce 1891 a dokončení stavebních úprav Císařského paláce roku 1894 nezohlednil rekonstrukci jeho hrázděného nejvyššího patra, přestože pro tuto projektovou změnu hovořily nejen písemné prameny, ale i jeho maximálně průkazná zjištění zdejší hrázděné konstrukce. Toho se mu podařilo využít v případě Purkrabství, za jehož úpravu nesl prokazatelně již odpovědnost sám, avšak za cenu likvidace jeho podstatné, a co hůře: nejstarší části. Lze připustit, že ho k tomuto radikálnímu řešení mohly dovést skutečně závažné statické poruchy způsobené nestabilními základovými poměry ve zvětrávající vápencové skále, nicméně dobová fotodokumentace naznačuje sice zchátralost objektů dolního hradu, nikoliv však jejich viditelné destruktivní změny v základové partii. Navíc objekty dolního hradu byly od počátku existence tak říkajíc do poslední chvíle obývány a využívány hospodářskou správou a jejím personálem a zákonitě tedy musely být narozdíl od budov horního hradu alespoň minimálně udržovány. Vzhledem k absenci dokumentace a zpráv z průběhu této závěrečné etapy rekonstrukce se o skutečném důvodu rozsáhlé asanace můžeme jen domnívat. Je rovněž velmi pravděpodobné, že se Mocker v této fázi restaurace potýkal se značným pracovním i časovým zaneprázdněním díky dalším stavebním akcím, zejména ve svatovítské huti, a v neposlední řadě i s problematickým finančním rozpočtem karlštejnské stavby. Z úsporných důvodů proto nechal stavební sutí ze zbořených částí hradu zavézt část sklepních prostor, část posloužila k urovnání zvýšeného terénu nádvoří a velké množství tohoto materiálu posloužilo jako podlahový zásyp zejména v Císařském paláci. Tato skutečnost ve spojení s přijetím opět Schmidtovy varianty řešení zastropení interiérů paláce subtilnějšími trémovými konstrukcemi, navíc enormně zatíženými zmíněnou zásypovou sutí, zapříčinily působením dalších vlivů v podobě vysoké a dlouhá léta neregulované návštěvnosti hradu jejich havarijní stav v závěru 20. století. Zde musím připomenout i zcela nepochopitelný fakt, že během restaurace hradu došlo k fatálnímu nedodržení vertikální osy v umístění nosných středových sloupů v západní části Císařského paláce, které přesně po 100 letech, v roce 1997, za tehdy dramatických okolností odstartovalo neodkladné přípravy na nejrozsáhlejší rekonstrukci hradu od doby J. Mockera a F. Schmidta.

Přes tyto sporné stránky nelze však oběma pánům architektům upřít jejich zásluhy a letité dodnes platné snahy o záchranu hradu. Ono se mohlo s přihlédnutím k tehdejšímu méně než uspokojivému stavebně technickému stavu hradu skutečně snadno přihodit, že by se ty nejvíce narušené hradní budovy bez varování zřítily. A zcela jistě by mezi nimi nechyběla Velká věž. Karlštejn by se změnil v romantickou zříceninu, nepochybně lákající spoustu turistů, kteří by si místo suvenýru odnášeli ze sutí, prachu a kamení sem tam nalezený třpytící se střípek či zlomek jaspisu někdejšího „nebe na zemi“.

Mocker mimo jiné navíc obdivuhodně vyřešil i velmi riskantní záchranu schodiště Velké věže i s velkou částí její unikátní výzdoby, čímž umožnil současným restaurátorům, aby s použitím moderních technologií a šetrných pracovních postupů obnovili tento skvost výtvarného umění v takovém rozsahu a kvalitě, které sami při zahajovacích průzkumech vůbec nepředpokládali. Neméně stěžejní zásluhu má Mocker na prosazení způsobu nového využití hradu. Jím navržené a ještě za jeho života částečně realizované hradní muzeum položilo základ budoucí prezentace hradu, která i přes řadu obměn přetrvává dodnes.

Ve snaze získat odpověď na otázku, proč Mocker razantněji neprosazoval projektové změny ve prospěch citlivějšího a s přihlédnutím ke správně vyhodnoceným nálezovým situacím i památkově korektnějšího přístupu k restauraci hradu, lze i připustit, že byl natolik vázán vážností osobnosti svého bývalého učitele, k němuž choval hlubokou profesní i osobní úctu. A nutno dodat, že tento vztah byl oboustranný. Předpokládám, že Schmidtova nesmírná autorita působila v odborných kruzích i po jeho smrti, což spolu s Mockerovou vizí jednotícího zpracování rekonstrukce hradu mohlo vést k tomu, že v zahájeném trendu pokračoval i nadále. Pravdou ovšem zůstává, že se jim i přes hradbu kritických hlasů podařilo celý objekt po všech stránkách stabilizovat tak důkladně, že bez větších pohrom přečkal nejen bouřlivé 20. století, ale i obrovský nápor návštěvníků v jeho druhé polovině, kdy např. během tří let hradem prošlo více než milion lidí. Ale to už nebylo předmětem této práce.

7. Resumé

The aim of my thesis was to draw near the complicated Karlštejn castle building development with emphasis on building change of the whole object in process of its purist renaissance realized at the end of the 19th century, led by significant architects prof. Fridrich von Schmidt and especially his pupil Josef Mocker, an architect.

In my thesis I clarify the circumstances of the castle establishment connected to wide cultural and political aims of Charles IV., connected to ennoblement of the Bohemian hereditary kingdom, realized by this king in 1348 to create new Great Power, centralized in the year of Bohemian and Roman king (since 1355 Roman Emperor) and with power centre in Bohemia, and residential in Prague. At the same time I evaluated the exceptionality of this building not only because of the sporadic architectonic conception of the castle, but also because of its significant role as a safe bolt-hole, at first for emperors' and later Bohemian crown jewels, the biggest fortune of the kingdom, and for important state charters. I also focused on the thoughtful spirituality of the castle which also met the contemporary requirements of the impregnable fortress. Also the unique antique decoration of the castle interiors was not let aside, especially the sacral places with the Chapel of the Holly Gross in the first place.

After pointing on younger building modifications of the castle in the 15th and 16th centuries, regarding the most important changes of these modifications, I focused on the period after the 30 year war which for Karlštejn meant the beginning of its more than two hundred years of the building technical downfall. In the next part I tried to sum up the effort to save this unique monument in the end of the 18th century, ended in the second half of the 19th century by complicated and nearly endless preparations of the whole restoration project, solved also on the political scene of that time. Subsequently I focused on detailed analysis of the reconstruction itself and its procedure. I was dealing with individual stages of building reparations, very problematic static fixing of endangered parts of the object, and many times discussed changes of the upper castle buildings roofing. At last but not least my thesis was solving the problematic purist remediation and namely sanitation of some parts of the castle surrounding.

I used many of the latest information from recent or still advancing castle explorations which are in progress in high or small intensity regarding the huge reparations of all the parts of the object carried out in the last 24 years period.

The conclusion of my thesis is focused on the brief portrayal of the contemporary and nowadays technical and critical reflections of realized reconstruction led by both architects, but especially J. Mocker. I relied on series of written sources with a valuable and significant information value, which would especially point out to the construction diaries, sketchbooks and sketchbook of the architect J. Mocker or preserved, very extensive set of planning documentation, which was in the last third of the 19th century created by both of these architects, especially architect J. Mocker, as a basis for the realization of their own restaurant construction work. Another source of information was number of professional publications written by leading Czech historians, architects, art historians, restorers, and many others that were published within the last approximately 130 years. At last but not least I used the latest study, the results of surveys and research projects related to the issue and which have brought many new and very interesting information.

8. Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

1. Archív Pražského hradu. Pozůstalost J. Mockera. Pohled na východní průčelí Mariánské věže se schodišťovým přístavkem. List. č. 58, signováno W. (arch. Ludwig Wächtler). Kresebné zaměření hradu, 158 listů. (Ve fotokopiích uloženo na SH Karlštejn).
2. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond, st. inv. č. 1, *Pamětní (návštěvní) kniha z let 1810 – 1870*. s. 6 – 7. Uloženo v tzv. Mockerově pracovně v 1. patře Velké věže.
3. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond. inv. č. KA 4149, *Kolaudační listina českých stavů, 1597*.
4. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond, inv. č. KA 3861, 3862, 3864, 3865, 3875, 4086, 4121, *Veduty hradu Karlštejn* od autorů F. K. Wolfa, Ant. Pucherny, L. Kohla, F. Rybičky, bratří Mánesů, H. Ullika, A. Hauna, Ferdinanda Lepiéře.
5. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond, inv. č. KA 3887, 3889, 3890, 3891, 3894, 3896, 3901, 3902, 3903, *Kresby hradu Karlštejn* od autorů Karla Liebschera.
6. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond, list. č. 58. Kresebné zaměření hradu, 158 listů, Archív Pražského hradu, pozůstalost J. Mockera. *Pohled na východní průčelí Mariánské věže se schodišťovým přístavkem*. Signováno W. (arch. Ludwig Wächtler).
7. NÁRODNÍ GALERIE. Grafická sbírka, inv. č. K 2986 – K 3018. Soubor 33 akvarelových kreseb, nesignované listy.
8. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond, inv. č. KA 3979- KA 4023. Soubor akvarelových maleb na kartonu tvoří 22 výjevů Svatováclavské legendy, 12 výjevů Svatoludmilské legendy, 7 kartonů zobrazuje letící anděly s hudebními nástroji a 3 kartony s vyobrazení krajiny a mramorování.

9. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond., inv. č. KA 5876. NEUWIRTH, J. *Mittelalterliche Wandgemälde und Tafelbilder der Burg Karlstein in Böhmen*. Prag, 1896.
10. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond., inv. č. KA 2507. *Fotografie způsobu dopravy stavebního materiálu*.
11. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond., inv. č. KA 4146. *Karlův Týn 1888. II. Stavební skicář a deník J. Mockera*, s. 9 – 10
12. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond., inv. č. KA 2891 – KA 2893. *Matrice z mosazi na výrobu replik podlahových dlaždic*.
13. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond., b. inv. č. Pamětní kniha císaře Františka Josefa I., ze dne 16. června 1901.
14. SH KARLŠTEJN. Mobiliární fond., inv. č. KA 4022 – KA 4025. *Návrhy malířské výzdoby Manské síně na Karlštejně*. 1904, signováno M. Aleš.

Tištěné archívni prameny

1. *Světobzor*. Praha, 1873, VII, č. 39.
2. *Čas: List věnovaný veřejným otázkám*. Praha, majitel, vydavatel a redaktor Dr. Jan Herben. 1900, XIII.

Literatura

1. BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vydání. Praha, 2010. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 213 s. Práce NPÚ. ISBN 978-808-7104-750.
2. BARTŮNĚK, V. *Zbožný odkaz Otce vlasti. Dějiny kapituly a děkanství karlštejnského*. Praha, 1948. IV. svazek Vzdělávací knihovny katolické.
3. BĚLOHLÁVEK, M. et al. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV). Západní Čechy*. 1. vydání. Praha: Libri, 1985.
4. FAJT, J., ROYT, J., GOTTFRIED, L. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha: Lepton, 1998. ISBN 80-85094-66-5.
5. FIŠER, F. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1996. ISBN 80-7192-169-6.
6. DURDÍK, T. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha, 1999, s. 248. ISBN 80-85983-62-1.
7. DVOŘÁK, M. *Katechismus památkové péče*. 1991. Praha, Státní ústav památkové péče, Praha.
8. MENCLOVÁ, D. *České hrady II*. 2. doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Odeon, 1976.
9. MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky, 1946.

Odborná periodika

1. BAREŠ, P., BRODSKÝ, J. Problematika a způsoby restaurování schodištních cyklů Velké věže hradu Karlštejna. In *Průzkumy památek: Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna* roč. XIII - příloha, 2006, s. 78 - 87. ISSN 1212-1487
2. CHUDÁREK, Z. Příspěvek k poznání stavebních dějin věži na hradě Karlštejně v době Karla IV. In *Průzkumy památek: Schodištní cykly Velké věže hradu Karlštejna* roč. XIII – příloha, 2006, s. 106 – 138. ISSN 1212-1487.
3. CHUDÁREK, Z. Velká věž hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče* roč. LIV, 1994, s. 67 – 72. ISSN 1210-5538.
4. CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče* roč. 61, Praha, 2001, č. 2, s. 28 - 34. ISSN 1210-5538.
5. CHUDÁREK, Z. Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče* roč. 61, Praha, 2001, č. 2, s. 28 - 34. ISSN 1210-5538.
6. KUBŮ, N. Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea: a jeho proměna v náznakovou interiérovou instalaci. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 56-78. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.
7. KUTHAN, J. K osobnosti a dílu císaře Karla IV. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 7 - 29. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.
8. LÍBAL, D. Josef Mocker, architekt – restaurátor. In *Zprávy památkové péče* roč. 61, Praha, 2001, č. 2, s. 21 – 23. ISSN 1210-5538.
9. MARTINCOVÁ, D. Znovuotevření kaple sv. Kříže na Karlštejně. In *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 2, s. 28 – 47. ISSN 0862-1586.
10. MENCLOVÁ, D. Restaurace hradu Karlštejna. In *Zprávy památkové péče* roč. VII, 1947, sešit 1, s. 73 – 121.
11. RADOVÁ – ŠTIKOVÁ, M. Sklípkové klenby karlštejnského purkrabství. In *Průzkumy památek* VIII., 2001, č. 1, s. 73 – 78. ISSN 1212 – 1487.
12. VENCLÍK, D. Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století. In BAREŠ, P. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 139 - 161. Práce NPÚ, sv. 3. ISBN 978-80-87104-75-0.
13. VENCLÍK, D. Obnova českého Montsalvage. In *Minulostí Berounska* 11, 2008, s. 86-132. Sborník státního okresního archivu v Berouně. ISBN 978-80-86772-33-2. ISSN 1211-9512.

14. VILÍMKOVÁ, M. (ed.). *Karlštejn. Stavebně historický průzkum. I. etapa. Texty archivních dokladů ke stavebnímu vývoji hradu*. 1974. Nepublikovaný rukopis, uloženo v knihovně NPÚ – ÚOPSC v Praze.
15. ZAHRADNÍK, P. Na okraj působení Josefa Mockera na svatovítské katedrále: Ke vzájemným vztahům Josefa Mockera a Friedricha von Schmidta. In *Zprávy památkové péče* roč. 61, Praha, 2001, č. 2, s. 24 – 26. ISSN 1210-5538.

9. Seznam obrazových příloh

Obr. č. 1: Hrad Karlštejn, celkový pohled od JZ před restaurací hradu (před rokem 1887). Fotoarchív správy hradu Karlštejn.

Obr. č. 2: Hrad Karlštejn, celkový pohled od JV před restaurací hradu (před rokem 1887). Mobilární fond SH Karlštejn, inv. č. KA 5868.

Obr. č. 3: Hrad Karlštejn, perspektivní kresba pohledu od Z, stav před restaurací hradu. MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky, 1946.

Obr. č. 4: Hrad Karlštejn, půdorys hradu před restaurací (dle Mockerova zaměření z r. 1866). MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky, 1946.

Obr. č. 5: Hrad Karlštejn, celkový pohled od S před restaurací hradu (před rokem 1887). Mobilární fond SH Karlštejn, inv. č. KA 5679.

Obr. č. 6: Hrad Karlštejn, detailní pohled od JZ před restaurací (před rokem 1887). MENCLOVÁ, D. *Hrad Karlštejn*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství V. Poláčka v Praze II. čp. 971. Edice Umělecké památky, 1946.

Obr. č. 7: Hrad Karlštejn celkový pohled na část obce s hradem od JZ. Na snímku je zřetelný snesený krov Velké věže (cca 1887 – 1888). Fotoarchív správy hradu Karlštejn.

Obr. č. 8: Hrad Karlštejn celkový pohled od JZ. Foto z průběhu rekonstrukce (před rokem 1894). Ze snímku je patrná dokončená stavební obnova horního hradu, zatímco Purkrabství a předhradí je ještě před její realizací. Fotoarchív správy hradu Karlštejn.

Obr. č. 9: Hrad Karlštejn. Celkový pohled do kaple sv. Kříže před zahájením restauračních prací (před rokem 1887). Mobilární fond SH Karlštejn, inv. č. KA 2506.

Obr. č. 10: Hrad Karlštejn. Pohled z hlavního nádvoří k druhé bráně (vlevo) a k třetí bráně (uprostřed) se zachycením původní zástavby tohoto prostoru, s průhledem na budovy horního hradu. Kolorovaná kresba Ludvíka Kohla z let 1802 – 1815. Převzato z MENCLOVÁ, D. *České hrady II*. 2. doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Odeon, 1976.

Obr. č. 11: Hrad Karlštejn, celkový pohled od JZ v průběhu restaurace hradu (po roce 1895). Snímek přibližuje stavebně dokončený horní hrad a realizovanou obnovu Purkrabství. Fotoarchív správy hradu Karlštejn.

Obr. č. 12: Karlštejn. Celkový pohled na bývalou správní budovu Ústavu šlechtičen, dokončenou J. Mockerem a M. Krchem v roce 1894. Současný stav. (Dnes budova Lesní správy, Poučnick čp. 181).
Foto Ing. J. Kubů.

Obr. č. 13: Hrad Karlštejn. Kresba předpokládané podoby hradu. Plánová dokumentace J. Mockera, 1886.
Mobiliární fond SH Karlštejn, inv. č. KA 4961.

Obr. č. 14: Hrad Karlštejn. Současný stav, pohled od JV z tzv. Císařské louky.
Foto autor.

10. Obrazová příloha

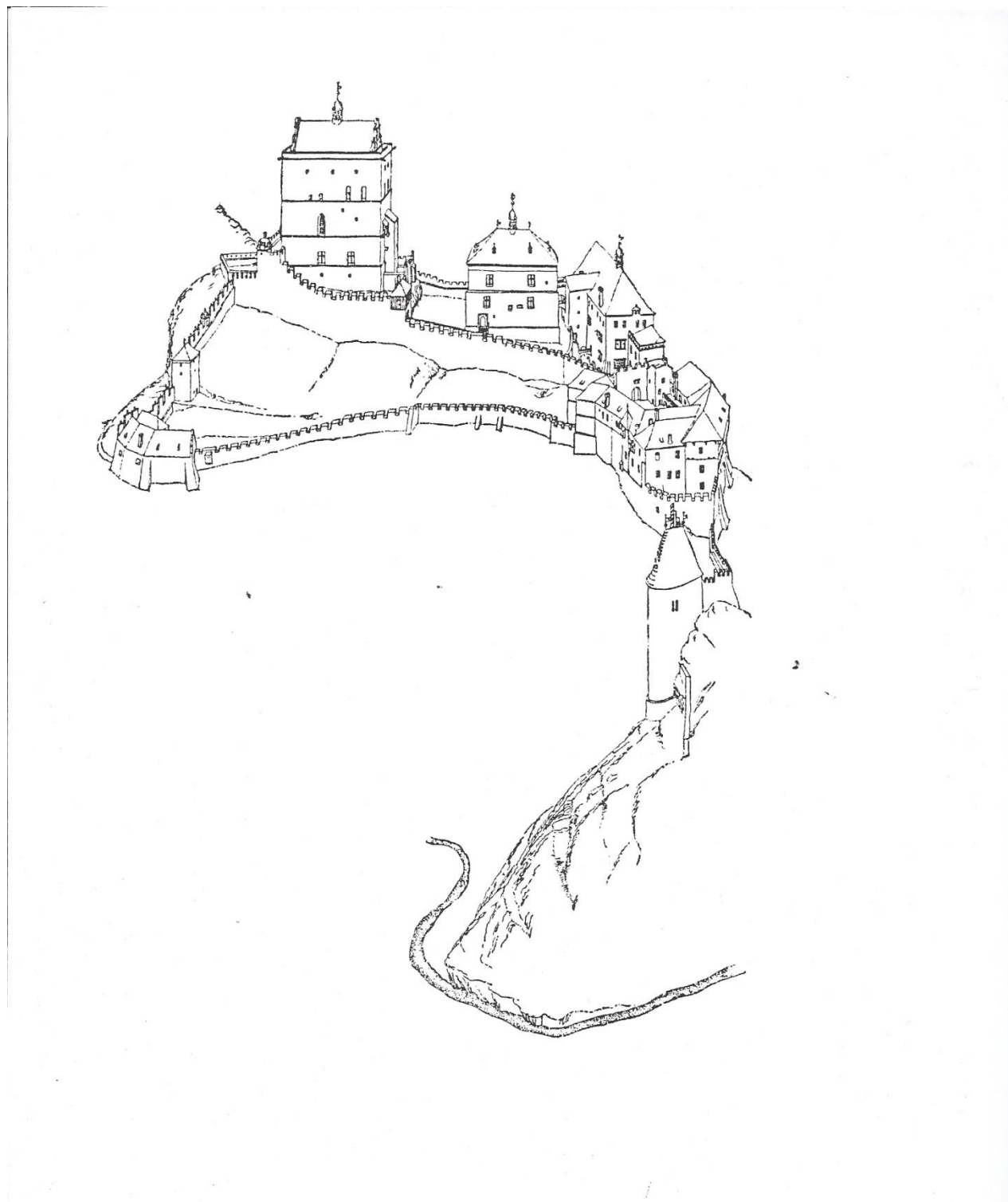
Obr. č. 1:



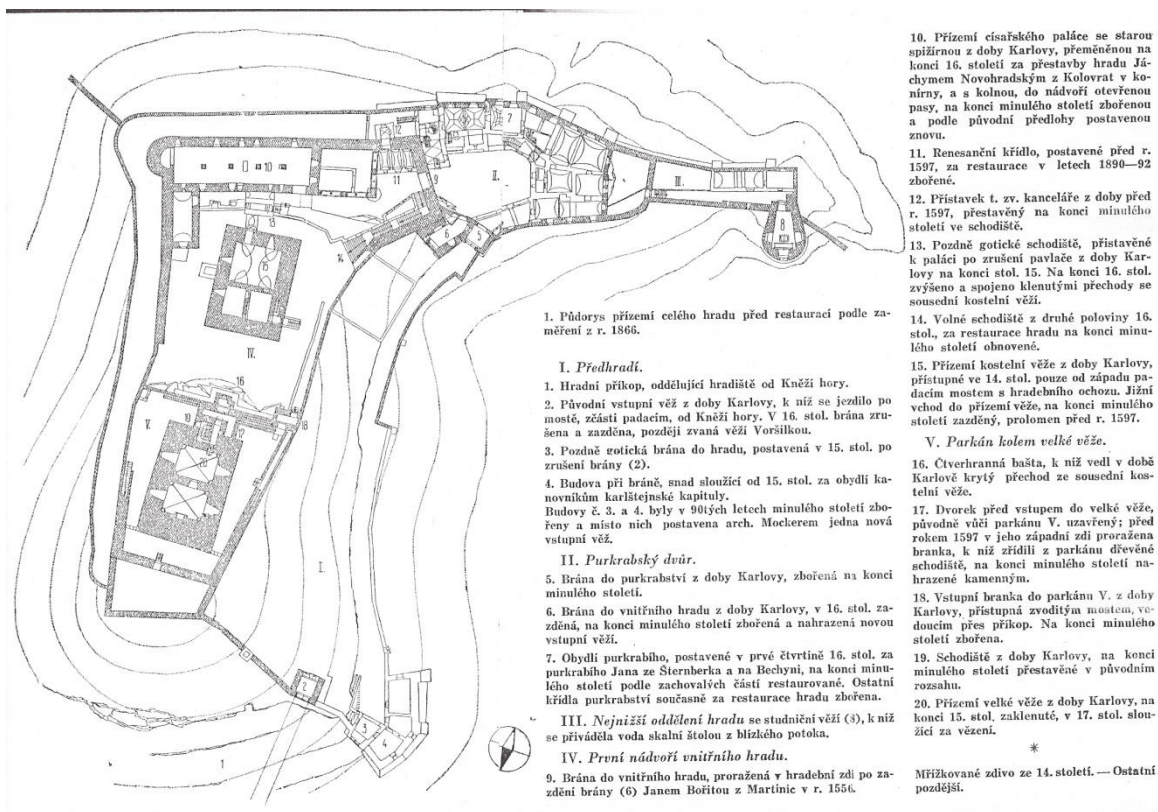
Obr. č. 2:



Obr. č. 3:



Obr. č. 4:



Obr. č. 5:



Obr. č. 6:



Obr. č. 7:



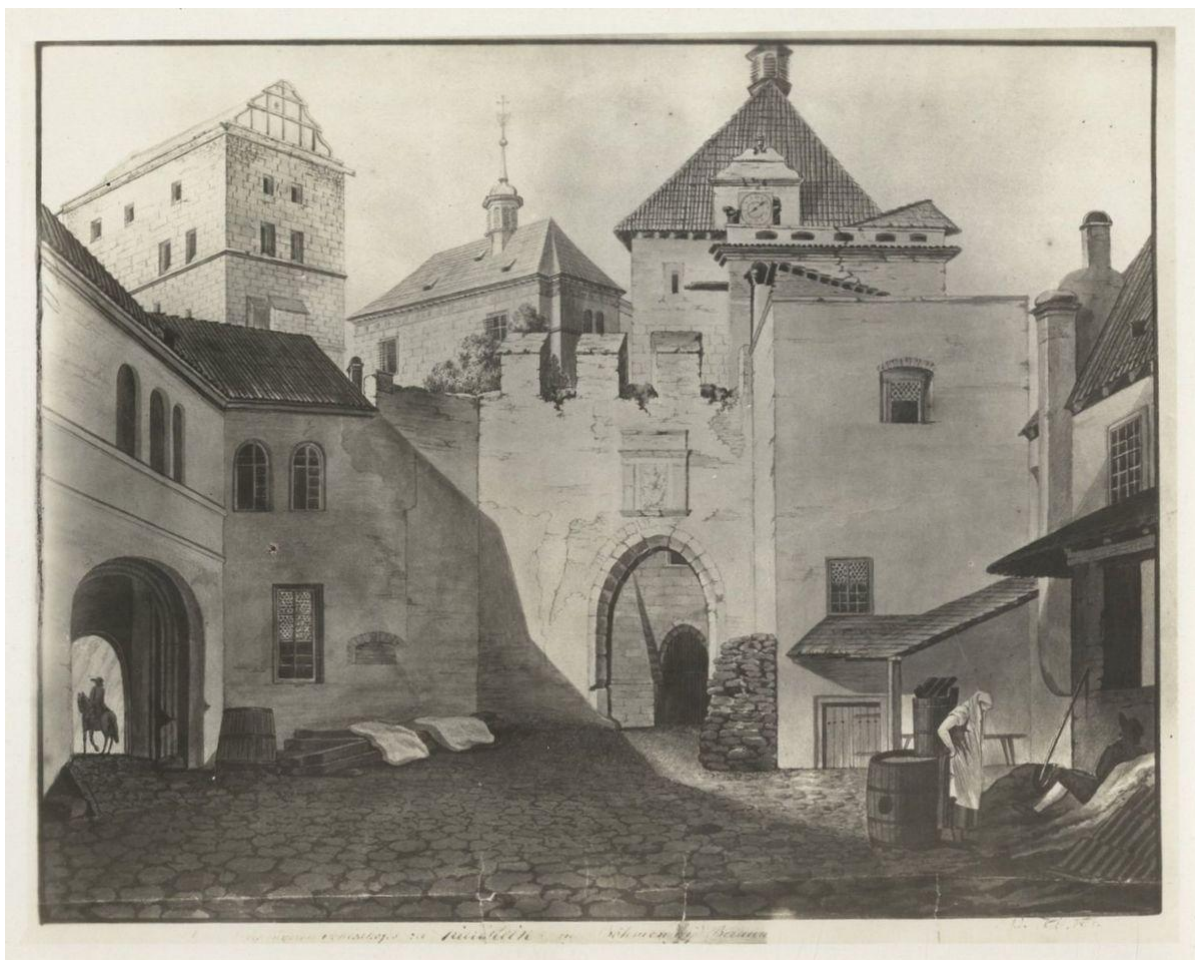
Obr. č. 8:



Obr. č. 9:



Obr. č. 10:



Obr. č. 11:



Obr. č. 12:



